

Tablor

1943

SLOVENSKO DOMOBRANSTVO

1983

1983

EL FORTIN

5-6

TABOR je glasilo Združenih slovenskih protikomunistov ● TABOR je last in vestnik Tabora SPB ● Mnenje Tabora SPB predstavljajo članki, ki so podpisani od glavnega odbora ● Izdaja ga konzorcij. Predsednik: inž. Anton Matičič ● Urejuje in odgovarja uredniški odbor glasila: za lastništvo Lic. Ivan Korošec, upravnik Božo Šušteršič.

TABOR is the voice of the Confederation of the United Slovene Anticommunists.

TABOR es el órgano de la Confederación de los Anticomunistas Eslovenos Unidos ● Director: Ing. Antonio Matičič, Ramón L. Falcón 4158, Bs. Aires, Argentina.

Imprenta: Talleres Gráficos Vilko S.R.L., Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina, T. E. 362-7215

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual No. 192.204.

NAROČNINA: Argentina 200.000.— pesov; Južna Amerika: 10 dolarjev; Evropa - Australija: 12 dolarjev; letalsko 15 dolarjev, za vse države.

Naročila, reklamacije, nakazila, dopise in ostalo pošto pošiljajte na naslov: Inž. Anton Matičič, Igualdad 1110, (1655), J. L. Suárez — Bs. As., Argentina. Telefon: 766-7513.

NAŠA NASLOVNA SLIKA

Imena krajev komunističnih morišč v Sloveniji na Orlovem vrhu slovenske pristave blizu Clevelanda, Ohio. — Osemindvajset imen, za dva križeva pata jih je! In koliko jih še manjka?! Preko vseh krajev mučeniške Slovenije so komunisti s svojo zločinsko, krvavo revolucijo prav za časa tuje okupacije prisilili naše ljudstvo na najbolj žalosten križev pot vse njegove zgodovine. — Zato tisti, ki so se temu uprli za zgled vsemu svobodoljubnemu človeštvu, ne bodo nikdar pozabljeni. Zato bodo slovenski domobranci, ki so junaško vzeli nase križ, kakršnega jim je naložil mednarodni komunizem, za zgled in opomin bodočim rodovom živeli večno. Zakaj borili so se in umrli so za BOGA — NAROD — DOMOVINO.

PORAVNAJTE NAROČNINO!

Svobodni sveta,
združite se!
Za Boga,
Narod, Domovino!

Mayo-Junio 1983

BUENOS AIRES

Maj-Junij 1983

Las víctimas de Yalta

Basándose en algunos documentos ya publicados y en otros recientemente accesibles como así también utilizando los datos de dos libros editados en inglés: Lord Bethel "El último secreto" y Count Tolstoy "Las víctimas de Yalta", la comisión para la historia del TABOR — Confederación de Anticomunistas Eslovenos ha preparado el presente ensayo sobre lo ocurrido en los primeros días del verano del 1945.

Algunos acontecimientos clave aparecen por lo menos parcialmente aclarados: como se llegó a la decisión de retornar todas las formaciones anticomunistas y nacionalistas provenientes de los países del este de Europa a los regímenes comunistas allí imperantes; como ha afectado esta decisión a las naciones rusas y yugoeslavas; aparte, cómo se llegó a la repatriación de los "Slovenski domobranci" y qué rol les cupo en esto a algunos destacados personajes u organizaciones.

De ningún modo representa este ensayo un trabajo definitivo. Mucha documentación clave todavía hoy no es alcanzable y para nuestra generación nunca lo será. Pero, así lo esperamos, hemos dado con este ensayo una base firme sobre la que se podrá proseguir, una vez conocida la nueva documentación y eliminados los eventuales errores.

Ante todo, la intención del presente escrito es incentivar a todos nosotros y a cada uno, para que se empeñen con todo su ser y posibilidades de que sean registrados todos los apellidos de las víctimas de las bestialidades comunistas cometidas durante la guerra y después de su término, como así también que no quede en el olvido ninguna información, por más mínima que parezca.

Comisión para la historia
TABOR ZDSPB

ŽRTVE JALTE

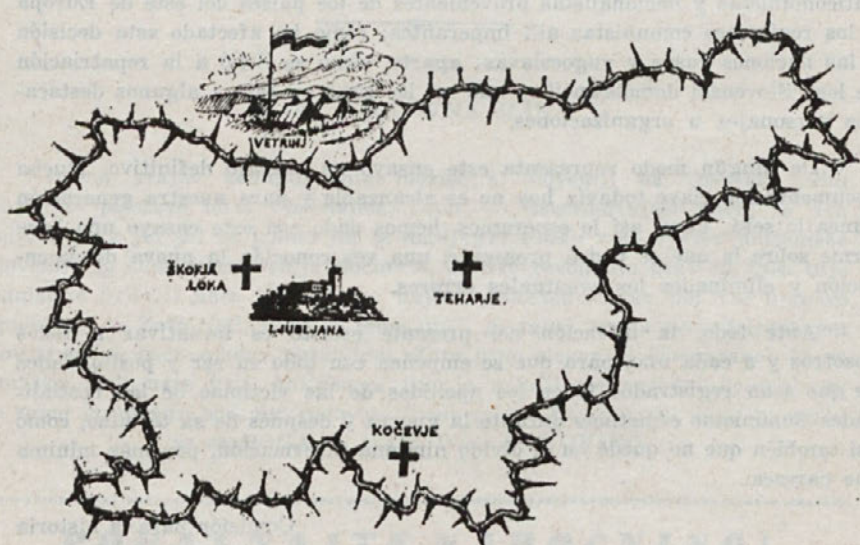
Na osnovi nekaterih že objavljenih dokumentov in drugih, ki so šele v zadnjem času postali dostopni, pa uporabljajoč navedbe iz dveh angleških knjig: Lord Bethel „Poslednja skrivnost“ in Count Tolstoy „Žrtve Jalte“, je zgodovinski odsek TABOR-a ZDSPB, pripravil naslednji zgoščen prikaz dogodkov v zgodnjem poletju leta 1945.

Vsaj delno so osvetljena nekatera ključna vprašanja: kako je sploh prišlo do odločitve, naj bodo vsi protikomunistični in nacionalistični oddelki držav vzhodne Evrope vrnjeni komunističnim režimom njihovih držav; kako je ta odločitev prizadela ruske in južno slovanske narode; posebej, kako je prišlo do vračanja Slovenskih domobrancev in kakšno vlogo so pri tem igrali nekateri vidnejši posamezniki ali organizacije.

Nikakor pa ne predstavlja ta feljton nekega dokončnega dela. Mnogi ključni dokumenti danes še niso dostopni in naši generaciji nikdar ne bodo. Toda, tako trdno upamo, položen je vsaj nek osnovni temelj, na katerem bo mogoče naprej graditi, ko bodo znani novi dokumenti in odpravljene morebitne sedanje napake.

Predvsem pa naj bi pričujoče delo vzpodbujalo vsakogar izmed nas, da poskrbi, da bodo v resnici registrirana vsa imena slovenskih žrtev komunističnega divjanja med vojno in po njej in da ne bo pozabljena nobena, na videz še tako malenkostna informacija.

Zgodovinski odsek
TABOR Z D S P B

Vetrinjska tragedija

Ni sicer dosti znakov, da bi se tega zavedala, toda zahodna družba stoji pred najmočnejšim, najbolj kritičnim izzivom v zgodovini. In ta izziv je dvojen: zunanji in notranji.

Prva rokavica ji je priletela v obraz pred več kot 30 leti; v ta razvoj je torej že vpletena ena generacija. Konferenca na Jalti predstavlja ta prvi izziv, ali bolje, prvo manifestacijo tega izziva, zunanjega izziva, ki še traja.

V času, ko se je ta konferenca vršila, februarja 1945, je le malokdo vedel zanjo; po svojih posledicah pa je postala najbolj usodno srečanje vsaj v moderni zgodovini človeštva, če ne že na sploh, kar bo še pokazala bodočnost. Vse njene posledice se namreč še zdavnaj niso iztekle. Politične pač: te so se z bolečo resničnostjo razlile nad vsem področjem, ki je bilo predmet razpravljanj. O moralnih implikacijah dogovora pa takratni zahodni predstavniki niso bili voljni ali zmožni razmišljati, če izvzamemo možnost, da so cinično pristali na vse zahteve Stalinove Sovjetske zveze.

Ironija je v tem, da je bila demokracija, z Združenimi državami na čelu, v zgodnjih mesecih leta 1945 na naravnost nepojmljivem vrhu vojaške moči, istočasno pa tudi brez vsake moralne hrbtenice. Stalin, ki samo nekaj let prej ni prepoznal nakan Hitlerja (človeka istih idej, kot jih je imel sam), je brez težav zaslutil to slabost zahodne družbe in jo do kraja izkoristil. V tem je gotovo bil genialen.

V nasprotju s tiranijo, ki je statična in mora torej skrbeti samo za „status quo“, je — ali bi morala biti — demokracija dinamična, v nenehni obrambi pred nevarnostjo, ki jo predstavlja tiranija, in v neprestani čuječnosti, da se ona sama po nemarnosti ne izrodi v tiranijo.

Leto 1945 je bilo za zahodno družbo „čas obiskanja“; toda ona ga ni prepoznala.

Sledil je drugi izziv; in čeprav ima več odtenkov, več obrazov in izrazov, je v osrednji biti formuliran v jeznih klicih Aleksandra Solženicina, človeka, katerega življenjska pot se je v najbolj kritičnih okoliščinah križala s potjo ljudi, ki so bili žrtve zahodne moralne otopelosti: *žrtve Jalte*. Solženicin je danes v izolaciji izgnanstva v Vermontu morda res preveč pridigarški, preveč podoben svetopisemskim zelotom, preveč črnogled in premalo upoznan z vsemi vidiki zahodne družbe; toda, če je v sibirskih taboriščih po srečanju z ljudmi, ki so bili „drobiž“ na mizi v Jalti, začel trgati zahodni družbi z obraza drugega za drugim pajčolane brezbriznosti, moralne šibkosti, „mrzličnega hedonizma“ in politične povprečnosti, kdo mu more očitati ali zameriti sveto jezo, s katero je tej družbi potisnil zrcalo pred obraz: „Tu se, špeglač, grešna duša!“?

Če pustimo ob strani Solženicinovo moraliziranje in pridigarstvo, nam še vedno ostane osrednja misel njegovega protesta — in tudi ta je vredna premisleka: družba, ki se z neko ihtavo zaletelostjo zavzema za vse mogoče

in nemogoče *individualne* pravice, bo prej ali slej pozabila na svojo odgovornost do *človeštva*. Družba, kateri bo lastni obstanek postal alfa in omega bitja in žitja, bo prej ali slej pripravljena žrtvovati vse za vzdrževanje svoje evforije

Na Jalti je ta družba kljub zmagi v vojni žrtvovala Vzhodno Evropo. „Dvakrat smo vas pomagali reševati pred tiranijo,“ pravi Solženicin (predavanje na BBC, marca 1976), obakrat ste se izognili odgovornosti, ki vam jo je naložila zmaga, in v Nürnbergu ste sedli za sodni stol s sodniki, ki niso bili nič manjši morilci kot oni, ki so sedeli na zatožni klopi!“

PREDOR NA LJUBELJU. V majniških dneh l. 1945 se je narod poštenjakov zgrnil proti zevajoči odprtini, kot da bi iz nje puhtela odrešilna sapa proti rdeči kugi.

Dejstva in vprašanja

Na Jalti so, kot vemo, diplomati „razgrnili zemljevid“ sveta in so si ga razdelili. (Usoda Balkana je bila odločena že prej: 11. oktobra 1944 v Moskvi, kjer sta Churchill in Eden pristala, da pride Balkan pod sovjetsko kontrolo.)

Iz zdaj dostopnih medvojnih britanskih dokumentov pa je razvidno, da je britanska vlada v resnici že 6 mesecev pred konferenco na Jalti na svojo roko sklenila tajno pogodbo s Sovjetsko zvezo o vračanju vojnih ujetnikov; brez ozira na njihove osebne želje. Britanci so torej na Jalti ta že obstoječi sporazum samo še razširili tako, da se je nanašal tudi na civiliste.

Posebej je bilo na Jalti obravnavano tudi vprašanje, za katerega so vedeli, da bo nastalo v trenutku, ko bo Nemčija propadla: kam z ljudmi, ki so jih Nemci na ta ali oni način privlekli na svoje ozemlje in posebej na ozemlje, ki bi ga zasedle zahodne čete. Vprašanja *beguncev*, ki bi se ob koncu vojne pričeli premikati po istem ozemlju, jaltška konferenca ni obravnavala.

Tozadevni ameriško-sovjetski protokol, ki sta ga podpisala generala John R. Deane za USA in Gryzlov za Sovjetsko zvezo, pravitako ne jemlje v poštev prisilne repatriacije, ali sploh same možnosti, da bi se kdo upiral. Določa le, da je prepovedana „sovražna propaganda“ proti katerikoli državi podpisnici tega protokola, ali proti neki tretji državi, članici Združenih narodov.

Stalina so seveda predvsem zanimali sovjetski državljani. Zahteval je, da morajo biti ne glede na osebne želje brez odlašanja vrnjeni. Ta „ne glede“ bi moral biti tisti alarmni zvonec, ki naj bi zdramil zahodno vodstvo iz zmagovalne omotice in mu narekoval preprosto vprašanje: čemu Stalin sploh predvideva, da bi se kdorkoli med sovjetskimi državljani ne bi hotel vrniti domov? Ljudje, ki so takrat odločali na zahodu, niso bili brez zadostnih informacij o značaju in namenih sovjetskega režima. Toda, kot je Churchill dejal v parlamentu, ko mu je sporočil vest o nemškem napadu na sovjeterje: „Če bi Hitler napadel pekel, bi vam zdajle hvalil satana...“, tako se tudi zunanji minister Eden, kasnejši Lord Avon, ni obotavljal izpolniti vseh Stalinovih želja v slepi naivnosti in ambiciji, da si bo s tem priboril mesto v zgodovini, ker bo zagotovil Britaniji „dobre odnose“ z bodočo super-silo sveta. „Kam pa bodo navsezadnje šli ti ljudje, če ne nazaj v Rusijo?“ se je vpraševal Eden. „Mi jih ne maramo“.

„Vsaj tu,“ piše časnikar Crankshaw v londonskem Observerju, 12. 2. 1978., „je Lord Avon govoril resnico“ ... In nadaljuje: „...Po vsem tem nam je lažje razumeti zakaj se nas je že zdavnaj prijel ime perfidni Albion...“ Prisilno vračanje je bilo sploh brez primera v dotedanji vojaški zgodovini. V obeh haških konvencijah iz leta 1899 in 1907 sploh ni predvideno.

„Angeli so jokali nad tem, kar je sledilo...“ zaključuje Crankshaw. (Crankshaw je eden najboljših poznavalcev ruske zgodovine v Britaniji. Zato najbrž ne bo presenečenje, če bo neko dokončno, celovito delo o Jalti in njenih posledicah prišlo izpod njegovega peresa.)

DEJSTVA:

Na Jalti so zahodni zavezniki pristali na zahteve Sovjetske zveze, da ji morajo biti brez ozira na njihove osebne želje takoj izročeni vsi sovjetški državljani, ki bi jih našle zahodne čete;

na Jalti ni bilo govora o drugih narodnostih ali o beguncih, ki bi se zatekali na zavezniško ozemlje;

skupno je bilo izročenih skoraj 3 milijone ljudi, med njimi verjetno nad 100 tisoč jugoslovanskih državljanov;

izročanje se je vršilo po točno določenem postopku in navodilih, ki so bila izdana že nekaj mesecev pred koncem vojne;

izročeni so bili:

maloštevilni resnični vojni zločinci, državljani Sovjetske zveze;

prisilni delavci iz Rusije in Ukrajine;

begunci, ki so se zatekli na nemško ozemlje, ko je šla fronta čez njihove kraje;

vojaki in oficirji Ruske Osvobodilne Vojske (Vlasov);

Kozaki;

„beli Rusi“, emigranti iz časa revolucije 1917;

pripadniki drugih sovjetskih narodov — Kalmiki, Tataři itd.;

srbski dobrovoljci (en del) in četniki;

slovenski domobranci in četniki (del štajerskega odreda);

civilisti, ki so spremljali vojaštvo navedenih skupin.

Skupno število vrnjencev ne bo nikoli poznano; zanesljivo pa mora biti blizu 3 milijone ljudi.

VPRAŠANJA:

kakšna so bila točna navodila za vračanje in na koga so se nanašala?;

zakaj niso bila ta navodila izpolnjevana enakó na vseh področjih?;

kdo je odredil izročitev Kozakov, ki niso bili sovjetski državljani?;

kdo je odredil vračanje „belih Rusov“, ki niso bili sovjetski državljani?

(Ti ljudje niso nikdar živeli v Sovjetski zvezi in sovjetski oficirji v Avstriji so se krohotali, ko so jim Angleži pripeljali tudi te nesrečnike. V poslednjih dneh pred vrnitvijo je ta skupina, ki je po večini imela jugoslovansko državljanstvo, poslala nujno prošnjo za pomoč celo kralju Petru!);

kdo je odredil vračanje slovenskih domobrancev iz Vetrinja?;

čemu so bili vrnjeni jugoslovanski protikomunisti in nacionalisti iz Avstrije, ne pa tudi iz Italije?; in slednjič:

KAKO SE JE MOGEL ZGODITI TA VNEBOVPIJOČI ZLOČIN?;

KDO NOSI ODGOVORNOST?;

KAJ PRAVI DANES BRITANSKA IN ZAHODNA JAVNOST?

Edino možno opravičilo tega početja bi bilo v bojazni, ki so ji poleg Britancev očitno zapadli tudi Amerikanci, da Sovjeti ne bi hoteli izpustiti tistih britanskih in ameriških vojakov, ki so bili nemškega porekla ali celo nemški državljani in so se znašli v ujetniških taboriščih v vzhodni Nemčiji, ki jo je prva dosegla sovjetska vojska.

Po drugi strani pa so zlasti Amerikanci skušali zavleči vsako prisilno vračanje, ker jih je skrbelo, da v tem primeru Nemci ujetnikov nemškega porekla ne bi smatrali za vojne ujetnike, temveč za izdajalce.

Drug razlog za naglo „obravnavanje“ beguncev in vojaštva v Avstriji je bil objektivnega značaja. Alexander je v začetku maja obvestil zunanje ministrstvo, da na njegovo področje prihajajo „močni oddelki nemške bojne skupine Jugovzhod (Balkan), ki se nočejo predati Titu.“ Število ujetnikov in drugih ljudi, ki so se predali Britancem, dosega 220.000. Od tega, tako poroča Alexander, 109.000 Nemcev, 46.000 Kozakov, 15.000 Madžarov, 25.000 Hrvatov in 24.000 Slovencev. In potem dodaja: „Hrvatski in slovenski begunci še prihajajo na moje področje in njihovo število znaša okrog 200.000 ljudi.“ (?)

V tistem času se je že pričel pojavljati spor med zavezniki in Titom okoli vprašanja Trsta in Churchill se je odločil, da Tita prežene od tam tudi s silo, če bi bilo potrebno.

Alexander je za to možnost očitno vedel; zato se je v istem poročilu pritoževal, da „to premikanje množic (po Avstriji in Italiji) hromi moje komunikacije; poleg tega bi mi bilo nemogoče prehranjevati to množico, če bi prispela v Italijo.“

Poročilu je Alexander priključil prošnjo za nujna navodila, kako naj ravna s slovenskim, hrvatskim in četniškim (srbskim) osebjem na svojem področju. Dobil je odgovor, naj bodo četniki pridržani, Hrvati pa potisnjeni nazaj v Jugoslavijo.

Z odločitvijo z dne 25. maja 1945 pa je bilo — na pritisk ameriške vlade — odločeno, naj bodo v taboriščih pridržani tudi Hrvati. (FO 371/48819, R 9445 6/92).

Vrnjeni sta torej bili dve glavni kategoriji ljudi: državljani Sovjetske zveze, ali vsaj pripadniki narodov Sovjetske zveze, in — državljani Jugoslavije.

Brez dvoma bi nekemu odstotku „sovjetskih“ vrnjencev lahko dokazali „izdajo“ ali vsaj prestopke, zaradi katerih bi bili tudi na zahodu postavljeni pred sodišče. Tudi je razumljiva navedba takratnih britanskih predstavnikov (med povojno debato), da je bilo v tistem zmedenem času tudi iz zgolj lingvističnih razlogov (manjkalo je kompetentnih tolmačev) domača nemogoče ugotoviti individualno odgovornost vsakega posameznika.

Ko so že bili vrnjeni skoraj vsi sovjetski vojni ujetniki in naj bi prišla vrsta na skupine pomešane s civilisti, ki pa so še vedno znašale več tisoč ljudi, in so se na zahodu slednjič zavedli resničnosti poročil, kaj se dogaja z vrnjenci, so pričeli odgovorni iskati nek legalističen izhod iz pakta,

katerega so podpisali s Sovjeti. Tako je ameriška ambasada v Moskvi dobila nalog, naj poizve, če je bilo res z uradnim dekretom odvzeto sovjetsko državljanstvo vsem, ki so bili zajeti ali odvedeni v Nemčijo. Toda takega dekreta ni bilo.

Kljub temu, da so prejeli skoraj vse nekdanje vojne ujetnike, so Sovjeti trdovratno zahtevali še več žrtev: med njimi ukrajinsko divizijo, ki se je znašla v severni Italiji pri Cesenaticu, in celo Poljake iz Andersovega korpusa, ki so se ves čas vojne borili na zavezniški strani, a so njihovi domovi po delitvi Poljske pripadli Sovjetski zvezi.

Toda primer jugoslovanskih državljanov — Slovencev, Hrvatov in Srbov — je bil drugačen. Tehnično vsaj so mnogi „Rusi“ prekršili zakone Sovjetske zveze. Kakšni zakoni pa so veljali za jugoslovanske državljane 9. maja 1945, v trenutku, ko se je končala druga svetovna vojna? Titova Jugoslavija, današnja SFR Jugoslavija je postala mednarodnopravno telo šele 29. novembra 1945. Do tega datuma torej so mednarodnopravno veljali zakoni Kraljevine Jugoslavije in nekatere od vrnjenih skupin so bile ves čas svojega obstoja neposredno podvržene navodilom kraljeve, to je *legalne* vlade.

O vračanju Jugoslovancev so zavezniški in sovjetski predstavniki razpravljali v Gradcu sredi maja 1945. Maršal Alexander (ni jasno, če je bil sam navzoč) je takrat sporočil britanskemu vojnemu ministrstvu, da je bil dosežen „sporazum o vrnitvi Rusov in Jugoslovancev“.

Britanske oblasti so se morda zavedale legalističnih nians, toda zanimalo jih niso, ker je bil njihov edini interes — znebiti se množic, ki so se znašle na njihovem zasedbenem ozemlju.

Zavedali pa so se Britanci obveznosti v smislu Ženevske konvencije o vojnih ujetnikih; in ta ni dopuščala vračanja, odnosno izročanje ujetnikov brez njihovega izrecnega pristanka. Pomagali so si s tem, da so uvedli za zajete „sovražne“ edinice novo oznako: SEP — Surrendered Enemy Personnel. Vsem oboroženim edinicam ali posameznikom, ki so se jim predali do 8. maja 1945, se pravi, dokler so trajale sovražnosti, so podelili status vojnih ujetnikov: POW; vsem tistim pa, ki so se predali ali prišli na njihovo področje po 8. maju 1945, so dali status SEP; — in na to osebje se Ženevska konvencija ni nanašala. Z drugimi besedami: s temi ljudmi so britanske oblasti lahko ravnale po lastnem preudarku ne da bi se morale ozirati na mednarodne zakone. (Kot mnogi jugoslovanski vojaški predstavniki, so na primer tudi Kozaki videli v oznaki „SEP“ nekaj „pozitivnega“, nekakšno priznanje izrednega „političnega“ statusa. To nejasnost je še povečevalo dejstvo, da so eni kot drugi prejeli britanske uniforme.)

Tudi tu se prav v vprašanju nekaterih jugoslovanskih edinic zopet pojavlja nova nejasnost. Oddelki takojmenovane Jugoslovanske vojske v Domovini pod poveljstvom generala Damjanovića so namreč dosegli britanske edinice že 1. maja 1945 pri Gorici, vendar so že dobili oznako SEP. Zakaj? V teh edinicah so bili vključeni slovenski četniki Notranjskega in Primor-

skega odreda, kakor tudi celotno Primorsko domobranstvo, odnosno Narodna straža.

Kljub oznaki SEP pa so zavezniki celo dopuščali možnost, da bi te edinice uporabili kot svoje pomožne čete; kar se je pozneje pravzaprav tudi zgodilo.

Tozadevni dokument, objavljen tudi v Dopolnilu Bele knjige, 1975, str. 12-13, pravi naslednje:

740.0011 E. W./5-145: Telegram

Poslevodeči zunanji minister g. Alexandru Kirku, političnemu svetovalcu,

Zavezniški Glavni stan.

Washington, 2. maja. 1945 — 7 p. m.

424. Odgovor na Vaš 1837, 1. maj, 9 a. m.

„Ministrstvo odobrava Vaše stališče v vprašanju protipartizanskih jugoslovanskih čet v Julijski Benečiji, kar je lahko zdaj še razširjeno v luči poročila in priporočil, ki jih je Vaš britanski kolega poslal (britanskemu) zunanjemu ministrstvu in so nam ga pokazali na ambasadi tukaj.

Tri možnosti, ki so vsebovane v britanskem telegramu so:

- a) naj bodo ti Jugoslovani uporabljeni kot pomožne čete;
- b) naj bodo izročene jugoslovanski vojski in c) naj bodo razcroženi in nameščeni v begunskih taboriščih. Britansko zunanje ministrstvo smatra, da je tretja alternativa c), edina možna rešitev.

Strinjamo se, naj bodo te čete, ki bi se hotele predati ameriškim ali britanskim poveljnikom v severovzhodni Italiji, razorožene in nameščene v stalnih taboriščih za preiskavo; vsi, ki bi se želeli vrniti v Jugoslavijo kot posamezniki, naj dobijo to možnost; vsi drugi naj bodo nameščeni v begunskih taboriščih; in vsi, proti katerim obstajajo dokazi o vojnih zločinih, naj bodo obravnavani kot taki.

To stališče smo sporočili britanski ambasadi in ker se tam v osnovi strinjajo s stališčem (britanskega) zunanjega ministrstva, smatramo, da bo tudi veleposlanik Stevenson dobil navodilo, naj o tem obvesti jugoslovansko vlado. Ta telegram dostavljamo tudi Pattersonu (ameriškemu veleposlaniku v Beogradu) v njegovo vednost in za uporabo v odgovor na kakršnakoli vprašanja o tej zadevi, ki bi jih dobil od jugoslovanskih oblasti.

Poslano v Caserto, ponovljeno Beogradu.“

Podpis: Grew.

Pripis:

(dodano v zbirki dokumentov United States Foreign Relations)

„O tem, kaj s 15.000 protipartizanskimi jugoslovanskimi četami v Julijski Benečiji, so govorili na Zavezniškem Glavnem stanu. Na predlog, naj bodo izročeni maršalu Titu, da bi se zavezniki izognili odgovornosti zanje kot za razseljene osebe (DP), je veleposlanik Kirk vztrajal, da je to stvar, ki jo je treba predložiti Washingtonu in Londonu v odločanje.“

Več kot zanimivo je torej dejstvo, da v telegramih, izmenjanih 1. maja 1945, ni nobenega resnega znaka, da bi bila izročitev sploh možna, čeprav je navedena med alternativami kot najenostavnejša rešitev problema. Od vseh teh ljudi ni bil vrnjen nihče, razen generalov Mušickija in Rupnika.

Toda večje važnosti zlasti za slovenske domobrance, ki so se zatekli na Koroško, ni bilo vprašanje, kakšen legalni status so jim pripisovali Britanci, temveč, kaj so bili za jugoslovanske, to je komunistične oblasti potem, ko so jim prišli v roke.

Današnji neuradni slovenski viri, v kolikor se tega vprašanja sploh dotikajo, govore seveda o „zločinih najslabše vrste“, ki so bili „najstrožje“ kaznovani. Z drugimi besedami: slovenski komunisti so zajete domobrance pobili, pokopali in vsaj na zunaj tudi pozabili.

Toda: če jih niso obravnavali kot vojne ujetnike, ki imajo v smislu ženevske konvencije natančno določene pravice, in jih postavili pred „vojna sodišča“ s pravico zagovora; če jih niso obravnavali kot SEP (Predano sovražno osebje) in našli temu statusu primerne pravne rešitve, potem so tudi s tem, da so jih brez obotavljanja postrelili, dokazali, da v spopadu med komunisti in protikomunisti — to je v resnici ves čas vojne na jugoslovanskih tleh — ni šlo za neko „osvobodilno vojno“, temveč zgolj in izključno za socialno, razredno REVOLUCIJO.

Odločitev za likvidacijo domobrancev je bila torej ali ilegalna — v smislu obstoječih mednarodnih zakonov —, ali pa navadno revolucionarno dejanje, to je ZLOČIN, ki ga je mogoče opravičiti tudi samo z „revolucionarno“ logiko. Če je torej šlo za revolucijo, za katero ne veljajo pravila o „humanem bojevanju“, čemu potem očitati nasprotni strani isto „revolucionarno“ taktiko, pa tudi samo „narodno izdajo“? Kolikor bolj namreč v domovini govore o revoluciji, toliko bolj izgublja vsakršno veljavo govorenje o „izdaji“ na drugi strani.

Pred leti je slovenski umetnik Jože Ciuha v reportaži ob obisku v Argentini v razmišljanju o vojnem času zapisal, da takrat „nihče ni nosil rokavic...“; toda, ali velja to samo za partizane?

Vsaj en slovenski medvojni predstavnik na komunistični strani pa se v vprašanju vrnjenih domobrancev le ne strinja z uradno slovensko linijo. V znanem intervjuju z Borisom Pahorjem pravi Edvard Kocbek, „pričevalec našega časa“, da je na sestanku slovenskega Centralnega komiteja, 4. 10. 46., zahteval jasen in odkrit odgovor „na vprašanje o usodi domobrancev, ki so

jih Angleži vrnili KOT VOJNE UJETNIKE...“ Kocbek je intervju s Pahorjem dobro premislil, zato tudi te besede najbrž niso bile izrečene površno.

Za bodočo, nepristransko zgodovino bo torej morala Komunistična partija Slovenije prej ali slej zavzeti jasno stališče do tega vprašanja. Kot se je namreč treba vprašati, kako je mogoče, da se je med drugo svetovno vojno blizu 2 milijona sovjetskih državljanov odločilo boriti se PROTI že nad 20 let zakonitemu in mednarodno priznanemu sovjetskemu režimu, tako bo tem bolj potreben odgovor na vprašanje, kako je mogoče, da se je v slovenskem narodu v času njegove „vzvišene osvobodilne borbe“ pojavilo najmanj 15 tisoč oboroženih nasprotnikov te „borbe“, da o tisočih, ki so jih podpirali, ne govorimo. „Izdaja“ takih dimenzij ni mikakršna izdaja. Narod v revoluciji je „razdeljen“, pravi Djilas, in izdajalec je v tem primeru samo tisti, ki izda „svojo“ stran. Komunistična partija pa med vojno NI BILA DRŽAVA in ni imela take oblasti na ozemlju Jugoslavije ki bi ji bilo prebivalstvo dolžno dejansko in legalno lojalnost in pokorščino. Lojalnost in pokorščina namreč izhajata iz zaščite, ki jo „država“ ali „oblast“ nudi državljanom. Take zaščite partija ni nudila in ni mogla nuditi.

Druga načelna vprašanja v zvezi z vračanjem slovenskih domobrancev so bila postavljena „post factum“, ko je bila tragedija že zaključena.

Celotna operacija vračanja sovjetskih državljanov je v ameriških arhivih označena s šifro „Eastwind“. Vsi dokumenti še danes niso deklasificirani; značilno pa je, da so tudi oni, ki so že na voljo, v resnici samo fotokopije dokumentov iz AMERIŠKEGA državnega arhiva. Britanska kopija 383.7-14.1 je bila leta 1968 UNIČENA po nalogu obrambnega ministrstva. Zakaj — in kdo je tisti neimenovani v britanskem obrambnem ministertvu, ki je ukazal uničiti te dokumente?

Tudi med „ameriškiimi“ dokumenti pa MANJKAJO tisti, ki se nanašajo na vračanja iz Avstrije. Od tam je bilo vrnjenih 50.000 Kozakov, 2.000 takojimenovanih „belih“ Rusov, in seveda — slovenski domobranci, nekaj srbskih dobrovoljcev in četnikov, še več pa Hrvatov. V tem času še ni jasno, če so med dokumenti, ki jih očitno ni ne v britanskem, ne v ameriškem arhivu, tudi tisti, ki se nanašajo na vračanje slovenskih domobrancev.

Kozaki so imeli v sklopu nemške vojske v glavnem dve edinici. Takoimenovani Kazachi stan pod poveljstvom carskega generala Domanova in pa 15. Kozaki konjeniški korpus, ki mu je poveljeval pruski plemič, general von Panwitz.

Domanovi Kozaki v resnici sploh niso bili bojna enota, temveč nekaka „folklorna skupina“ starih kozaških oficirjev, ki so nastopali v slikovitih uniformah s „čerkeskami“, kozaškimi kučmami na glavi in okrašenimi s starimi carskimi odlikovanji. Skupina je imela s seboj tudi družine, starce in otroke in je bila v bistvu nekakšno potujoče begunsko taborišče. Ti so potem tudi šli v zgodovino s tistimi strašnimi prizori v Linzu, ko so ženske metale otroke v Dravo, da jih ne bi dobili v roke rdečearmejci.

Von Panwitzova enota pa je bila bojna enota, čeprav ji Hitler nikdar ni dovolil odhoda na vzhodno, se pravi sovjetsko fronto, ker je smatral, da so vsi prebegli sovjetski državljani nezanesljivi. Tako so septembra 1943 prišli v Srbijo in bili uporabljani v borbah proti Titovim partizanom. Njihov nastop je za partizane pomenil občutno poslabšanje položaja: dotlej so imeli opravka predvsem z zelenimi nemškimi rekruti in z rezervisti. Kozaki so bili vojaki drugačnega kova.

Toda nezadovoljstvo z dejstvom, da jim ni bilo dovoljeno boriti se proti sovjetskim boljševikom, je načelo moralo kozaškega korpusa in prišlo je do številnih težkih prekrškov na škodo civilnega prebivalstva v Bosni in Hercegovini, kjer se je korpus zadrževal. Von Panwitzu je slednjič uspelo obnoviti moralo s tem, da je odstranil iz korpusa vse nemške podoficirje, ki so svojo teorijo o „uebermenschu“ prakticirali tudi med kozaškimi zavezniki.

Medtem se jim je tudi približala sama vzhodna fronta in na bojiščih dan leta 1944 so se von Panwitzovi Kozaki slednjič udarili s sovjetsko vojsko pri Pitomači na Dravi. To je bil v resnici tudi zadnji spopad v ruski državljanski vojni, ki se je pričela leta 1918 po zmagi boljševikov.

Kozaki so se nato umaknili v Avstrijo in so se v prvih dneh maja 1945 znašli v okolici Velikovca in pričeli pogajanja za vdajo britanski 8. armadi.

Med njimi je bil v glavnem štabu polkovnik von Renteln, ki se je v času ruske državljanske vojne boril proti boljševikom v sklopu posebne „baltske“ edinice in je bil osebni prijatelj maršala Alexandra. Ta pa je bil POVELJNIK te baltske edinice!

Von Renteln je takoj zaprosil za sestanek z njim, češ da bo potem „vse dobro“. Toda — do sestanka ni prišlo; in vse ni bilo „dobro“.

Za Kozaki so pritiskali tudi jugoslovanski partizani, ki pa se jih niso upali lotiti, dokler so bili Kozaki oboroženi. Jugoslovanska komanda je zato predložila, naj Britanci Kozake razorože in jih potem izroče Jugoslaviji. Britanski frontni častniki so se očitno zavedali nekega dogovora o vračanju, vendar jim ni bilo do tega, da bi Kozake izročili Jugoslovanom. Zato so jih na hitro roko, skozi položaje jugoslovanskih partizanov, a še vedno oborožene, prepeljali proti zahodu, kjer ni bilo partizanov. Partizanom samim so Britanci grozili s tanki, „če se ne bodo nehali obnašati kot otroci“. Tako so bili Kozaki premeščeni v št. Vid na Glini, drugi pa še dalj proti zahodu v Trg, Feldkirchen pri Osojskem jezeru, odnosno v Stari dvor, Althofen, na severu. S premestitvijo so prišli pod poveljstvo britanske 6. oklopne divizije generala Horatia Murraya; istega generala torej, ki je obravnaval vprašanje Slovenskega domobranstva.

Tu je treba pripomniti, da je Murray na sestanku s kozaškimi oficirji govoril NEMŠKO. Površni pregled dokumentacije vračanja Slovenskih domo-

brancev ne pokaže, da bi se odgovorni slovenski predstavniki v Vetrinju zavedali, da Murray govori nemško, odnosno, da bi jim on sam kdaj to nakazal.

V zvezi z vračanjem iz Avstrije je nedvomno znano le, da je 13. maja, 1945 prispel v glavni stan britanskega 5. korpusa v Avstriji Harold Macmillan (kasnejši britanski ministrski predsednik), ki je bil tedaj pooblaščen britanski minister pri zavezniški Vrhovni komandi v Italiji. Macmillan je imel daljšo konferenco z generalom Charlesom Keightleyem in na tej konferenci se je po vsej verjetnosti odločila usoda Kozakov, „belih Rusov“ in najbrž tudi Slovencev, Srbov in Hrvatov na Koroškem. Sledila sta Judenburg za Kozake in Vetrinjska Jugoslovane. (Leta 1975 je Macmillan odklonil kakršnokoli pojasnilo o razgovorih, ki jih je imel v Avstriji).

Ugotovljeno je tudi, da je USTNI ukaz za vračanje „belih“ Rusov dal general Geoffrey Musson iz Glavnega štaba maršala Alexandra. Toda ta njegov ukaz je bil v popolnem nasprotju z obstoječimi navodili, ki so jasno govorili, da Rusi, ki niso sovjetski državljani, ne smejo biti vrnjeni.

Musson sam je pred leti izjavil, da je za izročanje prejel USTEN ukaz, katerega ni mogel osporavati. ČIGAV ukaz?

Podroben opis vračanja Kozakov je vsebovan v knjigi „Žrtve Jalte“ (str. 214) grofa Nikolaja Tolstoj. Šlo je za enostavno golo laž, s katero so najprej odpeljali častnike in potem za njimi še ostalo vojaštvo in civiliste. Ta incident sam zase pomeni neizbrisno sramoto za Britanijo.

Britansko poveljstvo se je tega že takrat zavedalo. Dan po izdaji Kozakov, 26. maja, 1945, je Glavni stan 78. divizije, katere poveljnik je bil general Arbuthnott (gl. članke dr. Stanka Kocipra v „TABOR-u“), objavil posebno okrožnico britanskim častnikom in vojakom, v kateri pravi dobesedno:

„Mnogi častniki, podčastniki in vojaki vedo, da so Zavezniki v zadnjih dneh s prikrivanjem in prevaro spremenili značaj dejanskih operacij; zato je absolutno nujno, da te zavezniške prakse nihče ne razkrije v kakršni koli obliki, tudi sedaj ne, ko so sovražnosti ustavljene. To se nanaša tako na način, kako so bile izvedene nekatere specifične operacije, kakor tudi na splošno politiko. Kdorkoli ve o teh operacijah, bo smatral, da mu je poznana NAJSTROŽJA TAJNOST.

Vse formacije in edinice bodo poskrbele, da bodo s to odredbo seznanjeni vsi, ki se jih tiče. Ker je vsakršna debata očitno nezaželena, mora biti ta odredba razdeljena le med ljudi, ki so jim poznane metode varanja. Kako bo ta odredba sporočena pripadateljem, prepuščamo vsaki posamezni edinici“

(Tolstoy p 224; W. O. 170/4388)

Vračanje Slovenskih domobrancev

V slovenski emigraciji se je ves čas vodila in se še vodi ostra debata o tem, kdo nosi glavno odgovornost za Vetrinjsko tragedijo. Odgovor ni enostaven: nekatere razlage so preveč simplistične. Odgovornosti najbrž tudi zgodovina ne bo mogla pripisati eni sami osebi ali eni sami skupini oseb, ker gre v resnici za usodno kombinacijo okoliščin, križajočih se interesov, intrig in — napak.

Prva in še danes najpogostejše ponavljana varianta je, da je vračanje slovenskih domobrancev ukazal „na svojo roko“ isti major Jones, ki je bil med revolucijo v slovenskem partizanskem štabu. Toda britanski oficir, ki je imel stike s slovenskimi begunci, je bil major Johnson, ne Jones (Vetrinjska tragedija, str. 20).

Za vračanje so obstajala tudi točna navodila, čeprav so se nanašala na sovjetske državljane. Vsi odločujoči britanski generali so morali vedeti za ta navodila; zato je malo verjetno, da bi jih kdorkoli skušal „na svojo roko“ spregledati, posebej še, ko je šlo (v primeru Vetrinja) za skupno okrog 20 tisoč ljudi. Proti tej teoriji govori tudi memorandum „Nova britanska politika“ (New British Policy), ki naj bi se nanašal na slovenske begunce, in je stopil v veljavo po razgovoru dr. Valentina Meršola z maršalom Alexandrom v Vetrinju (Vetrinjska tragedija, str. 58).

Pred tem je torej obstajala neka druga, „stara“ politika.

Britanske oblasti v Avstriji, so to „novo“ politiko razložile s posebnim letakom, katerega namen je bil predvsem pomiriti preostale civilne begunce.

Letak nosi naslov:

Uradno tolmačenje britanskega elementa Zavezniške komisije za Avstrijo o britansko-jugoslovanskem sporazumu glede beguncev. in se glasi:

Po objavi pogodbe, ki je bila sklenjena med britansko in jugoslovansko vlado glede beguncev, nekatere izmed jugoslovanskih razseljenih oseb v britanski zoni Avstrije niso pravilno razumele in tolmačile te pogodbe. Da se v bodoče prepreči napačno tolmačenje, bo pogodba v kratkem objavljena v izvirnem besedilu v srbsko-hrvatskem jeziku in bo na razpolago vsem beguncem v taboriščih. Eden glavnih namenov pogodbe je rešitev problema, ki je nastal iz prisotnosti velikega števila jugoslovanskih razseljenih oseb v britanskem zasedbenem pasu Avstrije in naša naloga je, da podvzemamo vse, kar je mogoče, za njihovo skorajšnjo repatriacijo ali naselitev drugje. V nobenem slučaju ne bo prisilne repatriacije, razen pri osebah, katerim se dokaže krivda, da so aktivno in voljno sodelovali s sovražnikom med vojno, ali da so vojni zločinci. Kar se tiče kolaboraterjev in vojnih zločincev, je britanska vlada samo potrdila svojo že davno izrečeno obveznost, da bo izročila jugoslovanskim obla-

stem osebe, katere je jugoslovanska vlada zahtevala, toda le če smatra britanska vlada, da spadajo pred sodišče.

Britanska vlada bo proučila vsak posamezni slučaj in samo ona bo odločala o tem, ali zadostujejo predloženi dokazi za izročitev obtožene osebe. Kar je bilo do sedaj izročenih vojnih zločincev jugoslovanskim oblastem, so bili vsi splošno znani in presluli kot kolaboraterji in v večini slučajev tudi kot vojni zločinci. Seznam jugoslovanskih državljanov v Nemčiji, Italiji in Avstriji, katerih izročitev je zahtevala jugoslovanska vlada od britanske vlade, obsega samo nekoliko sto imen in na osnovi blejske pogodbe se je jugoslovanska vlada obvezala, da ne bo zahtevala izročitve nadaljnih oseb zaradi kolaboracije in izdaje po 8. novembru 1947.

Veliki večini jugoslovanskih razseljenih oseb v Avstriji pa se ni treba ničesar bati. Da bodo imeli vsako možnost, da se seznani s prilikami v Jugoslaviji in se lahko odločijo, ali se hočejo vrniti ali ne, je bilo v dogovoru sklenjeno, da bo jugoslovanska zvezna misija, ki je prišla posebno v ta namen iz Jugoslavije, obiskala razseljene osebe v taboriščih in bo dala vse zaželenе informacije razseljenim osebам, ki žive v taboriščih in okolici. Naglasiti pa se mora, da bodo vse razseljene osebe popolnoma svobodno odločale o tem, ali se vrnejo v svojo domovino.

Istočasno predvideva angleško-jugoslovanska pogodba vse možnosti za premestitev jugoslovanskih razseljenih oseb iz britanskega pasu Avstrije in za naselitev drugje kolikor mogoče mnogo razseljenih oseb, ki se nočejo vrniti v Jugoslavijo. Britanska vlada proučava vse možnosti za pospešeno naseljevanje s pomočjo Mednarodne begunske organizacije (I.R.O.) in britanske oblasti v Avstriji nabirajo primerne osebe za naselitev v Veliki Britaniji in britanskih dominionih.

Ta dokument je bil po vsej priliki pripravljen v sodelovanju z jugoslovanskimi predstavniki in ga je vredno primerjati z obupno angleščino, v kateri je pisana „poslanica“ Narodnega odbora britanskemu poveljstvu v Avstriji (Gl. „Vetrinjska tragedija“).

Maršal Alexander je obstoječa navodila za vračanje še podrobneje definiral s posebno depešo britanski 15. armijski skupini, ki je operirala v Italiji. V tej depeši, ki je registrirana pod številkami F0 371/48813, R 7931/6-92, Alexander pravi, da je treba te oddelke, ki bodo prešli na britansko stran, smatrati za „sovražno predano osebje“ (SEP); o njihovi končni usodi pa bodo odločale vlade.

Britanski ambasador v Beogradu Stevenson je v odgovor na to sporočilo poslal zunanjemu ministrstvu v London svojo depešo, v kateri pravi med drugim:

„Mnenja sem, da bi moral jaz al nek britanski vojaški predstavnik obvestiti Tita o paragrafu 1. vašega sporočila (da bodo o usodi četnikov odločale vlade), da ne bi nastalo nepotrebno slabo razpoloženje zaradi vdaje velikega števila jugoslovanskih kvizlingov britanskim četam.“ (FO 371/48918, R 7990/1728.92.)

Stevenson se je torej bal celo zamere pri Titu!

Drugo vprašanje je: zakaj so bili vrnjeni slovenski domobranci, Hrvatje in nekaj srbskih in slovenskih četnikov s Koroške, ne pa tudi slovenski in srbski četniki, primorski domobranci in en bataljon hrvatskih domobrancev, ki so se umaknili v Italijo.

O teh je štab britanske 15. armijske grupe razpravljajal 29. aprila 1945 verjetno v Caserti. Na tej seji, ki je zdaj registrirana z dokumentom FO 371 48919,, R 8700/1728/92, je bilo rečeno za četnike:

„Strinjamo se, da je treba s četniki v južni Avstriji ravnati na isti način, kot z onimi v Julijski krajini; to pomeni, da ne smejo biti izročeni Titovim silam ali vrnjeni v Jugoslavijo, temveč, da morajo biti razoroženi in internirani, dokler ne bosta britanska vlada in vlada Združenih držav sprejeli končne odločitve o njihovi usodi.“

Zavezniško poveljstvo je bilo očitno dobro poučeno. Edinice na Primorskem so namreč prešle Sočo v noči od 30. aprila na 1. maj 1945, medtem ko je domobranstvo z ostalimi srbskimi dobrovoljci in četniki prispelo na Koroško šele po 8. maju.

Za Hrvate je bilo v Caserti rečeno, da so „kvislinška vojska marionetne države“, ki jo je treba vrniti Titu.*

Toda, kaj pa slovenski domobranci? In zakaj so bili kljub tem navodilom vrnjeni tudi nekateri četniki s Koroške? Odgovor mora biti v dokumentih, ki naj bi bili uničeni.

Ponuja se še druga razlaga. Slovenski domobranci so prišli na Koroško v uniformah, ki so sicer imele slovenske oznake, so pa bile stare nemške policijske uniforme. Podobno so bili oblečeni hrvaški domobranci in ustaši. Ali so bili torej vrnjeni ne kot jugoslovanski državljani, temveč kot „pridpadniki“ poražene nemške vojske tistega njenega dela, ki se je umikal iz Jugoslavije? Jugoslovanski partizani v tistih dneh ponekod niso ovirali odhoda nemških edinic, hoteli pa so dobiti v roke vse protikomunistične oddelke. Ta „izgovor“ z nemškimi uniformami je morda omogočil nekemu nepoznanemu britanskemu poveljniku, da je res „na svojo roko“ ukazal vrnitev teh „nemških“ vojakov in s tem seveda spet prekršil Ženevsko konvencijo. (V edinicah, ki so se umaknile v Italijo, ni nihče nosil nemške uniforme, tudi primorski domobranci ne.)

Vprašanje uniforme, v kateri je bil nekdo zajet, je bilo vsekakor

* Primerjaj zapiske dr. Stanka Kocipra o sestanku z gen. Arbuthnottom.

kritično, obenem pa neusmiljeno ironično. Po eni strani, v smislu ženevske konvencije, bi se mogli vsi, ki so nosili nemško unifomo, rešiti izročanja, če bi se le sklicevali na določbe ženevske konvencije, za katere pa nihče ni vedel.

Po drugi strani pa so zlas i Sovjeti pri zahtevi po izročitvi določenih skupin ali posameznikov zatrjevali, da je njihova nemška uniforma neizpodbiten dokaz njihove krivde, za katero morajo biti kaznovani.

Spričo dejstva, da se skozi vse dokumente, ki so dostopni, kot rdeča nit vleče vprašanje, kdo naj bo in kdo naj ne bo vrnjen — torej čisto „tehnično“ vprašanje —, se tudi ne zdi verjetna razlaga, da bi bili slovenski domobranci vrnjeni v zameno za Trst ali Koroško.

Tudi ne drži teorija, ki se zdi rahlo nakazana v članku Jožeta Melaherja „Ob 30-letnici konca vojske in revolucije — zgodovinski dokumenti in zanimivosti“ (Vestnik, 7-8, 1975). Melaher v njem opisuje pot svojega četniškega odreda iz Slovenije v Forli v Italiji ter pri tem (str. 106) zapiše: „General Andrej je bil na sestanku z maršalom Alexandrom...“ On sam, Melaher, se je pri prebijanju v Italijo, skliceval na ta „sestaneke“ ter nato v članku tudi navaja zapisek depeše, ki naj bi bila v arhivu generala Andreja (Ivana Prezlja):

„4. maja, 1945. Poslano v Ljubljano: Ob desetih odpotovali Andrej, Lesar in Vogrič s srbsko in hrvaško delegacijo k Alexandru na pogovore. Vzeli s seboj današnje telegrame in spomenico.“

Še živa priča tega „sestanka“ pravi:

„Ob osmi uri zjutraj se je odpeljala v angleškem avtomobilu v Monfalcone (Tržič) delegacija, katere naj bi bila sprejeta pri maršalu Alexandru. Zastraženi po Angležih, spredaj in zadaj oklopni voz. V Monfalconu je avtobus parkiral na trgu, kakih 100 korakov od kasarne, na kateri je vihrala slovenska zastava z rdečo zvezdo, zasedena po Gradnikovem udarnem bataljonu. Čakali smo nekaj ur, nakar je bil Damjanović poklican na angleško komando, kjer so mu sporočili, da se razgovori ne vrše, ker komanda ni pooblaščen za politične razgovore. V delegaciji so bili: general Prezelj, Franc Heinrihar, dr. Vogrič, general Parac in zastopstvo Srbov. Ob najslabšem razpoloženju so nas peljali nazaj v taborišče Visco pri Palmanovi. Slovenska komanda se je na večer preselila v Caserno Marittimo pri Palmanovi. Bila je velika potrtnost, posebno ker smo zvedeli, da bomo drugi dan razoroženi“ (Iz osebnega arhiva).

Z Alexandrom torej ni bilo nobenega razgovora PRED VRAČANJEM in „naši“ ljudje niso mogli kakorkoli vplivati na razvoj dogodkov. Melaherjev odred se je najbrž rešil predvsem zato, ker je on govoril angleško (polovica pa je obtičala v Vetrinju in bila vrnjena) in ker je pač obstajalo neko navodilo, naj bodo četniki pridržani do dokončne odločitve vlad.

Pregled skupin in transportov zajetih slovenskih domobrancev in civilistov:

Datum	Popis in podrobnosti	Kraj predaje	Števílo
9. 5. 45	Bolniški vlak z ranjenci in vojni kurat Jenko	Pri Radovljici	150 moških 10 žensk
10. 5. 45 20. 7. 45	Razkropljena skupina domobrancev, ki se niso uspeli evakuirati (brez poveljstva)	Dolina Krke	1800 moških 20 žensk
10. 5. 45	Na Dravskem mostu ujeti begunci	Kirchen Theuer pri Borovljah	600 moških in žensk
11. 5. 45	Skupina beguncev s 600 vozili (brez poveljstva) pred prehodom v Avstrijo	Tržič	500 moških in žensk
24. 5. 45	Spremljevalci vozil in konjev, vrnjeni iz Vetrinja	Podroščica	40 moških
27. 5. 45	Tehn. bat. (ing. major R. Škof) in policija (ppolk. F. Šturm)	Podroščica	800 mož
28. 5. 45	4. polk (maj. Anton Mehle) in pom. bat. (stot. Pavlovčič)	Pliberk Podroščica	3000 mož
29. 5. 45	3. polk (Maj. Maks Kunstelj in ppolk. Stamenković) in topništvo (St. G. Hočevár)	Pliberk Podroščica	3000 mož
30. 5. 45	2. polk (ppolk. Vuk Rupnik) 1. in 2. bat. (Maj. Rihar in St. Šuštaršič) 3. bat. (Stot. Miloš Štabič)	Pliberk Podroščica	2800 moških 20 žensk
31. 5. 45	Ostanek 1. polka (brez poveljstva)	Pliberk	500 mož

Skupno torej je bilo zajetih in po večini pomorjenih:

- 160 ranjencev in nekaj spremnega osebja na transportu;
- 1100 civilistov, ki niso dosegli Koroške;
- 1820 domobrancev in nekaj civilistov novomeške skupine, ki je bila razbita nekje pri Zidanem mostu;
- 10.160 domobrancev, vrnjenih iz Vetrinja.

Vloga dr. Mihe Kreka

Drugo žgoče vprašanje v debati o vetrinjski tragediji je vprašanje, kakšno vlogo je pri tem igral dr. Miha Krek, slovenski minister v skoraj vseh jugoslovanskih begunskih vladah.

Krek se je dobremu delu slovenske emigracije zameril s pisanjem v „Ameriški domovini“, menda junija 1965, v priložnostnem članku v počastitev Miloša Stareta. Tam je med drugim zapisal, da so bili v Londonu „zelo presenečeni in razočarani“ ob poročilu, da je bilo v Ljubljani ustanovljeno Slovensko domobranstvo.

Če se postavimo na stališče begunskih politikov v Londonu, ki so konec leta 1943 že morali čutiti, da se jim majejo tla pod nogami, postane to „presenečenje in razočaranje“ vsaj sprejemljivo, če že ne razumljivo. Politiki v Londonu so vendar bili na drugem koncu tiste skrivnostne „vezi“, ki naj bi vezala slovenske protikomunistične politike v domovini z onimi v Londonu. Doma je prevladovala parola, da je London (preko slovenskih ministrov) „pravilno“ obveščen o položaju in da se zato ni treba bati političnih posledic domobranstva; ali morda bolje: nemških uniform.

Ko se je vojna bližala koncu, je bilo britansko zunanje ministrstvo, pa tudi zavezniško poveljstvo v Sredozemlju, na en ali drug način dobro obveščeno o razvoju v Jugoslaviji in Sloveniji.

V poročilu FO 371/48919, R 9552/1728/92, beremo med drugim:

„Mihajlovičevi četniki ... se koncentrirajo v Istri in južni Julijski Krajini. Predali se bodo raje zaveznikom kot Titovim partizanom, skušali pa bodo morda tudi pridobiti zavezniške simpatije za svojo stvar...“

Poročilo nato podrobno obravnava posamezne proti-titovske formacije v Jugoslaviji in Sloveniji ter pravi o slovenski „beli gardi“ naslednje:

„...njeno jedro so bili Slovenski fantje, mladinska organizacija Slovenske klerikalne stranke, ki je bila glavni podpornik protipartizanske dejavnosti v Sloveniji. Ta stranka je zelo reakcionarna in tesno povezana s Katoliško Cerkvijo. Upira se slovenski partizanski politiki aktivnega odpora, kakor tudi njeni povezanosti in kasnejši dominaciji Komunistične partije. Slovensko Belo gardo so oborožili in oskrbovali Italijani, prejemale pa je tudi finančno pomoč elementov iz emigrantske jugoslovanske vlade v Londonu preko kontaktov v Rimu in Vatikanu. Po italijanski kapitulaciji je polkovnik Rupnik ... reorganiziral Belo gardo v Slovensko domobranstvo, ki je prišlo pod kontrolo XVIII. vojnega okrožja SS.

Bela garda bo vsekakor skušala pobegniti partizanom v Sloveniji in bo dala prednost vdaji zavezniškim silam.“

Kdo je pisal to poročilo, ni treba ugibati. Če pa je kdorkoli naših

politikov v Londonu vedel samo za njegovo glavno vsebino, kaj šele, da bi ga prebral, je moral vedeti, da je stvar izgubljena.

Še bolj zanimivo pa je gotovo dejstvo, da so v Londonu že v začetku leta 1945 predvidevali umik domobranstva iz Slovenije, medtem ko se je takratno politično „vodstvo“ v domovini v resnici šele 3. maja zavedlo, da je edini izhod v — odhodu.

V Londonu so torej točno vedeli, kako je z „zvezo“ z domovino in „pravilnim“ obveščanjem, zato jim je vest o nastanku Slovenskega domobranstva gotovo vzbudila nove skrbi (Nikomur v Londonu bi ne mogli očitati odkrite mrznje do domobranstva).

Toda Krek bi o tem v tistem članku o Staretu, dobrih 20 let kasneje, vendarle lahko pisal bolj uvidevno, diplomatsko, ali, če hočete, politično. S tem, da je bruhnil na dan z najosnovnejšimi čustvi, je dokazal le, da ni bil ne dobro ali „pravilno“ obveščen, ne uvideven, ne političen, ne diplomatski človek. Vsekakor je zbudil vihar protestov pri ljudeh, ki so dodobra poznali resnični medvojni položaj v domovini in resnične razloge za nastanek Slovenskega domobranstva; obenem pa je še zaostрил spor, ki se je prav takrat razvijal v slovenski begunski skupnosti in še posebej med nekdanjimi borci.

O kakršnikoli vlogi dr. Kreka v razvoju PRED pričetkom vračanja slovenskih domobrancev ni dosti dokumentarnih sledov.* V glavnem tudi zaradi tega ne, ker Krek ni bil član Šubašičeve vlade, se pravi vlade, ki je podpisala sporazum s Titom. Politiki v Ljubljani so sicer še vedno govorili, da je v Londonu, toda v resnici je bil v zadnjih mesecih vojne v Sredozemlju kot slovenski delegat v Medzavezniškem odboru za Sredozemlje. Krek sam je o tem zapisal, da se je zdelo, da bo ta odbor igral neko vlogo pri določanju meja, zato bi bilo slovensko članstvo v njem koristno in primerno. (Krek je l. 1943 imel v Londonu dobro argumentiran govor o Trstu in Slovenskem Primorju.)

Britanski krogi so dr. Kreku pripisovali absolutno poštenost, ne pa tudi kakršnegakoli vpliva na razmere v jugoslovanski begunski vladi. Kasneje je britansko zunanje ministrstvo o njem formuliralo čisto določeno mnenje, kar je razvidno iz dokumenta R 12438 z datumom 11. avgusta 1944. (Dokumenti v britanskih arhivih so razmetani in jih je le težko povezati v neko celoto). Iz tega dokumenta je razvidno, da je Radio Svobodna Jugoslavija (partizanom naklonjena postaja), ki je oddajal iz Tiflisa v Sovjetski zvezi 19. ter potem spet 21. julija 1944 kritiziral eno ali drugo Krekovo izjavo. Kontrolna, monitorna služba BBC je te oddaje slišala in opozorila britansko zunanje ministrstvo na napad na Kreka. J. L. Reed na zunanjem ministrstvu je ob tem zapisal: „Krek naj bo bolj previden, če se noče do kraja zameriti partizanom.“ K temu je pripisana pripomba z datumom 17/8 in podpisom ARD: „Dr. Krek je prepričan protikomunist in protipartizan

* Glej: South Slav Journal, 1981 — 4, str. 42.

in strog podpornik nezadovoljnih Srbov, ki so se zbrali ob Mihajlovičevi zastavi. Nima nobenega smisla svariti ga."

Konec avgusta leta 1947 je Krek že zgolj kot zasebnik skušal intervenirati za svojega osebnega prijatelja dr. Jožo Basaja, ki so ga Britanci na zahtevo jugoslovanske vlade pridrževali v Avstriji. Krek je napisal daljšo vlogo poslancu britanskega parlamenta Richardu Stokesu. (Besedilo je bilo objavljeno v TABOR-u, 1981, št. 11/12.)

Ko je bil obveščen o izročitvi slovenskih domobrancev, je Krek kot bivši ministrski podpredsednik Kraljeve jugoslovanske vlade protestiral in zahteval pojasnilo Zavezniškega Glavnega stana za Sredozemlje.

31. julija 1945, mu je takole odgovoril general W. D. Morgan, šef Glavnega stana Vrhovnega poveljstva za Sredozemlje:

„1) Naročeno mi je, da vas obvestim, da so jugoslovanski državljani, ki so bili konec maja repatriirani iz Avstrije v Jugoslavijo, nosili orožje za Nemce proti zavezniški jugoslovanski vojski maršala Tita. Zato so bili smatrani za predano sovražno vojaško osebje. Kot taki, in z ozirom na takratni položaj v Avstriji, so bili izročeni jugoslovanskim oboroženim silam med vojaškimi operacijami, ki sta jih na tem področju takrat vodili tako britanska kot jugoslovanska vojska. Izročitev je bila izvršena po navodilih tega Glavnega stana.

2) Proti svoji volji pa ni bil izročen noben Jugoslovian, ki ni nosil orožja proti zaveznikom in je bil klasificiran kot „razseljena oseba“. Ta zavezniška politika, dovoliti razseljenim osebam prosto izbiro, če se hočejo vrniti v Jugoslavijo ali ne, je še vedno v veljavi“ (FO 371-48825-3008).

To seveda je zbirka lepih „pol-resnic“, zlasti še v vprašanju civilistov; saj so bili mnogi izročeni kljub tem trditvam generala Morgana. Da to drži, dokazuje tudi dejstvo, da so v britanskih arhivih določeni dokumenti o vračanju iz Avstrije označeni kot „strogo tajni“ — do leta 2045! Večina pa je itak že bila uničena.

10. julija 1945, je „Amerikanski Srbobran“ iz Pittsburgha, Pennsylvanija, objavil izjavo bivšega partizanskega častnika Branislava Todorovića o vračanju slovenskih domobrancev ter srbskih in hrvatskih edinic.

Krek je to takoj izkoristil in pisal neposredno britanskemu zunanjemu ministrstvu, obenem pa tudi Katarini vojvodinji iz Athola, članici britanske kraljeve hiše. Tudi ona je takoj pisala neposredno na zunanje ministrstvo.

Pri tem je zanimivo dejstvo, da kljub temu, da Todorović nedvomno nakazuje, da je bilo izročenih več tisoč ljudi, dokumenti, ki obravnavajo Krekov protest, govore, da gre le za okrog 900 Hrvatov. Da Krek ni protestiral samo zaradi Hrvatov, je jasno, da pa bi že tako zgodaj nekdo skušal prikriti resnično število vrnjencev, je pa morda samo nov dokaz, da je bila vsa sramotna zadeva skrbno pripravljena, ne pa neka na hitro roko zagrešena napaka.

Krek je pisal Richardu Law-u v zunanjem ministrstvu (Law je bil pred tem britanski ambasador pri jugoslovanski vladi v Londonu), ki pa za njegovo intervencijo ni pokazal kakšnega posebnega zanimanja. Pismo je bilo očitno dostavljeno v kopiji tudi drugim članom parlamenta in eden izmed njih, Guy Lloyd, je o tem 25. 8. 1945. pisal višjemu predstavniku zunanjega ministrstva P. J. Noel-Bakerju:

„Prilagam v vašo blagohotno preučitev kopijo pisma, ki ga je, kot sem obveščen, dr. Krek poslal Dicku Lawu obenem z drugimi dokumenti. Pismo z dokumenti mi je bilo izročeno, ker Law očitno ni ničesar ukrenil.

Ko boste vse pregledali, sem prepričan, da boste soglašali, da je potrebna neka preiskava in razlaga, če so navedbe v pismu in poročilu točne.

Hvaležen Vam bom, če me o tem obvestite, ko boste dobili priliko, da stvar pregledate. Poročila o teh strašnih divjaštvih in pokolih političnih nasprotnikov so sicer danes pogosta in smatram, da jih je treba skrbno preveriti, toda to poročilo je tako strahotno in se nanaša na toliko ljudi, da se mi zdi, da ga je nemogoče spregledati brez protesta. Do določene meje so vendar prizadete tudi naše obveznosti in naša čast, kot, mislim, boste razvideli tudi Vi iz dr. Krekovega pisma.“ (FO 371-48920-3195)

Krek na svoj protest zunanjemu ministrstvu ni dobil odgovora, poslanca Guya Lloyda pa seveda ni bilo mogoče odpraviti z molkom. Zunanje ministrstvo mu je takole odgovorilo (Novembra 1945! Na osnutku odgovora dan niti še ni naznačen, ker so odgovorni očitno čakali na čim kasnejši možni datum.):

„Žal nam je, da nam ni bilo mogoče prej odgovoriti na Vaše pismo od 25. avgusta v zvezi s pismom, ki ga je dr. Krek poslal Dicku Lawu o pokolu hrvatskih ustašev (!), ki so jih britanski oddelki izročili jugoslovanskim v Avstriji. Razlog za odlašanje je bil v tem, da je bilo treba zbrati različne dokumente o tej neprijetni zadevi in to je vzelo nekaj časa. Žal, res mi dvoma, da so nekateri vojaški poveljniki v zadnjih dneh maja zagrešili resno napako, in 900 Hrvatov je bilo res izročenih Titovim partizanom, ki so jih potem pomorili, čeprav je Skupno poveljstvo še razpravljalo o njihovi usodi. Številke še daleč niso tako visoke, kot jih navaja dr. Krek, toda strinjamo se z Vami, da je bil to strašen incident, ki ne govori ravno povoljno o neposredno odgovornih častnikih. (Prvotno je bilo zapisano: „o INTELIGENCI prizadetih častnikov...“, pa je bilo potem popravljenno. — Op. p.)

Odveč je poudarjati, da je bila takoj uvedena preiskava in napravljeni koraki, da se taki zverinski dogodki ne ponovijo,

čim je vest o tem dosegla Glavni stan in pristojne oblasti v Londonu. Že povzročene škode seveda s tem ni bilo mogoče popraviti.

Razlog, zakaj Dick Law ni odgovoril dr. Kreku, pa je v tem, da je dr. Krek eden vodilnih proti-titovskih propagandistov med jugoslovanskimi politikci v izgnanstvu, in ker vlada Njegovega Veličanstva (britanska) priznava vlado maršala Tita, se nam ni zdelo primerno, korespondirati z enim njenih glavnih nasprotnikov.“

Ta dokument torej že jasno nakazuje, da bi britansko zunanje ministrstvo v slučaju neke preiskave priznalo le izročitev 900 ustašev, to je fašistov; in tega bi ne bilo pretežko opravičiti.

V memorandih za „interno“ uporabo pa so bili Britanci bolj odkriti. Tako je zunanje ministrstvo 14. avgusta 1945, torej nekako v času Krekovega protesta, poslalo Vrhovnemu zavezniškemu poveljstvu v Caserti in britanski ambasadi v Beogradu skupaj s prevodom Todorovićeve izjave v Amerikanskem Srbobranu tudi naslednje sporočilo:

„(Britanska) Osmá armija je z izročitvijo Slovencev itd. zagrešila pošastno napako (a ghastly mistake). Popravili smo jo, čim je bila sporočena na Glavni stan. Toda okrog teden dni konec maja so britanske čete izročale te nesrečnike preko meje Titovi vojski, ki jih je poklala...“ (FO 371/R 13874/83)

Ameriški politični svetovalec pri Vrhovnem zavezniškem poveljstvu za Sredozemlje Alexander C. Kirk pa je na ameriško zunanje ministrstvo poslal svoje poročilo o tej „pošastni napaki“ britanske Osmé armije. Kirkovo poročilo vsebuje tudi doslej edino odkrito navedbo stvarnih številk vrnjenec iz Avstrije, čeprav se te številke ne krijejo s tistimi, ki jih navajajo srbski, hrvaški in tudi naši slovenski viri.

Dokument nosi št. 740.00119 „Control (Italy) 8-145: Telegram“ in se glasi:

Caserta, 4. avgusta 1945 — opoldne.

Sprejeto ob 6,39. zvečer.

3187. V zvezi z našim 2162, 14. maja, 11h zvečer. Pravkar smo izvedeli, da so bila — brez ozira na to, da smo obvestili šefa Glavnega stana, Glavnega administrativnega predstavnika, Pooblaščenega ministra in sekcijo G-5 o stališčih zunanjega ministrstva (ameriškega) navedenih v telegramu Deptel 484, — izvršena navodila v osnutku Robertsonovega telegrama, s katerim se nismo strinjali. Med 23 majem in 31 majem je bilo izročenih Titu: 12.196 Hrvatov, 5480 Srbov, 8236 Slovencev in 400 črnogorcev.

Toda medtem, ko so britanske vojaške oblasti na področju sporočile, da so Titove čete te „protizavezniške Jugoslovane“ formalno in korektno sprejele, in da ni nekih zanesljivih podat-

kov, kaj se je z njimi kasneje zgodilo, je Miha Krek, nekdanji podpredsednik kraljeve jugoslovanske vlade poslal Vrhovnemu zavezniškemu poveljstvu pismo, v katerem prosi, naj ne bo nihče več izročen Titu, da naj Zavezniška komisija zaščiti vse, ki so še živi in da prilaga izpovedi „očitvidcev“, ki so ušli od masovnega pokola, ki so ga Titove čete izvedle nad stotinami ljudi, ki so bili izročeni.

Videli smo tudi telegram britanskega generala Hurraya (točno ime je seveda Murraya, op. p.), ki je izvršil Robertsonov ukaz in pravi, da je zbral te ljudi in jim nato ukazal na pot, ne da bi jim kakorkoli nakazal kam gredo. Ko so dosegli svoj cilj in spoznali, da bodo izročeni Titovim četam, so nekateri skušali pobegniti in na nekatere je jugoslovanska straža streljala.

Če zunanje ministrstvo želi novih akcij v tej zadevi, bomo z veseljem sprejeli vsa navodila.

Ministrstvo bo morda hotelo preučiti tudi stisko okrog 70.000 jugoslovanskih razseljenih oseb, katerih večina se ne more vrniti domov. Po večini živijo na prostem na stadionih ali športnih igriščih, toda čeprav je njihov položaj v poletnem vremenu znosen, pa ne bo tak v zimskem času.

Glej naš 3152, 1. avgusta, 3h popoldne. KIRK.“

J. M. Addis, predstavnik zunanjega ministrstva, ki je v zvezi s Krekovim protestom obravnaval zadevo vračanja slovenskih domobrancev je potem 21. septembra 1945 „v korist svojemu nasledniku“ zapisal naslednje, kot pravi sam, „neformalne, bežne zapiske“:

„Upal sem, da bom megal pred odhodom napisati dokumentirano poročilo o izgonu hrvatskih in slovenskih domobrancev s Koroške meseca maja. Žal nekateri ključni dokumenti še niso prispeli iz Vojnega ministrstva. Zato podajam samo pregled dosedaj dostopnih informacij.

V skladu z željo našega in ameriškega zunanjega ministrstva je Vrhovno poveljstvo za Sredozemlje v prvih dneh maja izdalo navodila, po katerih „oporečniškim in kvislinškim četam jugoslovanskega izvora“ v Julijski Krajini v nobenem primeru ne bo dovoljeno, da bi se borile ob strani zavezniških čet, in vsako sodelovanje z Zavezniki bo prepovedano. Po predaji ali potem, ko bodo sovražnosti zaključene, morajo vse te čete biti smatrane za razorožene sovražne oddelke. (Caserta telegram št. 781 in R 7931/6/92).

Pripomniti je treba, da so ta navodila veljala SAMO ZA JULIJSKO KRAJINO, ne pa tudi za Avstrijo, kot bi morala, ter da medtem, ko so nakazovala, da Jugoslovani, ujeti kot vojni ujetniki, ne smejo biti vrnjeni v Jugoslavijo, tega niso izrecno

naročala. (Eno vprašanje več torej: zakaj so se ta navodila nanašala samo na Julijsko Krajino? — Op. p.)

17. maja je potem Vrhovno poveljstvo za Sredozemlje (SACMED) s telegrami NAF 975 in R 8700/G zaprosilo za nujna navodila, kaj s četniki, Hrvati in drugimi, ki so mu prišli v roke v južni Avstriji. Glavni stan je telegram NAF 975 poslal nam in mi smo mu najprej svetovali, naj obravnava četnike kot razorožene sovražne oddelke, hrvatske ustaše pa naj potisne nazaj v Jugoslavijo. V tem smislu je Glavni stan poslal telegram R 9443/G Skupni štabni komisiji.

Toda Glavni stan Združenih držav je ta predlog zavrnil in sprejeli smo njihovo stališče, naj bodo sprva vse jugoslovanske kvistlinške formacije tretirane enako in pridržane v taboriščih.

Skupni Glavni stan je potem poslal odgovarjajoča navodila na SACMED (FAN 576, 20. junija in R 8700/G. (Zvonili so torej po toči. — Op. p.)

Iz paragrafa 6 (poročila?) COS(W) 917 z dne 29. maja in R 9443/G pa smo mimogrede (incidentally) izvedeli, da je medtem, ko je bilo to načelno vprašanje še stvar debate med Zavezniško Vrhovno komando, Glavnim stanom in nami, V. korpus, britanska formacija, pristal, da izroči Hrvate Jugoslaviji in okrog 900 jih je bilo izročenih 24. maja. Nismo pa nikdar videli nobenega telegrama vojaških oblasti v Italiji, ki bi govoril o tem prevozu in tudi mi še ni znano, če je Vojno ministrstvo takrat izdalo kakršnakoli navodila, naj bodo te operacije ustavljene. (Kaže torej, da so se Britanci takoj zavedli svoje „ghastly mistake“ in predmetne dokumente takoj uničili. — Op. p.)

Major James iz oddelka PW2 v Vojnem ministrstvu zdaj pregleduje najnovejše dokumente in nam bo poslal kopijo vseh, ki prihajajo v poštev.

Šele nekaj časa kasneje smo izvedeli, da so nesrečne Hrvate in Slovence, ki so bili izgnani iz Koroške, Titovi partizani po prehodu meje v glavnem poklali. Najboljši podatki o tem pokolu so vsebovani v poročilu R 1374/1728/92.

Dokumenti, ki še čakajo obravnave, so R 15188 (odgovor majorju Lloydju) in R 11659 (dr. Krekovo pismo Sir G. Rendellu, o katerem Sir Rendell še ni videl naših zapiskov.)

Toda na te vloge ne bo mogoče odgovoriti, dokler ne dobimo vsega dokumentarnega gradiva. V vprašanju dr. Krekovega pisma Mr. Lawu, o katerem piše major Lloyd (R 1588), pa je razlaga v tem, da smo svetovali Mr. Lawu, naj on kot „Minister of State“ ne odgovarja dr. Kreku, ki je vodilni protititovski propagandist med jugoslovanskimi politiki v begunstvu. (FO 371-

48920-3195.) Ob robu tega dokumenta je nekdo (JRC) 24. septembra pripisal: „Razložil sem to stališče Sir Rendellu, ki dr. Kreku ne bo odgovoril“.

Nekak zaključek dr. Krekovih prizadevanj predstavlja pismo, ki ga je britansko zunanje ministrstvo 26. novembra 1945 s podpisom JRC poslalo Vojnemu ministrstvu.

Pismo vsebuje v glavnem iste podatke, kot Addisovo poročilo, v paragrafu 3 pa pravi:

Kasneje smo izvedeli, da so bili ti nesrečniki nadvse brutalno poklani, čeprav se zdi, da so dr. Krekove številke morda pretirane. Mr. Noel Baker smatra, da mora nekaj odgovoriti majorju Lloyd, čeprav je pod sedanjimi okoliščinami pripravljen to storiti ustno. (V osnutku je naslednje PREČRTANO:) Smatra pa, da bi bilo najbolje odkrito priznati, kaj se je zgodilo, in izjaviti, da je bila to napaka, ki je zdaj nihče več ne more popraviti, da pa so bili takoj, ko je vest dosegla London, napravljene koraki, da bi se kaj takega več ne ponovilo.) Toda predno to stori, bi radi vedeli, če je bila izvedena preiskava, kdo je NEPOSREDNI krivec za izročitev teh ljudi v neizbežno in strašno smrt in če je bila opravljena preiskava, kakšen je rezultat. Hvaležni pa bomo tudi za nasvet, kako naj Mr. Baker razloži to obžalovanja vredno epizodo. (FO 371-48920-3195, R 15188/1728/92)

Po vojni, v emigraciji se Krek o teh stvareh ni preveč razpisoval; najbrž, ker je vsaj tedaj spoznal, da bi bilo realistično opisovanje razporejenosti v Londonu nesprejemljivo spričo splošne atmosfere v emigraciji.

Toda leta 1960 se je oglasil v intervjuju za „Vestnik“ (1960 — 6, str. 102), ko je čikaška „Prosveta“ objavila besedilo znanih govorov dr. Kuharja iz Londona.* Uvodoma pravi Krek med drugim:

„Brezpogojna predaja domobrancev in drugih demokratičnih sil komunističnim partizanom se nam je zdela nemogoča reč.“

Izjava preseneča, saj je skoraj deset let pred tem v Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1951 (str. 49) v kratkem opisu dogodkov „Aprila in maja 1945 v Rimu“ z očitnim namenom, da bi se mu verjelo, navedel, da sta skupno z dr. Živkom Topalovićem,

„nekako uradno posredovala in prosila za bodoče begunce iz Jugoslavije pri zveznem oficirju maršala Alexandra v Rimu, polkovniku de Salisu.“

„Poudarjala sva, pravi Krek, da so se ti (protikomunisti vseh vrst) borili samo proti komunistom doma, da se v ničemer niso pregrešili proti zaveznikom, da pa jih zato komunisti strašno sovražijo in bodo pomorili vse, ki jih dobe v roke.“

* O ozadju teh govorov glej Zbornik Svobodne Slovenije, 1967, stran 98.

Krek se je torej dodobra zavedal nevarnosti, ki je pretila domobrancem, čeprav v tej prošnji s Topalovićem nista direktno predvidevala možnosti, da bi jih Britanci izročili Titu.

Še bolj presenetljiva postane Krekova izjava „Vestniku“, če si ogledamo še kasnejšo navedbo.

Ko je po tistem članku o Staretu v „Ameriški domovini“ završalo okrog njega, je Krek v odgovoru na obtožbe, da je bil „protidomobransko“ razporejen, navedel, da je jeseni leta 1944 poslal v Ljubljano svarilo pred možnostjo, da bodo domobranci izročeni.

Vsebino tega telegrama povzemamo po članku dr. Tineta Debeljaka, v „Zborniku Svobodne Slovenije“ za leto 1967, str. 101:

„Dr. M. Krek je v zgodnji jeseni 1944 poslal preko Mihajlovičeve postaje po posredovanju dr. Topalovića iz Italije v Ljubljano (telegram).

On sam navaja po spominu nasledajo vsebino:

„Iz Rima sem tajno sporočil v Ljubljano, da je resna nevarnost, da bodo domobranci in vsi drugi, ki so člani sličnih vojaških formacij, izročeni komunističnemu partizanskemu vodstvu, če bodo v teh formacijah in uniformah prišli zaveznikom v roke, ker je postal Tito priznan zavezniški komandant na ozemlju Jugoslavije. Prosil sem, naj to svarilo resno upoštevajo in preko zime napravijo ukrepe, ki bi tako izročilo onemogočili.“

Debeljak nato navaja dokaze, da je ta telegram v resnici bil poslan in tudi prispel v Ljubljano, kjer pa je „ostal v vojaških krogih kot tajnost“.

Upravičeno je torej vprašanje, kako naj si razlagamo te Krekove izjave. Leta 1944, sodeč po tem telegramu, se je zavedal konkretne nevarnosti, da bodo domobranci izročeni; maja in aprila 1945 se je s Topalovićem v Rimu zavzemal za „bodoče begunce“ iz Jugoslavije; leta 1960 v „Vestniku“ pa direktno izjavi:

„Brezpogojna predaja domobrancev... se nam je zdela nemogoča reč.“

Ob koncu članka v Koledarju Svobodne Slovenije 1951 pa Krek pravi naslednje:

„Odgovora, uradnega, na vse te intervencije nikoli nismo dobili. Šele ko sem protestiral pri maršalu Alexandru proti izročanju domobrancev — torej potem, ko se je nesreča zgodila — sem dobil odgovor, ki ga hranim in v katerem maršal Alexander pravi, da so domobranci bili izročeni, ker so nosili orožje proti zavezniški vojski maršala Tita. Takoj nato se je maršal Alexander sam odpeljal na lice mesta na Koroško, kjer je potem ustavil nadaljnje izročanje.“

Tu se je treba ustaviti, ker — tako kaže — gre spet za tisto nesrečno polovičarstvo (če smo zmerni), ali pa za namerno napačno opisovanje dogodkov (če se postavimo na stran dokaznih dejstev.)

Iz vseh virov, ki opisujejo tiste težke dni v Vetrinju, je namreč razvidno, da se je „odgovornim“ ljudem šele 31. maja 1945 dokončno posvetilo, da so jih Angleži prevarali in domobrance izročili Titu.

Šele potem torej, ko je prišlo do tega spoznanja, je mogel biti obveščen tudi Krek, ki je bil v Rimu. Kako je bil obveščen? O tem ne piše ne on, ne nikdo drugi. Toda, če upoštevamo, da takrat ni bilo govora o nekih rednih komunikacijah, pošti, telefonu ali telegrafu, potem se zdi najbolj verjetno, da je to vest Kreku nekdo osebno prinesel s Koroške.

V istem Koledarju Svobodne Slovenije 1951 pa je takoj za Krekovim objavljen tudi članek dr. Valentina Meršola, ki piše o istih dogodkih. — On pravi (str. 55):

„4. junija 1945, v ponedeljek okrog enajste ure mi je major Barre sporočil, da pride okrog dvanajste ure v taborišče maršal Alexander sam. Naj bom kje blizu, da bom na razpolago, ker bo najbrž želel govoriti z menoj.“

Iz Krekovih navedb, ki so jih potem povzeli tudi drugi pisci (vsaj eden je zapisal, da je Krek „takoj odhitel v Caserto“), bi se dalo sklepati, da je takoj po sporočilu o vračanju domobrancev (ki ga ni mogel dobiti prej kot 1. junija) vložil protest v Alexandrovem Glavnem stanu (iz Rima v Caserto), nakar se je Alexander TAKOJ (še isti dan?) odpravil na Koroško, kamor je moral prispeti 3. junija, recimo zvečer, ker je bil drugi dan, 4. junija ob 12h po navedbi dr. Meršola že v Vetrinju.

Že časovno vzeto je ta razlaga popolnoma nesprejemljiva, ker je bila v takratnih razmerah fizično neizvedljiva.

Da je nesprejemljiva, pa dokazuje tudi samo dejstvo Krekovega protesta v Caserti. Da ga je vložil, o tem seveda nočemo dvomiti. Toda vložil ga je — pismeno — šele 7. junija 1945, torej tri dni potem, ko je Alexander obiskal Vetrinj in že ustavil vračanje (za kar pa Krek najbrž še ni vedel). Odgovor, o katerem govori Krek v Koledarju Svobodne Slovenije 1951, pa ima datum 31. julija 1945, torej skoraj dva meseca kasneje, in podpisal ga ni maršal Alexander, temveč šef njegovega Glavnega stana, general W. D. Morgan.

Ker Krek sam piše, da ta odgovor „hrani“, je jasno, da je iz tega ali onega razloga namenoma zabrisal resnično sekvenco dogodkov, obenem pa ustvaril vtis, da je Alexander na *njegovo* intervencijo ustavil vračanje.

Za neko dokončno in nepristransko zgodovino naše tragedije bodo pač potrebni točnejši podatki.

Podobna, težko razložljiva nejasnost se pojavlja tudi pri vprašanju Krekovega pisma Richardu Lawu v britanskem zunanjem ministrstvu. Datuma, ali tudi same kopije tega pisma ni mogoče ugotoviti; toda iz vseh referenc nanj je nedvomno razvidno, da mu je priložil izjavo bivšega parti-zanskega oficirja Todorovića, ki je sodeloval pri sprejemanju izročenih slovenskih domobrancev na Koroškem.

Todorović je pobegnil 4. junija 1945 in je bil, kot kaže, že v nekaj

tednih v Rimu, kjer je napravil o svojih doživljajih zapisnik; in ta je bil 10. julija 1945 objavljen v „Ameriškem Srbobranu“.

V arhivu britanskega zunanjega ministrstva je ta dokument označen s števkami FO 371-48920-3195. Zapisnik je podpisal Todorović sam, poleg njega pa še Mirko Lazarić, poročnik (katere vojske, ni jasno) in Milivoje Ratković, zapisnikar. Sledi pripis, v katerem dr. Miha Krek, kot predsednik Jugoslovanskega dobrodelnega društva (ki je takrat delovalo v Rimu) potrjuje pravilnost prevoda. Ta pripis ima datum 11. avgusta 1945. Zdi se logično, da bi bila ta kopija tista, ki jo je Krek priložil pismu Richardu Lawu, ki ga torej ni mogel pisati pred 11. avgustom 1945.

V čem je torej nejasnost?

V glavnem iste dokumente je pred leti obravnaval argentinski „SIJ Slovenske svobode“ (Leto VII, št. 9, 1. junij 1975). Članek je napisal Ruda Jurčec in poglavje o tem Krekovem pismu začelja takole:

„Prvi dokument ... obsega pismo ministra dr. Kreka iz Rima. Dne 1. junija 1945 (podčrtali mi), je dr. Krek poslal po posebnem naglem kanalu pismo... Dicku Lawu ...“ itd.

In potem sledi v glavnem isto: Law Kreku sploh odgovoril ni, nakar je poslanec Lloyd zahteval pojasnilo itd.

Toda: Jurčec sam pravi v predzadnjem paragrafu svojega članka:

„Ko sem bil že 13. junija 1945 zjutraj v Rimu, sem mogel še isti dan h Kreku... Želel je vse, kar sem vedel o Koroški, odkoder sem prihajal. BILO JE RAVNO 14 DNI, odkar je pisal ministru Lawu v London. PRESENEČA ME, da mi ni NIČ OMENIL. Razlagal mi je, kako je bilo s Kuharjevimi govori...“ itd.

Če upoštevamo datum Todorovičevega pobega in njegovega zapisnika, se torej zdi logično, da Krek tega pisma ni omenjal, ker ga takrat, 13. junija 1945, ko je bil Jurčec pri njem — še ni napisal.

Drugo zanimivo dejstvo, ki je razvidno iz intervjuja s Krekom v Vestniku (1960, št. 6), je v tem, da po njegovi izjavi v zadnjih mesecih vojne ni bilo ne osebnih stikov, ne idejnega soglasja v štiričlanski slovenski delegaciji na zahodu; saj sta se v tistem času Snaj in Kuhar nekako nagnila na stran sodelovanja s komunisti, Krek in Gabrovšek pa sta temu nasprotovala. Kakršenkoli enoten nastop je bil onemogočen tudi spričo dejstva, da so bili razkropljeni domala po vsem svetu: Gabrovšek je bil v Ameriki, Krek v Sredozemlju, Snaj in Kuhar pa v Londonu. In to v času, ko je doma nastajalo domobranstvo in so nam dopovedovali, da je London o vsem „pravilno poučen“.

Snaj je v zadnjih dneh pred odhodom v domovino v Londonu na hitro roko napisal nekak življenjepis, ki se je ohranil, in s katerim zase, za svojo družino in zgodovino, opravičuje svojo odločitev.

V uvodu tega rokopisa pravi med drugim:

„Odločil sem se za ta korak po treznem preudarku, samo-

lastno, brez tujih vplivov; sam sem dal iniciativo za to, ker mislim, da je treba sedaj, v trenutku, ko se bliža konec vojne in ko si doma stojita nasproti dva tabora, ki drug drugega koljeta in se do smrti sovražita, nekaj storiti, da to klanje preneha. Morda bom uspel, morda ne bom — vsekakor, jaz postavljam na kocko le eno življenje — svojega; doma pa jih visi na niti na tisoče. Tu se danes spremeniti ničesar več ne da — doma morda še. Zato grem tja, čeprav vem, da je upanje majhno. Poznam vse strašne okolnosti, vso nesrečo, vse krivde na eni in na drugi strani, tudi našo tu zunaj, vse kar je privedlo do tega strašnega stanja doma — ali ne morem preboleti, da se slovenski fantje, ti dobri fantje, bore na Hitlerjevi strani, pod težo prisege dane Hitlerju, proti lastnim ljudem. Kar je v moji moči, bom storil, Bog in zgodovina bosta pa sodila.

Morda bom s tem svojim korakom najbolj zadel svoje lastne ljudi — družino svojo ženo, fante, starše in brate... Naj mi oprostite, ne morem drugače ravnati. Moj namen je bil naj čistejši. Če sem zapustil družino za druge cilje, nisem tega storil prvič, Gelca to najboljše ve — ali tako je življenje politika in tak je pot, ki sem jo izbral.

Vojna je stavila na naš narod in posameznike silne zahteve. Zunaj, v vsej udobnosti me je bilo dostikrat sram, ko sem mislil na one doma, ki trpijo. Naj sedaj vsaj nekaj doprinesem, da bi prišlo do pomirjenja doma — da bi složni dočakali konca in s skupnimi naporji gradili novo Slovenijo, svobodno in vso združeno! Daj Bog, da se ta cilj uresniči!

London, 21. avgusta 1944." (Iz osebnega arhiva.)

Vendar Snój svojih spominov mi dokončal. Rokopis je zaključen, ne da bi vseboval kakršnekoli podatke o delovanju begunske vlade v Londonu in Kairu.

O vetrinjskih dogodkih pa je, prav tako v Vestniku (1962), obširno pisal dr. Franc Bajlec, član takratnega Narodnega odbora za Slovenijo. Sam označuje svoje pisanje, ki se je nadaljevalo skozi vse leto, za „gradivo k Vetrinju“, s čemer se je seveda zavaroval tudi pred kritiko. Njegovo pisanje je vzbudilo oblake prahu ter imelo daljnosežne posledice za nadaljnji razvoj življenja slovenske emigracije. Kdor bo nekoč pisal neko kolikor toliko celovito zgodovino slovenskega protikomunističnega upora, zato seveda ne bo mogel mimo tega Bajlečevega „gradiva“. V okviru pričujočega članka pa bi se kazalo ustaviti samo ob nekaterih najbolj zgrešenih navedbah.

Osnovna in vodilna misel Bajlečevega pisanja je namreč v kratkem naslednja: ker se je general Rupnik s kolaboracijo z Nemci in pred tem z Italijani kompromitiral, in ker se je kompromitiralo tudi Slovensko domobranstvo s spomladi 1945 opravljeno „prisego“, je takojimenovani „Narodni odbor za Slovenijo“ smatral za svojo dolžnost in glavno nalogo, da stori vse,

kar je potrebno, da v slučaju stika z zahodnimi zavezniki slovenski domobranci ne bodo predstavljeni kot neka od Nemcev organizirana in podpirana vojska pod poveljstvom „kolaboracionističnega“ generala, temveč kot slovenska NARODNA vojska pod vrhovno kontrolo iz izvoljenih predstavnikov naroda osnovanega „Narodnega odbora za Slovenijo“.

Zamisel sama, odnosno argumenti zanjo, so logični in sprejemljivi: vprašanje „kolaboracije“ bi lahko počakalo urejenih razmer po vojni, prehod domobranstva v „narodno“ vojsko in prehod pod kontrolo neke osrednje politične avtoritete pa bi bil logičen in spričo razvoja na frontah tudi nujen.

Zgrešena je bila odločitev, KDAJ naj bi bil ta prehod izvršen. Po toči je seveda lahko zvoniti; toda tudi med samo vojno, sredi najhujšega divjanja komunističnih partizanov bi ljudem, ki bi bili resnični „vodniki“, moralo postati jasno, da se je bojna sreča v zgodnjem letu 1943 dokončno nagnila na stran zahodnih zaveznikov in demokracije in da je bil takrat torej pravi, pa tudi ZADNJI čas, da se komunistični fronti zoperstavi neka resnično demokratična alternativa. Z drugimi besedami: slovensko demokratično politično vodstvo bi takrat (najkasneje po kapitulaciji Italije) moralo oditi v „hosto“ in si s tem pridobiti legitimacijo resničnega narodnega predstavnštva. Za tako akcijo, se pravi, za zaščito nekako ducata ljudi, pa niti ni bila potrebna neka kdovekako številčna oborožena „ilegala“. Toda namesto tega so se gospodje za širokim hrbtom starega Rupnika izživljali v več ali manj tradicionalnih medsebojnih intrigah ter čakali tistega „velikega“ trenutka, ko bodo „čistih rok“ spet prevzeli narodno krmilo. Po njihovem mnenju je ta „veliki“ trenutek slednjič napočil — 3. maja 1945 — teden dni pred polomom!

V tem „velikem“ trenutku torej je Narodni odbor za Slovenijo z znanim zasedanjem na Taboru domobranec proglasil za Slovensko Narodno Vojsko, odstavil ali odrinil generala Rupnika in dal domobranstvu novega generala, čeprav je „Jugoslovanska Vojska v Domovini“, v katero naj bi bila vključena „Slovenska Narodna Vojska“ (s prisego kralju, ki pa je seveda nikdar ni položila) že imela svojega slovenskega generala — Andreja Ivana Prezlja.

Toda takoj potem so gospodje ugotovili, da jim ta „narodna“ vojska iz tega ali onega razloga odpoveduje pokorščino. Časa za reševanje te krize pa ni bilo več. Ob tem se je razbila tudi poslednja, do Bajlečevega pisanja le malo poznana možnost nekakšne rehabilitacije slovenskega političnega predstavnštva, ko je, kot piše Bajlec, s posredovanjem Roesenerja general Loehr, poveljnik nemških sil v Jugoslaviji, „ponudil vdajo“ Narodnemu odboru za Slovenijo. Ker pa ta odbor ni imel nobenega vpliva na odločitve Slovenskega domobranstva, ki bi naj izvedlo to predajo, je ugasnila tudi ta možnost. Roesener je namreč hitro spoznal, da ima pred seboj peščico gospodov, ki se „grejo vlado“. Sledil je umik na Koroško.

Pri tem navaja Bajlec, da je prizadevanjem Narodnega odbora, da bi Britancem „pravilno“ predstavil Slovensko Narodno Vojsko, nasprotovala

vrsta večjih ali manjših političnih skupin — mišljeni so predvsem „Stražarji“ — in da je v tem treba iskati odgovora na končno tragedijo.

Njegova tolmačenja seveda niso brez vsake podlage; toda tudi tu ne gre toliko za samo presojanje položaja, kot za ČAS, v katerem so bile napravljene določene odločitve. Bajlec navaja vrsto pravih sklepov o značaju domobranstva, o upravičenosti upora komunistični Osvobodilni fronti itd. itd. Toda pri vsem tem tudi nenehno ponavlja, da je tudi ta sicer popolnoma „vojaška“ situacija zahtevala politično rešitev. Te pa takimenoimenovani Narodni odbor za Slovenijo ni našel, odnosno se mu je posvetila šele takrat, ko je bilo že zdavnaj prepozno.

V zaključnih poglavjih Bajlec nato na vse kripnje dokazuje, da je bilo Slovensko domobranstvo „pravilno“ predstavljeno kot „Slovenska Narodna Vojska“, (on sam naj bi britanskemu poveljstvu dostavil prvo tako izjavo) in da so britanske vojaške oblasti domobrance tudi sprejele kot „SLOVENSKO NARODNO VOJSKO“.

Tako kot Krekovo opisovanje dogodkov v zvezi s protestom v Caserti, je tudi to Bajlečevo govorjenje plod domišljije, ki sama sebe prepričuje in se potem tudi vzdržuje iz tega „prepričanja“.

V vseh zdaj dostopnih britanskih dokumentih bomo namreč zaman iskali ene same omembe „Slovenske narodne vojske“. V resnici, kot je razvidno tudi iz citiranih dokumentov tega članka, so Britanci specifično za Slovenske domobrance celo uporabljali izraz iz komunističnega slovarja: Bela garda; drugod so tako domobranci, kot drugi oboroženi jugoslovanski oddelki, ki so se zatekli bodisi v Italijo, bodisi v Avstrijo, označeni enostavno kot „anti-Tito Yugoslavs“, ali celo kot jugoslovanske „kvislinške“ edinice. O kakšni „Slovenski Narodni Vojski“ v teh dokumentih mi sledi. Že po izročitvi pa je tudi J. M. Addis v svojem zaključnem poročilu govoril o „slovenskih domobrancih“.

Bajlec torej, popolnoma zmotno ali namerno neresnično govori o nekem „uspehu“ NO, da so Britanci sprejeli domobrance kot Slovensko Narodno Vojsko. Britansko vojaško poveljstvo je bilo vendar že mesece naprej obveščeno, da mora ob koncu vojne pričakovati dotok protikomunističnih ali, če hočete, nacionalističnih oddelkov iz Jugoslavije in da naj jih sprejme in pridrži, dokler ne bo odločeno o njihovi nadaljnji usodi. O tem, kako so se jim te posamezne edinice „predstavile“, si pa britanski poveljniki takrat niso belili glav.

V zadnjem nadaljevanju svojega gradiva (Vestnik 1961, 12, str. 314), Bajlec potem zapiše nekakšen dokončen „pregled“ razvoja v Vetrinju:

PRVIČ: na Koroškem ne Narodni odbor, ne kdo drugi ni imel absolutno nobenega znanja o tem, da obstaja kje kak dogovor o vračanju;

DRUGIČ: resnica je, da so angleške vojaške oblasti izjavile, da vzamejo „Slovensko narodno vojsko“ v svojo oskrbo in zaščito;

TRETJIČ: angleške vojaške oblasti niso nikjer izjavile, da vzamejo DOMOBRANCE v svojo oskrbo in zaščito.

Medtem ko je prva točka sprejemljiva, če se omejimo zgolj na to, KAJ je kdo takrat vedel, sta pa drugi dve popolnoma zgrešeni. Bajlec namreč s skoraj neverjetno naivnostjo ali pa s predrzno izzivalnostjo zakrknjenega politikanta pričakuje, da bo britansko vojaško poveljstvo sredi splošnega kaosa v Evropi pravilno presojalo „revolucionarni“ značaj nekega (tretjemajskega) zasedanja v nekem slabo poznanem mestu, obenem pa priznalo ne le politično kompetenco nekega tam izvoljenega odbora, temveč tudi dejstvo, da se je preko noči spremenil politični karakter neke močne vojaške edinice; in to tako hitro, da ni utegnila zamenjati niti kokard na kapah, kaj šele uniform; pa da je ta edinica preko noči preklicala eno prisego in jo zamenjala z drugo, kot da bi bilo to — s pravnega, moralnega ali verskega stališča — neko lahkomišno dejanje, kot če bi odtegnili lojalnost in ljubezen eni ženski in ju naklonili drugi.

Dejstvo namreč je — in smatramo, da že v tem članku nanizani podatki to dokazujejo brez najmanjšega dvoma —, da je bila usoda slovenskega domobranstva določena že davno pred njegovim prihodom na Koroško in da je bilo zato absolutno irelevantno vse donkihotsko opletanje z narodnimi odbori, preklicanimi prisegami, spremenjenimi imeni itd.

Slovensko domobranstvo je izraz, oborožen izraz odločenosti pretežnega dela našega naroda, da se posluži tiste najosnovnejše človekove pravice, ki je: *pravica do življenja in samoobrambe*. In kot tako je v polni meri ščitilo svoja življenja, življenja svojih družin in premoženja obojih. Da so bila ta prizadevanja spregledana v končnem določanju usod posameznih narodov, pa v ničemer ne dokazuje njihove zgrešenosti. Če je bilo karkoli zgrešenega, je bilo to v depuščanju tolmačenja političnih aspektov teh prizadevanj ljudem, ki tej nalogi očitno in tragično — niso bili kos.

Pet rešencev in žive priče pokolov

Od leve: *Dejak France* (Kočevje), *Pleško Stane* (št. Vid), *Dolenc Vencelj* (škofja Loka), *Zajec Milan* (Kočevje) in *Kozina Franc* (Kočevje).

Alexander – Eden

Poleg neposredne zasluge, ki jih ima (po razgovoru z dr. V. Meršolom) Alexander za rešitev slovenskih civilnih beguncev, je treba priznati tudi, da je kljub jasnim ukazom britanskega vrhovnega poveljstva, odnosno zunanjega ministrstva, po svojih najboljših močeh zavlačeval vračanje v upanju, da si bodo tisti na vrhu premislili in ga odrešili odlozlega „izvrševanja ukazov od zgoraj“, ki je bilo vsekakor v nasprotju z njegovo vestjo.

Posebej je to veljalo za kozaške in druge carske oficirje.

Alexander je med zavezniško intervencijo v Rusiji (po boljševiški revoluciji) poveljeval posebni „baltiški edinici“, v kateri so služili mnogi ruski carski oficirji, ki so se zdaj po vseh teh letih — znašli kot njegovi ujetniki. Za udeležbo v zavezniški intervenciji je Alexander prejel carski red sv. Ane z meči in druga ruska odlikovanja. Zajeti kozaški častniki in stari carski vojaki so zato z neko upravičenostjo pričakovali od njega razumevanje, če že ne intervencije v njihovo korist. Alexandru je sicer uspelo, da je celo pri samem Churchillu vzbudil zanimanje za usodo teh ljudi. Toda Edenova slepa, smrtonosna mašinerija je bila takrat že v teku in je ni bilo mogoče več ustaviti.

Skozi vso Tolstojevno knjigo se kot nek ponavljajoč motiv ponavlja fraza: „toda Eden“... V resnici je bil Anthony Eden, kasnejši Lord Avon, tista usodna osebnost, tisti „eden“, na katerega ramena bi lahko brez posebnih pomislov naprtli domala vso breme krivde za sramotno britansko politiko v zadnjih mesecih druge svetovne vojne v vprašanju ljudi iz Vzhodne Evrope na katere je naletela britanska vojska. Ker je iz knjige prav tako očitno, da so Amerikanci po večini, čeprav dostikrat neradi, sledili britanski shemi vzgledu in pritisku, je Edenova osebna krivda za tragedijo Jalta še toliko težja.

In vendar je ta človek v prvih mesecih svetovne vojne pomenil ljudem v okupirani Evropi ne le nek simbol britanske „nenadkriljive“ diplomacije, temveč tudi simbol „pravičnosti“, simbol „fair play-a“ ki naj bi ga on osebno jamčil vsem narodom, tudi tistim, ki so živeli v spornih conah med Vzhodom in Zahodom, kot na primer Poljaki in južni slovanski narodi.

Prav tako dokazano je zdaj dejstvo, da je Eden iskreno verjel v Stalinovo osebno poštenje in v iskrenost sovjetskih poveljnih namenov. O tem je poleti leta 1944 tudi navdušeno poročal parlamentu in trdil, da bo po vojni Sovjetska zveza iskreno sodelovala z Britanijo, Združenimi državami in Kitajsko pri obnovi sveta.

Eden je bil tudi mnenja, da sta se v sovjetskem vodstvu razvili dve liniji: ena za in druga proti sodelovanju z Zahodom, in da je zmagala prva. Zato je bil prepričan, da je potrebno konstruktivno sodelovanje s Sovjeti, in da bi bila neprimerna, če ne nevarna kakršnakoli akcija, ki bi onemogočala dobre odnose z njimi.

Ob vsem tem so ostali brezuspešni protesti drugih britanskih predstavnikov in vojaških osebnosti, ki so govorili prav nasprotno. Vsaj eden med njimi, general Martell, šef britanske vojaške misije v Moskvi, je bil tako ogorčen nad to slepo Edenovo zatelebanostjo v Sovjetsko zvezo, da je v svojem poročilu zapisal, da na zunanjem ministrstvu ližejo sovjetske škornje tako, da so vsi črni v obraze...

Brez uspeha in učinka je ostalo tudi izredno stvarno poročilo žurnalista Ronalda Mathewsa, socialista, poročenega z Rusinjo, strokovnjaka za sovjetska vprašanja, ki je odkrito svaril, da je vsako popuščanje Sovjetom zgrešeno, ker bodo izgubili vse spoštovanje do Zahoda in, kar je še bolj nevarno, smatrali, da jih hoče Zahod s tem popuščanjem samo uspavati, predno jih dokončno naskoči.

Mathewsovo poročilo je z velikim zanimanjem prebral tudi Churchill sam, potem pa je — na Edenovo priporočilo! — ustavil razpečavanje med člani vlade...

Edina olajševalna okolnost, ki bi jo lahko pripisali Edenu, in ki morda v resnici še ni dovolj raziskana, je v dobro dokumentirani torej veljavni postavki, ki velja v veliki meri tudi za ameriško zunanje ministrstvo, in jo je zapisal Herbert Butterfield v knjigi „History and Human Relations“: Važnosti višjih uradnikov zunanjega ministrstva ni mogoče precenjevati; očitno pa je tudi, do kakšne mere je vsakokratni zunanji minister v njihovih rokah. Če mu namreč že ne morejo vsiliti svoje politike, pa prav lahko preprečijo, da bi on izvajal lastno politiko“.

Eno je gotovo: Edenova politika je bila nekakšna sinteza britanskih interesov in njegovih lastnih ambicij. Podobna kombinacija je v prejšnjih stoletjih širila britanski imperij in ustvarila zgodovinske kariere: Eden, njen poslednji nosilec, je z njo vred strmoglavil in se vtopil v sueškem kanalu, nekdANJI življenjski aorti britanskega imperija in britanske politike...

Skupno naj bi bilo po drugi svetovni vojni vrnjenih vsaj 2 milijona in 750 tisoč ljudi, po večini v Sovjetsko zvezo. Od tega naj bi jih bilo 20 odstotkov umorjenih ali obsojenih na ne manj kot 25 let v Sibiriji; 15—20 odstotkov naj bi jih bilo obsojenih na od 5—10 let izgnanstva; 10 odstotkov na manj kot 5 let izgnanstva; 15 odstotkov je šlo na prisilno delo in okrog 15 odstotkov je bilo izpuščenih. Ostalih 20 odstotkov naj bi pomrlo med prevozom.

Ta statistika, ki jo navaja grof Tolstoj v knjigi „Žrtve Jalte“, je gotovo zanimiva, če jo primerjamo z usodo slovenskih vrnjencev. Kljub strahotnemu stalinističnemu režimu so torej Rusi še vedno bolj odrezali kot Jugoslovani. Tito je bil krvoločnejši od Stalina.

Še več: ko je Nikita Hruščov 17. septembra 1955 proglasil splošno amnestijo, so bili iz sibirskih taborišč izpuščeni tudi številni vrnjenci iz leta 1945. Med njimi je bilo nekaj ducatov „Belih Rusov“, ki so imeli tuja državljanstva in jim je bil dovoljen ODHOD IZ SOVJETSKE ZVEZE.

Pozimi 1957—58 je 15 teh nesrečnikov prišlo v Avstrijo in tam zaprosilo za pomoč in odškodnino. Naslovili so prošnjo na britansko vlado, ki ji je takrat načeloval Harold Macmillan. Podpora, odnosno odškodnina naj bi jim ne bila izplačana iz britanskih fondov, temveč iz fondov, ki so jih imeli „protikomunistični“ Rusi V SVOJI BANKI V NEMČIJI. To banko so britanske oblasti zasegle 26. maja 1945.

Prošnja je romala v London in po osmih tednih je prišel odgovor: „Po podrobni analizi vseh dejstev, smo prišli do zaključka, da ni nobene poti, po kateri bi mogli pomagati v prošnji navedenim osebam.“

Britanci se v resnici niti v tem poznem trenutku, ducat let po zaključni tragediji, niso zavedli njenega resničnega pomena in „kapitala“, ki bi ga lahko nakovali iz nje — da o neki „slabi vesti“, ki bi jih vendar morala vznemiriti, niti ne govorimo.

Sovjeti pa, ki so imeli za te stvari vselej boljši posluh, so do kraja izrabili tudi ta incident. Sovjetski tisk je takrat pisal:

„Izpustili smo Kozake in tudi nekaj ‚naših‘. Njihovi grehi so jim odpuščeni in niso več važni. Tudi je pozabljeno, da se niso hoteli vrniti v domovino.

Ne bodo pa pozabljeni britanski in ameriški bajoneti, pendreki, strojnice in tanki, ki so jih prisilili k vrnitvi. Noben Rus ne bo pozabil Lienza, Judenburga in drugih krajev, kjer je bil izročen. To lekcijo pa si morajo dobro zapomniti tudi vsi drugi Rusi. Dokazuje namreč, da kapitalističnim državam tudi v bodoče ni zaupati!

KAKŠNA IRONIJA!

Vsaj stari lisjak Churchill, pa se je že takrat dobro zavedal političnih posledic, čeprav se zdi, da je bil celotnemu dogajanju nekako odmaknjen. V sporočilu maršalu Alexandru (800.4016-DP-8-145) je namreč zapisal: VSI, KI SO BILI NASILNO VRNJENI, SO BODOČI SOVRAŽNIKI BRITANIJE!

Kako neizprosni so bili Britanci pri zaščiti svojih resničnih ali namišljenih interesov, je razvidno tudi iz dejstva, da je Eden že leta 1939 zavrnil ameriško pobudo, kaj bi se dalo napraviti za rešitev evropskih Židov. Eden je odgovoril, da ni mogoče započeti njihovega preseljevanja, ker na svetu za tako operacijo ni dovolj ladij, poleg tega tudi ni prostora za vso to množico. Drugi viri navajajo, da je Edena skrbelo tudi, da se ne bi zamerili saudskemu kralju Ibn Saudu.

„Poslednja tajna!“

Vse to se je na začudeno britansko javnost zgrnilo, ko sta se pojavili knjigi: „The Last Secret“ — „Poslednja tajna“, ki jo je napisal Lord Nicholas Bethel in „Žrtve Jalte“, ki jo je napisal grof Nikolaj Tolstoj.

Bethelova knjiga je izšla že pred leti in ni vzbudila prevelikega hrupa. Najbrž, ker takrat britanski in ameriški arhivi še niso bili dostopni, in se je naslanjal predvsem na izjave še živečih prič. Knjiga ni pisana v dokumentarnem slogu, temveč kot „naratív“ in jo je torej mogoče smatrati za literaturo.

Bethel navaja, da so zavezniki naleteli na prve Ruse v nemških uniformah med boji v Normandiji leta 1944. Kot drugi nemški ujetniki, so bili tudi oni prepeljani v Anglijo (nekaj tudi v Ameriko), kjer so bili nekaj časa skupno z Nemci. Toda zunanje ministrstvo je odločilo, da morajo biti ločeni od Nemcev ter nato v primernem trenutku repatriirani.

Tako se je stvar začela. Obveščena je bila sovjetska vlada in Stalin je takoj sporočil: vse nazaj! Število teh ujetnikov je naraščalo z vsakim kilometrom zavezniškega napredovanja in problem je zavzel tak obseg, da so ga v Londonu — in Washingtonu — kmalu začeli smatrati za „nuisance“, sitnost, ki se je je treba čimprej iznebiti. Kasnejše ugotovitve, razbrane iz dokumentarnega gradiva, so pokazale, da je bil najbolj nestrpen pri tem Eden, ki se je zavzemal za čimprejšnjo vrnitev vseh Rusov, tudi s silo, če bi bilo potrebno.

Sila je bila potrebna in kot piše književni kritik londonskega „Economista“ (16. novembra 1974) „tistim, ki mislijo, da pri nas niso mogoče nacistične ali komunistične grozovitosti, bo ta knjiga pravo odkritje z opisi brutalnosti in izdajalstva, ki so se ga morale poslužiti britanske čete, da bi zadovoljile svoje sovjetske zaveznike. Opravičila so poznana: tisti, ki so odločali, pravijo, da so zahtevali „državni interesi“; oni, ki so odločitev izvršili, pa pravijo, da so samo izpolnjevali „ukaze“. Najbolj trmast pa so ljudje, ki so bili tudi najbolj oddaljeni od teh scen: zunanji minister Eden in druge „zvezde“ zunanjega ministrstva.“

„Kdor bo bral Bethelovo knjigo, piše Edward Crankshaw v londonskem OBSERVERJU (3. marca 1974), si bo lahko sam ustvaril sodbo. Ugotovil bo dva ekstrema v obnašanju. Na eni strani so bili ljudje, ki enostavno niso hoteli misliti in so pokazali skoraj absolutno brezbriznost za vsa človeška čustva; na drugi strani pa ljudje, ki so zaman protestirali. Samo general Alexander je imel oblast in pogum, da je tvegaval mednarodni incident in se ni oziral na navodila zunanjega ministrstva. Med temi ekstremi, v dilemi ki jo odkrivajo, zaključuje Crankshaw, pa bomo spoznali tudi sami sebe.“

Pri tem je treba navesti, da je ameriško zunanje ministrstvo na poizvedbo Alexandra Kirka, političnega svetovalca pri zavezniškem Glavnem stanu v Casertí, odgovorilo, da morajo biti brez ozira na lastne želje vrnjeni

v Sovjetsko zvezo vsi tisti sovjetski vojni ujetniki, ki so se prijavili kot sovjetski državljani. S tem torej so bili izvzeti vsi, ki so sicer nosili nemško uniformo, a se NISO prijavili kot sovjetski državljani. Teh je seveda bilo zelo malo, ker jim te možnosti NIHČE NI NAKAZAL.

Ameriško zunanje ministrstvo je zavzelo to stališče z namenom, da doseže, da bi Nemci z neameriškimi državljani v ameriški uniformi ravnali kot z ameriškimi vojnimi ujetniki (in ne kot s pripadniki ene ali druge narodnosti).

Tu pa se zdaj dotaknemo tudi vprašanja, ki ga v naši emigraciji tako radi premlevamo, in za katerega bi nekateri radi dokazali, da sploh ni bilo vprašanje: *kako je bilo slovensko politično vodstvo tistega časa pripravljeno na možnosti razvoja za slučaj, da bi bil potreben umik iz domovine in potem dosežen stik z zahodnimi zavezniki*. Torej točno tisto, kar se je res zgodilo.

Trditev, da „smo bili na vse pripravljeni“, enostavno ne drži. Iz gornje navedbe je namreč popolnoma jasno, da bi bilo Slovensko domobranstvo lahko v celoti rešeno, če bi njegovi predstavniki tisto na videz najblj obremenjevalno okoliščino — nemško uniformo — obrnili v svojo korist in se v smislu ženevske konvencije sklicevali nanjo in zahtevali zaščito v Nemčiji.

General Krener je morda nekaj podobnega slutil, ko je domobranci, kot pravijo nekatera poročila, predstavil Britancem kot nemške „pomožne sile“. Toda omenjenega določila ženevske konvencije skoraj gotovo tudi on ni poznal, kot ga ni poznal nihče med vsemi „na vse pripravljenimi“ politični modreci v takojmenovanem Narodnem odboru. Če bi en sam med njimi prebral ženevsko konvencijo, bi moral ugotoviti, da bi postala kakršnakoli ideja o vrnitvi Slovenskega domobranstva hud pravni oreh za britansko komando, če bi ji nekdo pomolil pod nos ženevsko konvencijo (Gl. US For. Rel. 1944, pp 1270-1272).

Res je vse to v bistvu „zvonenje po toči“; služi pa vsekakor kot primer, KAKO so bili takrat naši „odgovorni“ pripravljeni na to „točo“. Pa tudi ta nepripravljenost bi bila razumljiva in odpustljiva, če ne bi še danes trdili, da SO BILI NA VSE PRIPRAVLJENI.

Člen 84. ženevske konvencije nedvoumno določa:

Besedilo te konvencije mora biti, če le mogoče, prevedeno v jezik ujetnikov in razobešeno v prostorih, ki so dostopni vsem ujetnikom.

Člen 26 pa pravi:

V primeru preselitve iz enega kraja v drugega, morajo biti ujetniki vnaprej obveščeni, kam gredo.

In člen 42 določa, da imajo ujetniki pravico do pritožbe na pristojno oblast, kadarkoli so njihove pravice v smislu te konvencije kršene.

Jasno je, da sovjetski vojni ujetniki (pa tudi naivni slovenski domobranci) niso imeli pojma o zaščiti, ki jim je bila zajamčena v smislu ženev.

ske konvencije. Britanska vlada pa je poskrbela, da o dogajanju v taboriščih ni bila informirana švicarska vlada, kot vlada „zaščitnica“ v smislu ženevske konvencije. Švicarji so vsa določila seveda dobro poznali in bi vztrajali pri njih izpolnjevanju.

Tako je že decembra leta 1944 nemška vlada zaprosila švicarsko, naj ji odgovori na vprašanje, kako ravnaajo zavezniki z Rusi, ki so zajeti v nemških uniformah. V pripravah na odgovor je britansko vojno ministrstvo nakazalo, da se je treba

izogniti kakršnikoli navedbi, ki bi omogočila Nemčiji trditev, da se ne oziramo na določbo, ki pravi, da je treba z vsakim vojnim ujetnikom ravnati v skladu z uniformo, katero nosi, in brez ozira na njegovo siceršnjo narodnost.

Švicarska vlada je na svoje pismo prejela le nejasen in nedoločen odgovor.

Januarja leta 45 je britanskemu zunanjemu ministru postavil podobno vprašanje M. Haccius, predstavnik Mednarodnega Rdečega križa. Zunanje ministrstvo je spet pripravilo nek nejasen odgovor, obrambno ministrstvo pa je bilo mnenja, da je to povpraševanje „nevarno“ in da naj pismo zato ostane neodgovorjeno. V resnici je Haccius prejel odgovor šele 4 mesece kasneje, že po kapitulaciji Nemčije.

Pri tem je treba še pripomniti, da se je nemška vlada strogo držala ženevske konvencije, kar je najbrž prihranilo resne težave številnim Čehom, Poljakom, Norvežanom in drugim Evropejcem, ki so se bojevali v zavezniških vrstah in so jih Nemci ujeli.

„Žrtve Jalte“

Ko se je na knjižnem trgu pojavila knjiga grofa Nikolaja Tolstoja „Žrtve Jalte“, je prišlo v Britaniji do prave eksplozije javnega mnenja, kritik, izpovedi in obtožb.

Tolstoj sistematično oriše in razloži pot ruskih vrnencev od trenutka, ko so jih zajele zavezniške čete, pa do trenutka, ko so jih „pozdravile“ krogle NKVD-ja ali Sibirija. Zgodba je polna legalističnih zapletov, britanske perfidnosti, usodnih naključij in globoke človeške tragedije.

V Normandiji zajete Ruse so v Angliji namestili v taboriščih, kjer so doslej živeli vojaki, zbrani za invazijo. 20. julija 1944 je Eden sporočil v Moskvo, da je v Angliji okrog 1600 teh vojakov.

Bili so sovjetski državljani in tehnično vojni ujetniki, toda že po nekaj dneh so jih ločili od Nemcev, čeprav so — iz administrativnih razlogov — ostali pod britansko stražo. General Vasilev, šef sovjetske vojne misije v Londonu je nato predložil, naj jim bo podeljen status „sovjetskih državljanov začasno na tujih tleh“ ter da naj bodo organizirani v edinice z lastnimi oficirji in podoficirji. Britanci so na vse to takoj pristali. Sovjetski predlog je bil namreč izvedljiv tudi v smislu obstoječega britanskega zakona (Allied Forces Act) iz leta 1940, ki je dovoljeval navzočnost „zavezniških“ vojaških edinic na britanskih tleh.

V tej fazi Sovjeti niso niti načenjali vprašanja prostovoljne ali prisilne repatriacije.

Sovjetski vladi je šlo predvsem za to, da ne bi ti vojni ujetniki pred svetom preveč glasno govorili, da se lepo število Rusov ali moče, ali ne zna boriti proti Hitlerju. Trpel je torej ugled Sovjetske zveze. Dalje: hotela je dobiti učinkovito kontrolo nad njimi, da ne bi bilo težav pri bodoči repatriaciji. In slednjič v smislu ženevske konvencije iz leta 1929 bi ti ruski vojaki, ki so bili zajeti v NEMŠKIH uniformah, lahko zahtevali status NEMŠKIH vojnih ujetnikov in torej povratek v Nemčijo, ne pa v Sovjetsko zvezo. Tega mnenja je bilo tudi ameriško zunanje ministrstvo, ki je o tem 27. septembra 1944 obvestilo — sovjetsko ambasado. Amerikanci so s tem „spustili mačka iz žaklja“, ker ni nobenih znakov, da bi se te legalistične nianse zavedali ne Sovjeti v Moskvi, ne Rusi v taboriščih v Angliji.

Zanimivo pri tem je, da je sovjetski tisk, se pravi DRŽAVNI tisk, že jeseni 1944 sprožil kampanjo za repatriacijo vseh ujetnikov BREZ OZIRA na njihove osebne želje.

Nekaterim poedincem, ki nikakor niso zaupali ne v britansko, ne v sovjetsko „pravičnost“, je uspelo pobegniti iz taborišč v Angliji, vendar jih oblasti niso preveč iskale. Obstajala je namreč možnost, da so ti posamezniki poznali tudi ženevsko konvencijo in druge legalistične okoliščine. Če bi zahtevali zaslišanje pred sodnikom, bi celotna operacija bila izpostavljena javni kritiki, lahko bi prišlo do škandala in seveda do zamere v Moskvi. Tako je ta britanska hlapčevska uslužnost torej v resnici rešila življenja nekaterim državnim posameznikom.

V smislu že omenjenega britanskega zakona, so bili zato vsi na zahodu zajeti sovjetski državljani, ki so 22. avgusta 1940 pripadali neki oboroženi edinici sovjetske vojske, premeščeni iz statusa „vojnih ujetnikov“ v status „sovjetskih državljanov začasno na tujih tleh“. V smislu istega zakona so morali biti ti „sovjetski državljani“ organizirani v prave vojaške edinice. Ni pa ta reorganizacija prizadela sovjetskih državljanov, ki 22. 8. 1940 niso bili v Rdeči armadi — in tudi ne civilistov.

Toda, ko je britanski general Gepp, direktor britanske komisije za vojne ujetnike sovjetskim predstavnikom razložil ta načrt, so ga na veliko začudenje Britancev — odklonili. Edena je zdaj začelo skrbeti tudi zaradi tega, ker so se začeli širiti glasovi, da mnogi „sovjetski državljani“ nikakor niso navdušeni nad vrnitvijo v domovino, in je obstajala možnost, da bi Sovjeti pridržali britanske in ameriške ujetnike, ki bi jih oni zajeli med prodiranjem v Nemčijo, če bi se Britanija obotavljala vrniti sovjetske. V ozadju vsega tega je seveda bila želja, da se ne bi zgodilo nič, kar bi klavrno vplivalo na povojne britanske odnose s Sovjetsko zvezo.

15. oktobra 1944 je Eden zato odhitel v Moskvo in tam z Molotovom dosegel načelen sporazum o čimprejšnji vrnitvi vseh sovjetskih državljanov BREZ OZIRA na njihove osebne želje. Dokler pa vrnitev ne bi bila izvršena (prevoz je bil gotovo več kot tvegan), naj bi bil izvajan britanski načrt za reorganizacijo.

Toda takoj po Edenovem povratku so Sovjeti sporočili, da ne morejo pristati na reorganizacijo svojih državljanov v „vojaške“ edinice, ter da morajo zato ostati še vnaprej tehnično „vojni ujetniki“ s tem, da bodo imeli sovjetski predstavniki prost dostop v njihova taborišča. To je razburilo starega Churchilla, ki je Edenu poslal jezen memorandum, rekoč: „Preveč težav si delamo sami! Znebiti se moramo vseh in to čimprej, kot si obljubil Molotovu!“

Sovjetsko stališče se je zdelo Britancem povsem nerazumljivo, čeprav je sovjetska nota jasno govorila, da sovjetska vlada NE ŽELI, da bi se izven njenega ozemlja ustanovljale sovjetske „vojaške edinice“. Sovjeti so se torej zbal lastnih državljanov, če bi bili oboroženi NA TUJEM. (Pri tem se je treba spomniti na zanimivo dejstvo, da se Sovjetska zveza tudi NI DRZNILA poslati svojih edinic v Španijo, kot sta to na primer storili nacistična Nemčija in fašistična Italija.)

Sovjeti so zavrnil tudi predlog, naj bi bili v Franciji zajeti Rusi dodeljeni francoskim „makijem“; tisti, zajeti v Afriki, pa delavskim batajonom v Egiptu.

Dejstvo namreč je, da je Hitlerju kljub nečloveškemu ravnanju njegove vojske na sovjetskih tleh vendarle uspelo pridobiti skoraj en milijon sovjetskih državljanov za boj proti komunističnemu režimu. Kakšen uspeh bi imele šele demokratične države, če bi skušale doseči isto?!

Britansko zunanje ministrstvo je nato obvestilo Moskvo, da ti „reor-

ganizirani“ sovjetski državljani ne bodo dobili orožja, če se je Moskva tega bala. Rešitev pa je nujna, ker je stvar začela prihajati v javnost in si vlada ne želi parlamentarne debate. Formuliran je bil nov predlog, v katerem je bilo s skrbno izbranimi izrazi Sovjetom razloženo, da v smislu obstoječih zakonov NI MOGOČE omejevati gibanja zavezniških državljanov po britanskih tleh. Toda tudi s tem predlogom Britanci niso prišli nikamor.

4. januarja 1945 je nato Patrick Dean, svetnik zunanjega ministrstva predložil, naj bi sovjetsko vlado enostavno obvestili, da bodo vsi sovjetski državljani izpuščeni iz taborišč; da se bodo torej lahko nemoteno gibali po britanskem ozemlju in da zato britanska vlada tudi ne more jamčiti, da se bodo kdaj vrnili v Sovjetsko zvezo. Tudi iz tega predloga ni bilo nič.

Približal se je čas Jalte in Sovjetom se je začelo svetlikati, da je britanski vladi manj do usode ujetnikov, kot do dobrih odnosov s Sovjetsko zvezo po vojni. Na Jalti je bil potem dosežen sporazum, po katerem so bili sovjetski državljani formirani v „formacije, podvržene sovjetskim zakonom“, niso pa bili oboroženi. Vsi pa naj bi bili repatriirani. Aprila je prispel v London sovjetski general Ratov, da organizira vračanje, in je takoj zahteval posebno zastraženo taborišče za tiste, ki bi se upirali vrnitvi. Britanci so mu po kratkem oklevanju ustregli.

Tako se je začelo vračanje iz Britanije; in kot v nekakšen posmeh Britancem so Sovjeti zahtevali še prevoz z britanskimi ladjami in pod britansko stražo, ker si Stalin ni drznil poslati v tujino niti oboroženih spremljevalcev za Transporte ujetnikov.

Skoraj kot peklenska burka se pri tem bere poročilo britanskega vojnega ministrstva, da so sovjetski predstavniki predložili, naj bodo vračajočim se vojnim ujetnikom poleg redne popolne opreme, kakršna je bila izdana britanskim vojakom (razen orožja), dodeljena tudi dva para — zimskega perila, češ da je treba upoštevati značilnosti vremenskih prilik v Sovjetski zvezi in dolgo pot, ki čaka vračajoče se vojne ujetnike. Tako je vsak vrnjenec dobil še dva para britanskega zimskega perila.

Toda, kot so izpovedale priče (mornarji, ki so spremljali te nesrečnike v Odeso), so se že v samem pristanišču morali preobleči v stare nemške cape in NKVD jih je na sami obali streljala, medtem ko je britanska ladja še odhajala iz pristanišča in so mornarji slišali strele in krike žrtev.

Po končanih sovražnostih je ista usoda zadela tudi vse ostale zajete sovjetske državljane. Stalin je ubil tri muhe na en mah: maščeval se je nad vsemi, ki so se mu drznili upreti; onemogočil je nastanek ruske protikomunistične emigracije; in dobil je tudi znatno število prisilnih delavcev.

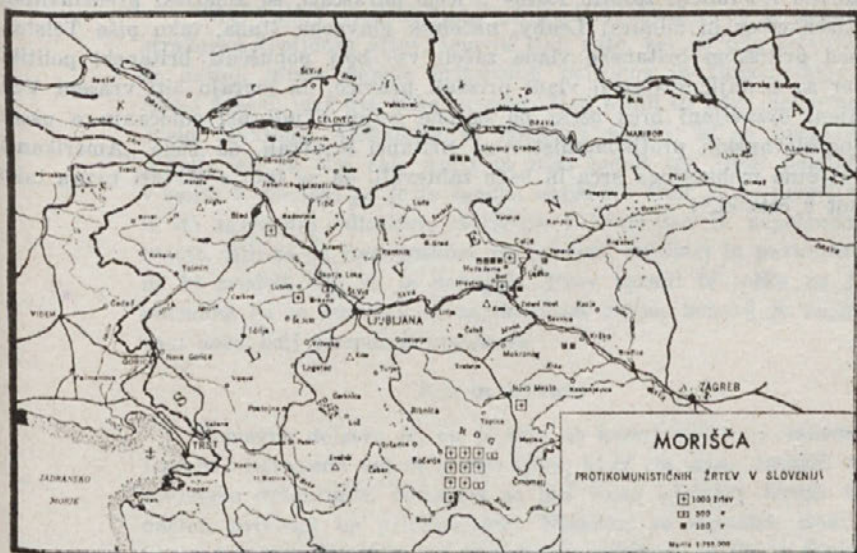
Pri vsem tem idiotskem prizadevanju, izpolniti vsako željo sovjetske vlade, ki ga je kazala britanska vlada in v veliki meri tudi ameriška, pa zabeleži Tolstoj vsaj en primer moralnega poguma in človečanskega sočustvovanja tam, kjer bi ga morda najmanj pričakovali: drobni Liechtenstein, ki je imel takrat komaj 12 tisoč prebivalcev, se je uprl sovjetski zahtevi, naj vrne okrog 500 Rusov, ki so se zatekli na njegovo ozemlje. Liechtenstein

je v brk Sovjetski zvezi ne le nosil vse stroške njihovega oskrbovanja, temveč je tudi oskrbel njihovo izselitev v Argentino.

Tolstoj je svoje pisanje že lahko oprl na dokumente; in ti so porazni za britansko politiko. Opisuje v glavnem iste dogodke kot Bethel, čeprav v mnogo širšem obsegu. Tudi osnovna misel je ista: gre za najbolj tragično obdobje človeških odnosov, ko so zgolj politični oziri in interesi triumfirali nad osnovnimi človečanskimi vrednotami in nad duhovnimi in moralnimi načeli. V tistih usodnih dneh zahodno vodstvo ni imelo najmanjšega pojma o mentaliteti sovjetskih in drugih komunističnih voditeljev in še manj o njihovih končnih, resničnih ciljih. V trenutku največjega vojaškega triumfa je zahod obrnil hrbet vsem moralnim načelom in se vrgel v brezčutna politična preračunavanja. George Orwell, avtor vizionarske knjige „1984“ je protestiral že takrat, leta 1944, in pripisal to razpoloženje britanskih odločujočih faktorjev „strupenemu vplivu ruskega mita na britansko inteligenco.“

Tolstoj zaključuje svojo knjigo z naslednjo porazno ugotovitvijo (str. 544):

Ko je britanska vlada izročila Sovjetski zvezi Ruse v nemških uniformah, je to storila pri polni zavesti, da krši tako svoje obveznosti v smislu mednarodnih zakonov, kot tudi specifične dogovore z nemško vlado. To namerno kršenje teh zakonov in dogovorov pa je težko oceniti kot karkoli drugega, kot vojni zločin prve vrste.

Morišča protikomunističnih žrtev v Sloveniji

Vloga Zedinjenih držav Severne Amerike

Tolstoj se dotakne tudi ameriške vloge v tem žalostnem poglavju človeške zgodovine.

Najprej je treba poudariti, da je tudi ameriško poveljstvo zagrešilo hudo napako. Zaradi slabe koordinacije ali morda še nejasne politike, je namreč oddelek za psihološko vojno pri ameriškem poveljstvu v Evropi formuliral letak, namenjen ruskim vojakom v nemški vojski, v katerem ZAVRAČA GOVORICE, DA NAMERAVAJO ZAVEZNIKI PO VOJNI VRNITI VSE UJETE SOVJETSKE DRŽAVLJANE, in jim praktično JAMČI, da se to ne bo zgodilo, češ da je to prepovedano s 75. členom Ženevske konvencije. Tisoči sovjetskih vojakov v nemški uniformi so se predali zaveznikom s tem letakom v roki!

Prvič pa so Amerikanci sodelovali pri razpravi o vojnih ujetnikih leta 1943, ko je bila (17. decembra) sprejeta takoimenovana Skupna deklaracija Velike Britanije, Združenih držav, Sovjetske zveze in še devetih drugih zaveznških držav. Ta deklaracija pravi, da morajo biti vsi „vojni zločinci“ vrnjeni v dežele, kjer so zagrešili zločine, „večji“ zločinci, katerih zločini nimajo geografskih meja, pa bodo deležni „drugačnega“ ravnanja. S tem je bila položena pravna podlaga za kasnejši nürnberški proces.

To resolucijo je Churchill poslal Rooseveltu, nakar je ameriška vlada URADNO izjavila, da smejo biti Rusi, ki bodo ujeti skupno z Nemci, vrnjeni v Sovjetsko zvezo samo, če na to pristanejo. Toda v poletju 1944, ko je število v Franciji zajetih Rusov pričelo naraščati, so ameriški predstavniki, Eisenhower in admiral Leahy, načelnik glavnega štaba, tako piše Tolstoj, pod pritiskom britanske vlade začeli vse bolj popuščati britanski politiki ter so slednjič sovjetski vladi priznali pravico, da morajo biti vrnjeni VSI njeni državljani brez ozira na osebne želje. (Tudi pri odločanju o usodi jugoslovanskih protikomunistov so Britanci smatrali, da bodo „Amerikanci verjetno mehkejšega srca in bodo zahtevali, da se tudi s Hrvati ravna tako kot s četniki.“)

Britanska vest se oglašča

Tolstojeva knjiga je vzbudila tolikšen prah (in nova razpravljanja o Bethellovi), da se je 20. februarja 1978 oglasil z uvodnikom o tem vprašanju tudi največji britanski časopis, londonski TIMES:

Kako neki narod presoja svojo zgodovino, vpliva tudi na njegova prizadevanja v sedanosti. Če pomete svoje zločine pod preprogo, bo s tem povezal nevarnost, da jih bo ponovil; obenem pa bo vzdrževal neko lažno samo-podobo, ki bo verjetno zmaličila tudi druga njegova zaznavanja.

Eden najtemnejših madežev na britanski preteklosti je nasilna repatriacija zelo velikega števila sovjetskih državljanov ob koncu druge svetovne vojne. Nekateri so se sami ubili, da ne bi bili vrnjeni. Drugi so bili umorjeni v trenutku, ko so stopili na sovjetska tla. Še več pa jih je v strašnih okoliščinah umrlo v taboriščih. Nekaj jih je preživel. Solženicin jih je srečal v Arhipelagu Gulag. Toda te zgodbe ni bilo mogoče povedati v podrobnosti, dokler niso bili — v skladu z zakonom, ki določa 30-letno čakanje — objavljeni dokumenti Zunanjega ministrstva. Potem je Lord Bethell napisal knjigo „Poslednja skrivnost“, objavljeno leta 1974. In zdaj je dostopen še bolj podroben opis v knjigi „Žrtve Jalte“, ki jo je napisal grof Nikolaj Tolstoj.

Obe knjigi predstavljata pretresljivo branje ne le zaradi strašnega trpljenja žrtev, temveč tudi zato, ker so bile žrtvovane zaradi mrzle slepote britanskih politikov in funkcionarjev. Samo peščici mož gre nekaj zaslug. Med njimi so Lord Selborne, Field Marshall Alexander in nekateri vojaki, ki so prekršili povelja ali se jim celo uprli in niso hoteli teh ljudi pogrnati v smrt. V ostalem pa je to zgodba napačnih ocen, ki so pripeljale do zgrešenih odločitev, izvršenih z brezsrčno in nepotrebno trdoto. Bili so pa tudi poskusi, da javnost, ministri in parlament ne bi zvedeli, kaj se je dogajalo. Prav zaradi te točke pa je potrebna ne le moralna in zgodovinska ocena, temveč je nujna tudi neka bolj formalna preiskava.

Sila in prevara

Osnovno dejstvo je, da je bilo ob koncu vojne po zahodni Evropi raztresenih več milijonov ljudi, ki bi jih lahko označili za sovjetske državljane. Nekateri so bili vojni ujetniki. Druge so nacisti privlekli na prisilno delo. Nekateri so zapustili Rusijo še pred vojno. Tretji so bili iz baltskih držav, ki si jih je Stalin s silo prisvojil. Okrog en milijon jih je bilo v nemških uniformah. Stalin je zahteval vse nazaj. Bal se je, da bi lahko tvorili jedro neke emigrantske vojske. Poleg tega pa je z besedo in z dejanji

nedvoumno pokazal, da je treba vsakega ruskega vojaka, ki so ga ujeli Nemci, smatrati za izdajalca. Anthony Eden, takratni britanski zunanji minister, ki je imel neko pretirano spoštovanje do Stalina, se je s tem strinjal. Dogovor je bil vključen v jaltski sporazum in je bil v naslednjih dveh letih izvajen s silo in prevaro.

Obramba britanske politike, kot jo je očrtal Eden sam, pa poteka v glavnem takole. — Rusi so bili zavezniki, ki so se skupno z Britanijo in Ameriko borili proti nacistični Nemčiji. Njihovo sodelovanje je bilo potrebno v vojni in bo potrebno v miru, ki ji bo sledil. Britanski narodni interesi pri vzdrževanju tega sodelovanja so zato važnejši od usode prizadetih posameznikov. Poleg tega so takrat Rusi napredovali skozi Nemčijo in prevzemali taborišča, v katerih so bili tudi britanski vojni ujetniki. Ti ujetniki bi mogli postati talci, če Rusi ne bi bili takoj vrnjeni. In slednjič: Rusi, ki so služili v nemških uniformah, so bili sovražniki Britanije in tudi izdajalci svoje lastne domovine. Zato se niso mogli sklicevati na zaščito ženevske konvencije in sploh niso zaslužili kakršnegakoli sočustvovanja.

Obtožnica ima seveda argument, da prav malo zgornjih navedb drži. Ruski nameni so bili zelo napačno tolmačeni. Sodelovanje z Rusi, kakršno je pač bilo, ni zaviselo od prisilne repatriacije. Poleg tega se je začelo rušiti takoj po vojni; in Stalin je prelomil jaltski sporazum zlasti v vprašanju Poljske. Kljub temu se je repatriacija nadaljevala z vso trmoglavostjo in brutalnostjo. Tudi ni nobenih dokazov, da so Rusi nameravali pridržati britanske vojake kot talce, dokler ne bi bili vrnjeni sovjetski državljani. Gotovo je tudi, da ni nihče skušal ugotoviti, če se bo to res zgodilo. Američani so bili veliko manj voljni kot Britanci, vrniti tiste ki se niso hoteli, pa so kljub temu dobili vse svoje ujetnike. In slednjič, repatriacija se je nadaljevala celo potem, ko so se že vrnili vsi britanski vojaki.

Pravtako je bilo napačno deliti ljudi po kategorijah lojalnosti in izdaje do takratne Rusije. Nekateri Rusi v nemških uniformah so smatrali, da se bore proti komunizmu in ne proti Rusiji. Druge so Nemci ujeli ter jih nato s stradanjem in pretepanjem prisilili, da so oblekli nemško uniformo. Spet drugim je bila poznana Stalinova politika pobijanja vseh vrnjenih vojni ujetnikov, zato so pač raje tvegali življenje v drugi uniformi. Temu dejstvu daje legalistično oporo tudi argument, da so ti ljudje bili odvezani dolžnosti lojalnosti, ker jim je lastna država odtegnila svojo zaščito, se pravi, država je izdala te ljudi — in ne oni njo.

Med njimi pa so bili tudi civilisti, ženske in otroci, od

katerih so bili nekateri protizakonito pridržani v Britaniji. Brez ozira na tradicionalno britansko pripravljenost nuditi zatočišče preganjanim, pa so bili tudi oni poslani v smrt. Zunanje ministrstvo je ta problem odpravilo s sledečo izjavo: „Vsak poskus ločiti izdajalce od beguncev bi pripeljal do brezkončnega prepiranja s sovjetskimi oblastmi. Zato zavračamo diskriminacijo.“

Obtožnica je posebno ostra do tistih funkcionarjev, ki so izjavili in po večini tudi podpirali to politiko. Pri izvajanju političnih odločitev so namreč opravili manj kot minimalno dolžnost in njihovi zapisniki so vznemirjajoči. Patrick Dean, nekdanji pravni svetovalec zunanjega ministrstva, na primer, je junija 1944 zapisal: „Prej ali slej bodo morali biti vrnjeni vsi tisti, ki jih zahtevajo sovjetske oblasti, in ne moremo se ustavljati ob dejstvu, da bodo morda ustreljeni, ali da bodo sicer deležni ravnanja, ki bo ostrejšo od onega, kot ga predvidevajo britanski zakoni.“ — Thomas Brigelow, nekdanji nižji uradnik zunanjega ministrstva, pa je o Božiču leta 1945 zapisal: „Smatramo, da morajo biti vrnjeni vsi sovjetski državljani, tudi s silo, če bo to potrebno.“ 21. maja 1947 je podal nižji zbornici posebno zmotno poročilo Christopher Mayhew, takrat pomočnik ministrstva, in smatrati moramo, da je bilo njegovo poročilo zasnovano na aktih zunanjega ministrstva. Na vprašanje poslanca Stokesa je odgovoril, da med takojmenovano „Operacijo vzhodni veter“ ni bilo poskusov samomora in celo pred tedanjim zunanjim ministrom Bevinom, ki se je dal pregovoriti za nadaljevanje politike svojih prednikov, — prikrila polna resnica o strahotah, ki so se dogajale.

Celotna epizoda pa ni samo poglavje tragične zgodovine, ki bi ga bilo najbolje pozabiti. Dejstva so namreč šele pred kratkim postala splošno znana. Vzbudila pa so javno zaskrbljenost, ker gre za državno politiko, odnosno za način, kako je bila ta politika formulirana in izvajana. Ta dejstva tudi kažejo na resne in škodljive napake preteklosti in postavljajo važna vprašanja za sedanost. Služijo pa tudi kot dragocen opomin, kako nevarno je izključevanje osnovnih ozirov na pravičnost in humanitarnost iz diplomacije in politike v zmotnem prepričanju, da bodo s tem okrepljeni narodni interesi.

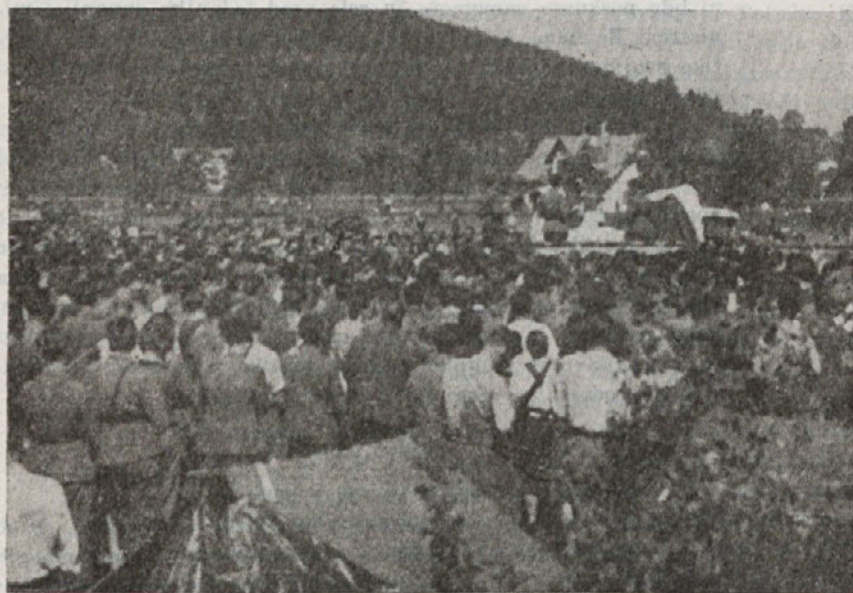
Iščimo napotke

Dve specifični akciji sta zdaj potrebni.

Prvič: britanski funkcionarji in politiki so obtoženi, da so z napačnimi nasveti in zgrešeno politiko povzročili smrt mnogih nedolžnih ljudi. Civilni uradniki smejo v smislu obstoječih zakonov po preteku 15 let objaviti svoje spomine. Za dokumente, ki

pričajo o političnih odločitvah, pa velja doba 30 let. Ker gre za obdobje 1944-1947, je torej tem določilom v vsem zadoščeno. Kjer pa še obstajajo dvomi, se je treba obrniti na njihova nekdanja ministrstva. O tej zadevi morajo razpravljati tudi z zunanjim ministrom Owenom. Ta jim mora dati splošno dovoljenje, da parlamentu in javnosti predložijo svojo verzijo nasilnega vračanja. To akcijo bi moral podpreti s svojo avtoriteto tudi Harold McMillan, nekdanji državni minister za Sredozemlje v letih 1944-45. Lord Bethel in Grof Tolstoj sta obtožnico zgovorno formulirala. Zdaj mora odgovoriti obramba, če je sploh možna.

Drugič: z gotovostjo lahko rečemo, da je bil Parlament 21. maja 1947 napačno informiran. Toda dokumenti so zdaj na voljo in nekateri ljudje, ki so jih pisali, še živijo. Zato je popolnoma primerno, da poseben parlamentarni odbor preišče, če je bil parlament leta 1947 NAMERNO napačno informiran. Pri tem se bo seveda težko izogniti analizi takratne politike. Toda načelo, da morajo biti pričevanja v parlamentu resnična, je treba čuvati z vso ljubosumnostjo. Če pa parlament ne bo obravnaval preteklih kršitev tega načela, potem bo postala vprašljiva tudi njegova sedanja odločenost v tem oziru. V tem vprašanju bo namreč lahko deloval tudi kot vest britanskega naroda.

Na vetrinjskem polju.

Britanija se izpoveduje

Ker The Times omenja pomočnika zunanjega ministra Christopherja Mayhewja, ki naj bi 21. maja 1947 v parlamentu NAPAČNO poročal o celotni zadevi, naj najprej navedemo njegov odgovor, odnosno zagovor; posebej še, ker se v njem neposredno dotika vprašanja jugoslovanskih beguncev. Takole piše Mayhew Timesu, 22. februarja 1978:

„Zelo me je vznemirila vaša izjava v uvodniku „Britanija jih ima na vesti“, da sem jaz v parlamentu 21. maja 1947 zavajal Nižjo zbornico o okoliščinah operacije „Eastwind“.

Pozdravljam vaš predlog, naj bo imenovana posebna parlamentarna preiskovalna komisija. Prepričan sem, da bo potrdila navedbe, da g. Ernest Bevin (povojni britanski laboristični zunanji minister, op. p.) skupno z drugimi ministri ni bil pravilno informiran in da sem jaz NENAMERNO zavedel Nižjo zbornico.

Morda bi dodal še to, da mi je Bevin v približno istem času poveril odgovornost za podoben problem repatriacije več sto jugoslovanskih vojnih ujetnikov in beguncev (DP), katerih vrnitev je zahtevala komunistična vlada Jugoslavije, češ da so izdajalci in vojni zločinci.

To je bil zelo težaven problem. Po eni strani smo vedeli, da ni govora, da bi bili ti ljudje v Jugoslaviji deležni nepristranskega obravnavanja. Na drugi strani pa so med njimi brez dvoma bili resnični vojni zločinci: ali naj bi jih enostavno izpustili? Nobene možnosti ni bilo, da bi jim legalno sodili v Britaniji. Še celo danes pa mnogi ljudje smatrajo, da se je po vojni preveč vojnih zločincev izognilo kazni. In ali smo mogli enostavno spregledati nedvomne pravne obligacije, zaradi katerih smo bili pod močnim pritiskom v Združenih narodih in drugod?

Slednjič smo se — z Bevinovim dovoljenjem — odločili za naslednjo politiko: vsak posamezen primer homo ponovno skrbno in temeljito preučili in vrnilo samo manjše število najhujših prestopnikov. V vsakem slučaju pa homo odklonili vrnitev vsakogar, za katerega bi obstajal najmanjši dvom, da bi bil obsojen ali justificiran tudi z odločitvijo nekega britanskega sodišča.

Zavedam se, da je bila to precej negotova procedura, toda kakršnokoli drugačno stališče bi nam prineslo še večje težave. (Pri tem citiram svoj memorandum Bevinu, datiran 18. decembra 1947, v katerem priporočam nadaljevanje te politike; memoranda, ki sem jih pisal pred tem datumom, pa so nedvomno dostopna v državnem arhivu.)

Potem sem imenoval posebno preiskovalno komisijo strokov-

njakov, ki jo je vodil general Fitzroy Maclean in mu naročil, da ne sme biti nihče vrnjen brez mojega osebnega pristanka.

Bila je to nenavadna procedura in zaradi nje sem bil takrat in sem še danes v zadregi. Ne vidim pa nobene boljše alternative. S spoštovanjem, Christopher Mayhew, Wimbledon.

Brigadir Maclean, ki še živi, je bil član britanske misije pri Titu in je gotovo strokovnjak svoje vrste za jugoslovanska vprašanja. Zato bi bilo zanimivo izvedeti, komu gre zasluga, da sta bila po zaključenem masovnem vračanju s Koroške in po opravljenem delu Macleanove komisije „strokovnjakov“, od vojaštva iz Italije vrnjena samo dva „najhujša prestopnika“: general Kosta Mušicki, poveljnik Srbskih dobrovoljcev, in general Leon Rupnik, poveljnik Slovenskega domobranstva.

Tudi v teh dveh primerih pa je Britancem le treba dati meko priznanje. General Mušicki je bil obveščen več ur vnaprej, naj se „pripravi“ za potovanje, in bi iz taborišča v Forliju lahko brez težav pobegnil. Odločil se je za „nebeško Srbijo“, kot je dejal v poslovnem ukazu. General Rupnik, ki je bil podobno obveščen vnaprej, pa se je predal britanskim oblastem v veliki meri tudi zato, ker med lastnimi ljudmi (!) v civilnih taboriščih Italije ni dobil zatočišča. — Zamorec je opravil svoje...

Rupnik je naveden kot „vojni zločinec“ na listi slovenskih imen, ki jo je jugoslovanska ambasada v Londonu dostavila zunanjemu ministru 18. junija 1945 (No. 2308; FO 371-48891-01311) in kasneje tudi na ločeni listi (700.00116 EW 10.545) 11. oktobra 1945. Odločitev, da bo izročen, je bila napravljena 19. oktobra 1945.

Na prvi listi jugoslovanske ambasade so poleg njega še: škof Rožman, general Krener, podpolkovnik Vizjak, major Karl Novak, Vuk Rupnik, Lovro Hacin, Marko Jakoš, Ignac Penca, Janez Marn, Otmar Pirkmajer, Albin Šmajd, Demetrij Veble in še nekaj še živih ljudi.

Britanci so to listo od vsega začetka obravnavali s previdnostjo. Delno najbrž tudi zaradi razburjenja, ki je nastalo ob vesteh, kaj se je zgodilo z že vrnjenimi domobranci. Tako so ti nesrečniki verjetno tudi s svojo tragično množično smrtjo rešili nekaj nadaljnjih slovenskih življenj.

Posebej zanimiva je zadeva škofa Rožmana. Že 30. julija 1945 je J. M. Addison (FO 371-48891-3001; R 12826/52) zapisal:

„Nikakor ni jasno, zakaj naj bi bil škof Rožman smatran za izdajalca. Prosim, primerjajte koristni zapisek prof. Laffana (R 11125) (Ni dostopno). V Zahtevi za njegovo izročitev (pa tudi za izročitev Rupnika) ni jugoslovanska vlada predložila nobenih dokazov o njegovi krivdi. Predlagamo zato, da se jo pozove, naj predloži „prima facie“ dokaze o krivdi Rožmana, Rupnika et co., kot je to storila v primeru Nedića in Pavelića. Smatram pa, da za priporočilo, naj bo postavljen pod zadostno nadzorstvo, da ne uide iz naših rok, ni potrebna neka odločitev o Rožmanovi krivdi. Poskrbeti moramo, da ostanejo vsi ti ljudje

na ozemlju, ki je pod našo kontrolo, dokler je njihov primer „sub judice“ (v obravnavi). Ni pa treba zahtevati dejanske internacije, če je mogoče v ta namen vzpostaviti neko drugo obliko nadzorstva...”

10. avgusta 1945, v zapisku za zunanje ministrstvo pravi J. M. Addis med drugim:

„Primer škofa Rožmana je že preiskan in prišli smo do prvega (tentative) zaključka, da ga ni mogoče upravičeno (properly) smatrati za izdajalca Jugoslavije...”

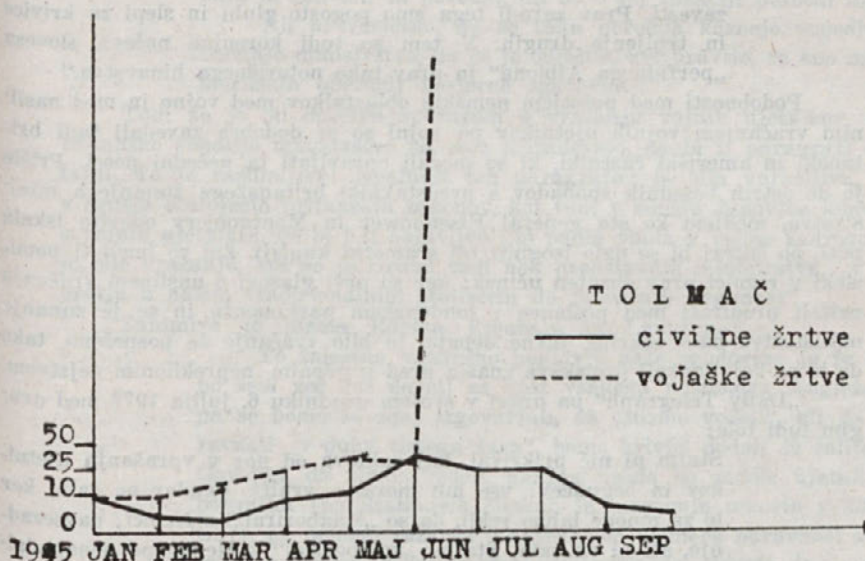
Na dnu tega dokumenta pa stoji lastnoročni pripis W. M. C. Dermotta:

Moje osebno mnenje je, da je argument proti št. 2 (Rožmanu) zadosten.

Toda Addis je vztrajal pri svojem in v pismu zunanjemu ministrstvu (FO 371-48891-3001, R 13302/329/92) pravi pod točko 2):

„Potrjujemo, da po našem mnenju jugoslovanska vlada ni predložila zadostnih dokazov proti škofu Rožmanu, in ko pride čas za to, jo moramo o tem obvestiti in odkloniti njegovo izročitev, razen če predložijo boljše dokaze.“

Podobne pomisleke je imel Addis tudi o „krivdi“ nekaterih drugih slovenskih „vojnih zločincev“.

Krivulja domobranskih izgub stoji na začetku maja 1945 na 30 padlih in se potem dvigne na 12.000 pobitih slovenskih domobrancev in bi morala biti narisana v tem merilu preko vse strani Tabora!

Odmev v britanski javnosti

Tolstojevi knjigi in uvodniku v londonskem Timesu je sledila poplava izjav in izpovedi v pismih urednikom britanskih časopisov. Nekaj jih navajamo v izvlečkih, ker so značilne ne le za tedanje, ampak tudi za sedanje razpoloženje britanske javnosti.

Tako na primer piše Freda Bruce Lockhart v Observerju 12. marca 1978:

„Prvo vprašanje, ki se postavlja, je vprašanje odgovornosti ljudi, ki so bili zapleteni v izvršitev te katastrofalne in — kot se je izkazalo — neupravičene, nečloveške politike. Ne vidim namreč, kako je mogoče tem ljudem odpustiti napako v moralnem presojanju, če tudi vojnim zločincem v Nürnbergu nismo dopustili, da bi se branili z navedbo, da so samo izpolnjevali ukaze svojih nadrejenih. (S tem pa ne mislim, da gre za enako stopnjo kriminalnosti ali pričakovane kazni, temveč le za podobno.)

Tudi se mi zdi, da je šlo za nekaj več, kot za tipičen primer britanske administracije. Ali niso bile te akcije v resnici primer britanskega temperamenta in splošnega razpoloženja? Naša nenavadna zvrst šovinističnega izolacionizma namreč vsebuje kombinacijo ksenofobije in čuta narodne superiornosti in samozvesti. Prav zaradi tega smo pogosto gluhi in slepi za krivice in trpljenje drugih. V tem so tudi korenine našega slovesa „perfidnega Albiona“ in prav tako notoričnega hinavstva.“

Podobnosti med početjem nemških oblastnikov med vojno in med nasilnim vračanjem vojnih ujetnikov po vojni so se dodobra zavedali tudi britanski in ameriški častniki, ki so morali opravljati ta nečeden posel. Prišlo je do ostrih besednih spopadov s predstavniki britanskega zunanjega ministrstva, medtem ko sta general Eisenhower in Montgomery odkrito iskala poti, po kateri bi se dalo izogniti tej sramotni kupčiji. Žal so imeli ti pomisleki v resnici prav obraten učinek: ker so prvi glasovi o nasilnem vračanju pričeli prodirati med poslance v londonskem parlamentu in se je zunanje ministrstvo balo odkrite, javne debate, je bilo vračanje še pospešeno, tako da bi se kakršnakoli preiskava znašla pred izvršenim, nepreklicnim dejstvom.

„Daily Telegraph“ pa pravi v svojem uvodniku 6. julija 1978 med drugim tudi tole:

Stalin ni nič prikrival, kaj zahteva od nas v vprašanju ujetnikov in beguncev: vse mu moramo vrniti. Vendar ne zato, ker bi za mnoge lahko rekli, da so „kolaborirali“ z Nemci; navsezadnje, ali ni on sam, Stalin, „kolaboriral“ z Nemci po nenapadalnem paktu iz leta 1939, pa vse dokler ga HITLER ni pustil na cedilu leta 1941? (Zadnja pošiljka sovjetskega jekla je prišla v Nemčijo samo dva tedna pred nemškim napadom! — op. p.)

Tudi mi zahteval njihove vrnitve, ker bi se bal, da so se

„okužili“ pri stikih z blagoslovi kapitalistične Evrope, čeprav je tudi to igralo določeno vlogo. Toda, Stalin se je najbolj bal, da bi tisoči v glavnem nezadovoljnih sovjetskih državljanov, če bi ostali na zahodu, postali temelj nekega močnega PROTIKOMUNISTIČNEGA GIBANJA. Zanj torej ni bilo važno, da so bili izpostavljeni kapitalizmu, temveč, da so bili izpostavljeni STALINIZMU.

Iz pisma, ki ga je Timesu pisal James McGibbon 22. februarja 1978, je jasno razvidno, da se je široka plast britanskih odločujočih činiteljev vendarle zavedala moralnih implikacij svojega početja in da je skušala vest, ki se ji je oglašala, dušiti s tem, da je v „soodgovornost“ za ta zločin pritegnila čim širši krog ljudi. McGibbon piše:

Spominjam se na primer, da nam je v Kairu predaval član britanske ambasade ter ob koncu predavanja vprašal, če odobravamo vzdrževanje anglo-sovjetskega prijateljstva za vsako ceno, tudi če bi to pomenilo pristanek na očitne krivice. (!)

Eden ali dva poslušalca sta protestirala, da bi izdali vse, za kar se pravzaprav bojujemo, če bi na primer izdali Poljake. Toda večina je smatrala, da ne smemo ukreniti ničesar, kar bi slabilo anglo-sovjetsko prijateljstvo. Predstavniki ambasade se nam je zahvalil in povedal, da bo o tej reakciji poročal naprej.

Ali ni verjetno, da so taka poročila kasneje vzpodbudila zunanje ministrstvo, da se je odločilo, kot pravijo, za eno najbolj morilskih operacij moderne zgodovine?“

Tudi ko je bil dosežen sporazum o vračanju vojnih ujetnikov, si je britansko zunanje ministrstvo na moč prizadevalo, da bi ti paragrafi ostali tajni. To je razumljivo: legalnost teh paragrafov je bila vprašljiva, tako v smislu obstoječih britanskih zakonov, kot tudi v smislu Ženevske konvencije o vojnih ujetnikih. Če bi bili objavljeni, bi padla vlada v veliko zadrego, ker je bilo vračanje, kot se je izrazil tudi nek predstavnik ministrstva, „v nasprotju z našim tradicionalnim stališčem do političnih beguncev“.

Zanimivo je pismo Robina Kembala iz Lausanne:

To žalostno, nesrečno poglavje naše zgodovine je že samo po sebi več kot dovolj za vest vsakega poštenega Angleža. Če pa se bomo še zdaj izgovarjali, da „nismo vedeli“, ali da smo ravnali „v duhu tistega časa“, bomo krivici dodali še žalitev... Govoriti, da nismo vedeli, kakšna usoda bo zadela ujetnike ob povratku (po Stalinovih čistkah in masovnih umorih v 30h letih?), pa pomeni razkriti v najboljšem primeru naravnost neverjetno naivnost, v najslabšem pa namerno slepoto in moralno strahopetstvo, ki gre z njo vstric.

Heroizem naših sovjetskih zaveznikov nima pri tem nič opraviti, kot tudi Titov ne z usodo četnikov. V obeh primerih je bila naša politika neopustna in bilo bi primerneje, pa tudi

bolj krščansko, če sprejmemo dejstva takšna, kakršna so, in tiho nosimo ta križ svoje sramote, ne pa da iščemo puhle izgovore!“

Podobno piše R. C. Mowat iz Oxforda:

Odločitev Anthony Edena in drugih za repatriacijo ruskih vojnih ujetnikov in beguncev, je bila v resnici samo nadaljevanje iste politike (do Stalina), kot smo jo pred letom 1939 vodili do Hitlerja. Kot smo bili pred vojno pripravljeni žrtvovati Čehe, tako smo bili po njej pripravljeni žrtvovati vse tiste Ruse, ki so se znašli izven ozemlja, ki ga je zasedla Rdeča Armada. (Med češko krizo leta 1938, se je Chamberlain pritoževal, da grozi Britaniji vojna zaradi prepira v neki daljni deželi, med ljudmi, o katerih „ne vemo nič“. — Op. p.)

Če še vedno mislimo, da upravičeno kažemo s prstom na tiste Nemce, za katere smatramo, da so v SS taboriščih pripravljali smrt Židov in drugih, potem moramo skloniti lastne glave v sramoti zaradi podobnega zločina, ki ga je zagrešila naša lastna država... Edino opravičilo, ki ga imamo pri tem, je, da po večini o tem zločinu nismo vedeli več, kot so vedeli Nemci o taboriščih smrti...

Sir Geoffrey Cox, avtor knjige „The Race for Trieste — Tekma za Trst, pa opozarja (2. marca 1978), da britanska javnost še danes nič ne ve o usodi iz južne Avstrije vrnjenih slovenskih in hrvatskih domobrancev, ter nato citira Milovana Djilasa, ki je v svojem „Vojnem času“ priznal, da so bili vsi ti vrnjenci z redkimi izjemami pobiti.

Iz samega Londona se je oglasil Donald Dean:

V letih 1944-45 sem bil sekretar Lige mladih komunistov v Leedsu ter sem večkrat obiskal bližnje taborišče v Scarcroftu, kamor so pripeljali več sto ruskih ujetnikov iz Normandije. Nosili so britanske uniforme, brez oznak, in so veselo pričakovali povratek v Sovjetsko zvezo. Imeli so, kot se spominjam, tudi svojega političnega komisarja, na steni v jedilnici pa je visela ogromna rdeča zastava s slikami Stalina in Lenina.*

* Na prvi pogled se zdi to poročilo povsem protislovno: kako naj bi bilo mogoče, da se je kdorkoli med sovjetskimi vojnimi ujetniki na zahodu „veselil povratka v domovino“?

Toda to dejstvo ni v nikakršnem protislovju z rusko psiho, kot se je znova in znova pokazala svetu v zgodovini Rusije. Vse do boljševiške revolucije so bili upori v Rusiji v resnici upori ZA carja in ne PROTI njemu. Uporniki so enostavno smatrali, da so se skorumpirani grofje in guvernerji vrinili med carja — „očka“ so ga imenovali — in ljudstvo; zato jih je bilo treba odstraniti, da bi „očka“ spet lahko v resnici vladal nad svojim narodom. Pugačov, v najbolj znanem uporu, se je celo predstavljal kot zakoniti car Peter III.

Po boljševiški revoluciji, ki predstavlja prvi politični upor ruskega naroda, pa so ljudje zapadli v isti cikel: danes celo Solženicin ne zavrača

Bili so dobro oskrbovani in 7. novembra 1944, na obletnico oktobrske revolucije, so na proslavi, ki jo je organizirala naša Liga mladih komunistov, nastopili z odličnim pevskim zborom.

Člani naše partije so jih vabili na domove in tudi sam sem navezal prijateljstvo z dvema: mladeničom iz Minska in starejšim vojakom iz Leningrada. Z materjo, ki je Rusinja, sta se rada pogovarjala in nikdar nam nista dala najmanjšega povoda, da bi se omajalo naše občudovanje vsega sovjetskega.

Toda kljub temu, da sta mi pogosto in iskreno zatrjevala, da bosta z menoj vzdrževala redne stike, nisem od njiju po njunem povratku domov prejel ene same črke in vsa moja pisma so ostala neodgovorjena...

Poseben članek sta o tem vprašanju napisala یشانikarja Peter Hennessy in John Crossland za londonski Times (2-22 februarja 1978). Ustavila sta se predvsem pri vprašanju, KAKO je bila izročitev izvršena, to je, ob poročilih, da je britanska vojska uporabljala ne le laži in prevaro, temveč tudi fizično silo. O tem je za zavezniško poveljstvo v Sredozemlju pripravil daljše poročilo major-general H. Horatius Murray (danes Sir Horatius Murray), ki se je srečal tudi s Slovenci v Vetrinju in je izdal končni ukaz za domobranske Transporte.

O tem poročilu je že omenjeni Christopher Mayhew govoril na BBC televiziji na oddaji z naslovom „Ukaz od zgoraj“. Mayhew je zanikal poročila o samomorih, toda general Murray pravi, da poročila „dokazujejo nepravilno ravnanje nekaterih čanikov in vojakov ter da je zato potrebno podrobno poročilo o vseh okoliščinah vračanja sovjetskih državljanov.“ Murrayevemu poročilu je priložen opis incidenta v zvezi z vračanjem sovjetskih državljanov iz Italije. Poročilo pravi, da je bilo pri Riminiju izročenih okrog 300 neoboroženih Rušov in da je prišlo do spopada med njimi in britanskimi ter AMERIŠKIMI vojaki. Ubitih in ranjenih naj bi bilo 30-40 zavezniških vojakov, medtem ko so celoten incident od strani opazovali uradni predstavniki Združenih držav, Britanije, Francije in Sovjetske zveze. Poročilo nato obtožuje britansko vojsko, „da se je teh metod verjetno naučila v Dachauru in drugih notoričnih nacističnih taborišč, ker si je zamislila skrben in podroben načrt, kako s prevaro spraviti begunce na vlake“.

Na prvi pogled je to poročilo v skladu z znanimi incidenti; toda tudi slovenski begunci bodo vedeli povedati, da pri Riminiju ni bilo ameriških čet.

S pismom Timesu se je ob tem oglasil tudi Nikolaj Tolstoj sam, ki je pravtako zavrnil to poročilo, češ, da pri Riminiju ni bilo Amerikancev,

komunizem kot takega, temveč ljudi, ki so ga skorumpirali; se pravi ljudi, ki so se vrinili med navadnega državljana in tisto „sonce“, tistega „očka“, ki jim ga zdaj predstavlja — Komunistična partija. V tem je najbrž odgovor, zakaj ves svet zaman čaka upora v Sovjetski zvezi. Rešitev pred komunizmom, osvoboditev Vzhodne Evrope je namreč mogoča le, če vstane ruski narod.

da ni prišlo do nekega spopada, da ni bil ubit noben britanski ali ameriški vojak, da ni bilo francoskih opazovalcev pri predaji in da predancev niso pred predajo preoblekli v nemške uniforme. Tolstoj smatra, da je to poročilo podtaknjeno, da bi odvrnilo pozornost od resničnega problema, ter da v Riminiju najbrž sploh ni šlo za predajo, temveč le za navadno preselitev iz enega taborišča v drugo, kar se je pogosto dogajalo. (Pri vseh tedanjih prevarah se zdi popolnoma verjetno, da je bilo to poročilo namenoma podtaknjeno, ker ga je bilo pač mogoče z lahkoto ovreči; s tem pa diskreditirati tudi druga, podobna, a resnična poročila.)

Resničnih incidentov namreč ni manjkalo, zlasti med predajo Kozakov pri Lienzu, kjer so matere celo metale otroke v Dravo, da ne bi prišli v sovjetske roke.

Kyril Fitzlyn v „The Times Literary Supplement“, 24. marca 1978 piše:

Ko se je francoska vlada v Vichyju vdala nemški zahtevi in začela pošiljati v Nemčijo žide in protinacistične Nemce, ki so se zatekli na francosko ozemlje, je bila javnost v tej deželi (Britaniji) globoko in najbrž resnično pretresena. Tudi člani vlade so s primernimi izrazi izpovedali ogorčenje. Vsi smo smatrali, da bi se morali Francozi upreti pritisku, pa naj je bil še tako močan. Toda pomislimo: samo nekaj let kasneje je britanska vlada, in z njo druge zavezniške vlade, sprejela podobno politiko; in to v neprimerno večjem obsegu in v odgovor na neizmerno manjši pritisk, če ga je sploh kaj bilo...

Britanija se izgovarja ...

Razumljivo je, da je britanska javnost skušala najti neko razlago ali zagovor, če že ne opravičila. Večina pisem, ki so bila objavljena med to debato, skuša najti neko zvezo med to britansko akcijo in takratnimi razmerami:

Charles Janson iz Londona piše:

Ta odločitev je bila gotovo zmotna, toda primerila se je v celi vrsti slepih in nemočnih dejanj, ki so označevala našo zunanjo politiko od zgodnjih tridesetih let (Rhineland, Runcimannova misija v Prago, Jalta). Priznajmo torej odkrito, da visoka politika ni bila ravno naša najboljša lastnost v dvajsetem stoletju..., toda odgovor za sedanost ne bo nič hitrejši, če bomo zdaj okregali stare „viteze“...

Značilen je odgovor podpolkovnika C. E. Bonda, ki je bil očitno osebno udeležen:

Ko smo izvedeli, da bodo Kozaki izročeni, smo častnikom, ki so nam prinesli ta ukaz, izročili najostrejši protest, najprej generalu McCreeryju iz Osme armije in preko njega maršalu Alexandru. Protest smo krepko argumentirali in slišali smo, da je bil sporočen tudi samemu ministrskemu predsedniku (Churchill). Ko nam je bila sporočena zdaj zgodovinska odločitev, da je naš protest zavrnjen, nismo imeli nobene izbire, kot DA UKAZ UBOGAMO. Če bi ravnali drugače, bi to pomenilo popolno uničenje vseh idealov, za katere smo se borili — vzdrževanje mednarodnih zakonov in reda.“

(Goering et co. se najbrž reži nekje v peklu! — Op. p.)

Razumljivo priznanje bremena, ki ga je med vojno nosila Sovjetska zveza, je razvidno iz mnogih pisem. Beryl Hughes iz Oxforda piše:

...bili smo nadvse hvaležni za herojske napore ruskega naroda za poraz skupnega sovražnika, zato nismo imeli preveč simpatij za tiste, ki so iz kateregakoli razloga pomagali nacistom in s tem podaljševali vojno. Nismo pa seveda imeli pojma, kakšna usoda jih bo zadela ob povratku domov...“

Neposredno na Slovence se nanaša pismo Milesa Hudsona iz Hampshirea. (Dvakrat je potoval v Odeso z ladjo, ki je vozila povratnike še pred koncem vojne nato pa je bil premeščen v Italijo.) Takole piše:

Ob prihodu v Italijo je bila moja naloga pomagati loviti (rounding up) četnike v okolici Trsta. Vedel sem, da bi morali biti ti ljudje vrnjeni v Jugoslavijo, kjer bi bila njihova življenja v nevarnosti.

Zdaj se to morda slabo sliši, toda takrat mi niti na misel ni prišlo, da bi moglo biti to ravnanje napačno. Ne samo, da smo dorasli v atmosferi, v kateri je bilo za zmago v vojni nujno

potrebno brezpogojno izpolnjevanje ukazov in so bili Rusi pri tem naši zavezniki (stric Jože), povedali so nam tudi, da so se ti ljudje borili za sovražnika — Rusi v sami nemški vojski, četniki pa v sodelovanju z Nemci. Gledano nazaj se to seveda zdi preveliko poenostavljanje problema, toda dejstvo ostane, da so ti ljudje iz kateregakoli razloga podpirali naše sovražnike...

Ne vidim, da bi bila v tistih okoliščinah možna neka drugačna odločitev. Prisilno vračanje sovjetskih državljanov, ki niso pomagali Nemcem, pa se mi zdi nekaj popolnoma drugega in pri tem je treba odgovoriti še na mnoga vprašanja.

(Četnikov pri Trstu ni bilo treba „loviti“, ker so — naivneži — z razvitimi zastavami vkorakali v nekdanja italijanska koncentracijska taborišča pri Palmanovi. — Op. p.)

Neal Charlton iz Chelshirea, po vsej verjetnosti na en ali drug način prizadet opozarja, da je bilo v letu 1944 potrebno pomiriti rusko bojazen, da bi Nemci sklenili separatni mir z zahodnimi zavezniki in potem obračunali s Stalinom.

Glavna naloga zunanjega ministrstva je zato bila, obdržati zaupanje Rusov v iskrenost zahoda. Nižjim oficirjem je bilo zato zabičano, da leži najboljše upanje za bodoči mir na svetu v polnem in iskrenem sodelovanju z Rusi, s čemer si bodo pridobili njihovo zaupanje. Ta politika je bila morda optimistična, toda sprejeta je bila s premislekom. Žalostno je zdaj ugotoviti, da aparat za njeno izvajanje iz tega ali onega razloga ni bil nikdar do kraja razvit. Kar so Rusi storili z vrnjenimi državljani, je pa gotovo zadeva njih samih in njihove vesti.“ (Lavabo!)

Še bolj direkten (ciničen?) je Shaun Stewart iz Sussexa:

Hvaležni moramo biti, da smo se v tistih dneh lahko zanesli na Lorda Brimelowa, ki ni dopustil, da bi mu antisovjetska propaganda zameglila presojanje... in nato: tisti, ki stopijo v vojno, morajo spoštovati njena pravila. Celó v tej deželi je kazni za izdajalce do 30 let težke ječe. Učinek te kazni na človekovo razpoloženje pa je od onega v Arhipelagu Gulagu drugačen samo po stilu...

Kritiki se ni izognil tudi Times, ki je s svojim uvodnikom pravzaprav sprožil vso to debato.

K. Porter iz Londona piše:

Rada bi opozorila vaše bralce, da je bilo takrat celotno javno mnenje usmerjeno v „božanje“ Stalina, ali, kot smo rekli — „strica Jožeta“. Navsezadnje, bil je naš zaveznik. To razpoloženje je podpiral tudi tisk in tudi Times, kar boste brez dvoma ugotovili, če pogledate v arhive. Moj oče, ki je imel 18 let izkušenj v sovjetskih zadevah, je leta 1945 zapustil

Times, katerega politika je takrat bila — ne objavljati neugodnih poročil o Sovjetski zvezi.

In Elizabeth Barker iz Surreya, ki dobro pozna razmere na Balkanu in je o teh obširno pisala:

Če si priključim v spomin uredniško politiko Timesa med vojno in takoj po njej, se tudi meni zdi precej gotovo, da tudi vi takrat ne bi obsojali vračanja. Uradni zapiski dokazujejo, da je šel profesor E. H. Carr, vaš vodilni strokovnjak za sovjetske zadeve mnogo predaleč v zagovarjanju prijateljstva s Sovjetsko zvezo, da bi s tem zadovoljil zunanje ministrstvo in Edena.

Ne pišem vam tega, da bi vas zbadala, temveč le, da pokažem, da je treba vračanje presojati v določenem zgodovinskem okviru. Na Jalti je Roosevelt povedal Stalinu, da bodo ameriške čete zapustile Evropo v dveh letih. Ker je bila Britanija bankrotirana in Francija še vedno zelo šibka, kakšno izbiro pa je imel Eden, in za njim Bevin, kot da skuša ostati na dobri nogi s Stalinom, brez ozira na to, kako slabi so bili ti obeti. In prelomiti medvojne dogovore, bi pri tem komaj kaj pomagalo...

Po 30 letih pa stvari drugače izgledajo. Če si sama izprašam vest, moram priznati, da sem takrat določenim vzhodnim Evropejcem, ki so med vojno opravljali tajno propagando za Britance, svetovala, naj se po vojni vrnejo domov. Zdaj vidim, da je bil to slab nasvet; toda takrat sem gledala v najboljši veri in z dobrimi nameni. Zato smatram, da je moralna sodba mogoča šele potem, ko je upoštevan tudi zgodovinski kontekst tega dogajanja.

Oglasili so se tudi ljudje, ki so jim poznane fizične okoliščine vračanja in razporeženje mnogih britanskih oficirjev in vojakov pri tem.

Masha Williams iz Londona, piše:

Slišali smo, da so naši vojaki na samotnih progah v Avstriji ustavljali vlake, s katerimi so se vozili vrtnjenci, in odprli vrata, pa nihče ni hotel pobegniti. Pa tudi naši vojaški poveljniki niso bili brez srca. V DP taboriščih je „izginil“ prenekateri sovjetski državljani, ne da bi ga naše oblasti kaj prida iskale. Takrat sem bila uslužbena kot tolmač in sem prevedla marsikatero sovjetsko pritožbo nad tem ravnanjem naših oblasti...

Res je, da takih primerov ni manjkalo. Tudi „intervencija“ jugoslovanskih beguncev, zlasti v Italiji, je bila le navidezna. Spomnimo se, da je bil vsakomur možen odhod iz Forlija ali Ebolija, da o civilnih taboriščih niti ne govorimo.

Toda pri tem se pojavlja drugo, tudi še neodgovorjeno vprašanje: Čemu nista pobegnili Rupnik in Mušicki; čemu niso bežali Kozaki, ko so

Britanci na samotni progi ustavljali vlake in odpirali vrata vagonov; pa seveda tudi: čemu ni pobegnilo več naših fantov, čemu je šel zadnji transport ZAVESTNO za ostalimi; čemu so šli Židje kot ovce v zakol in nazadnje tudi — čemu je 900 ljudi v Jonestownu, na ukaz blaznega „preroka“ pilo zastrupljen sadni sok?

Uradna britanska reakcija na Bethelovo in Tolstojevo knjigo je bila pričakovana. Eden je bil medtem, žal, že mrtev. Ostali prizadeti pa so le redkobesedni.

Med prvimi pa se je oglasil Geoffrey McDermott, nekdanji uradnik zunanjega ministrstva (Glej poglavje o Rožmanu) ter v pismu TIMESU 17. februarja 1978 zapisal:

Zdi se mi, da so kritiki naše politike to vprašanje preveč zamešali z lahkomišelnim uporabljanjem beseda „moral“. Bolje bi bilo priklicati si v spomin vojaško in politično atmosfero konec leta 1944, ko je Eden sklenil ta daljnosežni sporazum z Molotovim... Dejstvo, da je Churchill moral vedeti, da bodo žrtvovani tudi nekateri njegovi stari prijatelji med „belimi Rusi“, dokazuje, kako do kraja je moral biti prepričan, da je ta gesta (vračanje) potrebna...

Ta argument, da je bilo vračanje potrebno, in argumenti in zagovori drugih „uradnih“ britanskih predstavnikov pa bi morali še potrditi, da je potrebna tudi PREISKAVA!

Od takratnih britanskih funkcionarjev Sir Patrick Gray, ki je sodeloval na razgovorih na Jalti, molči. Henry Phillimore, ki je tudi bil na Jalti, smatra, da bi vsaka debata o teh dogodkih prekršila „Section 2“ zakona o „Uradnih tajnostih“. Toby Lowe, danes Lord Aldington, ki je sodeloval pri predaji kozaških generalov, je „vse pozabil“, in Thomas Brimelow, Lord Brimelow, ki velja za najboljšega britanskega „sovjetskega strokovnjaka“ in je tako glasno protestiral ob sovjetski invaziji Češkoslovaške, je isti Brimelow, ki je leta 1945 vztrajal, da morajo biti vsi sovjetski državljani vrnjeni tudi s silo, če treba. (Nicholas Bethell, Times, 20. februar 1978).

Toda ko je Times zahteval parlamentarno preiskavo celotne zadeve, so morali odgovoriti tudi sedanji, ne le „bivši“, to je — prizadeti britanski funkcionarji.

V parlamentu so nekateri poslanci zahtevali, da predloži zunanje ministrstvo vse v poštev prihajajoče dokumente in izvede preiskavo, češ, da so podvrženi kritiki nekateri prominentni javni predstavniki. V Lordski zbornici je poslancem pritegnil Lord Shinwell, ki je izjavil, da je treba izvesti preiskavo in ne valiti vse krivde na enega (mrtvega) človeka — Anthony Edena. Enako je govoril Lord Boothby.

Toda takratni minister dr. Owen, čeprav laborist, je smatral, da bi bila preiskava preveč tvegana, in jo je zavračal. Poslanec Eldon Griffiths iz Buryja mu je postavil direktno vprašanje:

Ali niste v nekakšni zadregi zaradi pisanja Timesa o prisilnem vračanju sovjetskih državljanov v gotovo smrt? Ali boste V SMISLU EVROPSKE KONVENCIJE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH stavili na voljo vse dokumente, ki se nanašajo na to zadevo in ali boste z ozirom na to, da je padla senca na ugled nekaterih prominentnih javnih predstavnikov, zagotovili temeljito preiskavo in poročilo Parlamentu?

Dr. Owen mu je odgovoril:

Odločitev, naj bodo ti dokumenti objavljeni po 30 letih, jih je torej spravila v javnost. Osebnost sem se močno zavzemal, naj bodo ti dokumenti objavljeni po 30 letih in ne šele po 50. Mislim, da je to pravilno, so pa nekateri, ki smatrajo, da bi moral biti rok še krajši.

Vse to pa ima določene posledice za posameznike in tudi za to zbornico. Če znižamo rok, bodo gotovo prizadeti še živi ljudje.

Preiskava in preučevanje je zdaj v domeni javnosti. Če so ljudje še živi, se lahko oglasijo, komentirajo pa lahko te dokumente tudi drugi ljudje.

Bil bi pa večji korak, če — potem, ko bi znižali rok za objavo dokumentov — ob objavi vsakega kritičnega dokumenta smatrali, da je potrebna formalna preiskava. O tem jaz ne morem odločati.

Toda dr. Owen se očitno še vedno ni zavedel, da ne gre za posamezne „kritične dokumente“, temveč za obsežno dokumentacijo, ki se nanaša dobesedno na življenje in smrt — milijonov.

Temu nerazumljivemu stališču se je začudil tudi Lord Nicholas Cheetam, ki piše (Times, 14. marca 78):

Kar me najbolj čudi pri debati, ki jo je sprožila knjiga grofa Tolstoja o repatriaciji ruskih ujetnikov, je molk štirih še živih eminentnih diplomatov, ki jih Tolstoj najostreje kritizira.

Kot nekdanji sodelavec teh gospodov in ker imam določene zveze z Belimi Rusi, bi me zelo zanimala njihova mnenja in pojasnila. Pa tudi, sem prepričan, mnoge vaše čitatelje...

Nekak povzetek „uradne“ reakcije na Tolstojevo knjigo je vsebovan v pismu, ki ga je Timesu 9. marca poslal poslanec Bernard Braine:

Zdi se mi, da bi uradna preiskava ne imela več dosti smisla. Nekatere odgovorne osebe so mrtve, druge, ki so še žive, pa prepustimo njihovi vesti. Gotovo je tudi, da je večina njihovih žrtev mrtva; tisti, ki pa so preživeli sovjetske krvnike, pa so stari in zlomljeni ljudje.

Zgodovina je lahko in je že bila ponarejena z uničenjem dokumentov. Resnica je namreč, da v demokratični družbi, v vla-

di ali kjerkoli drugje NI NADOMESTKA ZA POŠTENOST. Navsezadnje je izgovarjanje tistih, ki so ukazovali v letih 1944-47, da so le ubogali avtoriteto, isto, kot zagovor vseh nacističnih kriminalcev.

Je pa gesta, s katero bi se moglo zadostiti za tisto, kar je bilo storjeno. TAKO KOT JE ZAHODNO NEMSKI KANCLER WILLY BRANDT, KI GOTOVO NE NOSI NOBENE ODGOVORNOSTI ZA NACISTIČNA DEJANJA, JAVNO PADEL NA KOLENA PRED SPOMENIKOM PADLIH V VARŠAVSKEM GETU, IN ZMOLIL POKORO ZA ZLOČINE, IZVRŠENE V IMENU NEMškeGA NARODA, TAKO BI MORAL NEKDO V NAŠI VLADI, V KATERI SLUŽIJO UGLEDNI MOŽJE IN ŽENE, V NIČEMER ODGOVORNI ZA TISTO, KAR JE BILO STORJENO V IMENU VSEH NAS, JAVNO IZPOVEDATI ŠE DANES: „OBŽALUJEMO — BRITANSKI NAROD NI VEDEL. OBLJUBLJAMO PA, DA KAJ TAKEGA SE NE BO VEČ ZGODILO!“

Na hribčku Slovenske pristave pri Clevelandu je Orlov vrh — Gaj junakov — tj. spomenik slave tistim, ki so dali življenje v borbi proti komunizmu, da bi človek ostal svoboden.

Britanija oporeka...

Reakcija britanske javnosti, najsi bo spokorniška ali argumentativna, se zdi razumljiva. Značilno je tudi, da poleg molka nekdanjih in sedanjih uradnih predstavnikov skoraj ni bilo direktne kritike ali oporekanja navedb v obeh knjigah ali izjav v objavljenih pismih.

Izjema je Reuben Ainsztein, ki se je 12. marca oglasil v Sunday Timesu z daljšim kritičnim člankom. Kakor je rečeno v uvodu, je Ainsztein po rodu poljski žid, ki je med vojno služil kot bombardir v angleškem letalstvu RAF in je avtor knjige „Židovski odpor v okupirani Evropi“. Zdaj je član redakcije „Sunday Timesa“. Med vojno je izgubil večino svoje družine.

Ainsztein je mnenja, da je trojica — Solženicin, Lord Bethell in grof Tolstoj, odgovorna za „mit“, ki zdaj vznemirja vest zapadne družbe. Po njegovem mnenju je popolnoma neresnična navedba omenjene trojice, da sta bila ob koncu vojne izročena dva milijona „desperately unwilling“ Rusov, ter da je bila ta zarota skovana na Jalti.

„Kot vsi miti,“ pravi Ainsztein, „ima tudi ta zrno resnice; vendar ne dosti več. In nato navaja svoja dejstva.“

V prvi kategoriji naj bi bili ruski in ukrajinski prisilni delavci, ki niso imeli nobenega razloga ostati na zahodu in so se vrnili na lastno željo.

V drugi kategoriji so bili ruski vojni ujetniki, ki so nekako preživel v taboriščih. Tudi ti so se prostovoljno vrnili, Ainsztein pa priznava, da je bila večina obsojena na do 25 let Sibirijske, česar pred vrnitvijo niso slutili ne oni, ne britanske oblasti, ki so jih prepeljale nazaj v Sovjetsko zvezo.

V tretjo kategorijo Ainsztein pripisuje okrog 600.000 ruskih „prostovoljcev“, ki so nosili nemške uniforme. Od tega naj bi bilo okrog 400.000 takojenovanih „hiwis“ (Hilfs illige), ki so služili v delavskih bataljenih in le redko nosili orožje ali sodelovali pri zločinih, ki jih je zagrešila SS. Ostalih 200.000 pa naj bi bili udeleženi v terorističnih akcijah kot nemški policisti na zasedenem ozemlju v raznih delih Evrope.

Ainsztein piše:

Ti ljudje, so se upirali repatriaciji. Dobro so namreč vedeli, kaj jih čaka in zakaj. Njihov strah je bil upravičen, posebno še tistih, ki so izrabili prvo priložnost, da se pridružijo Nemcem, ne iz neke razumljive želje po obstanku, temveč iz sovraštva do sovjetskega režima, ali — če niso bili Slovani, iz sovraštva do Rusov samih.“

Ainsztein nato pravi, da so bili Slovani med temi ljudmi proglašeni za „častne nordijce“ in so služili v SS, Turkomani pa da so ostali v Wehrmacht in da nosijo odgovornost za najbolj zverinske zločine zagrešene v zadnjih dneh vojne.

In nad usodo teh ljudi, pravi Ainsztein, zdaj vijejo roke Solženicin, Bethell in Tolstoj.

Ainsztein zaključuje:

V vrtincu vojne se dogodijo mnoga nečloveška dejanja. Tudi ni dvoma, da je med vračanjem evropskih beguncev po vojni prišlo do osebnih tragedij in obžalovanja vrednih incidentov. Toda narodi vzhodne Evrope, ki so trpeli pod nasiljem nacistov in njihovih voljnih pomočnikov, bi lahko trdili, da so se zahodni zavezniki motili in da so bili preveč popustljivi v izpolnjevanju svojih obljub iz leta 1943.

Z drugimi besedami: še premalo je bilo vrnjenih! Ainsztein namreč omenja, da je bila v Britanijo premeščena celotna ukrajinska SS divizija in po večini mirno emigrirala v Kanado in Avstralijo.

Vsi, ki so šli skozi izselitvena taborišča v povojnih letih, se bodo spominjali delovanja tujih izselitvenih komisij, med katerimi sta bili morda najbolj „temeljiti“ brazilska in avstralska. Ljudje, ki so hoteli v Brazil, so se prijavljali kot „farmerji“. Brazilska komisija jih je „preizkušala na razne načine. Tako je na primer bil tak „farmer“ enostavno vprašan, kako vstane krava in kako vstane konj... Tega izpita marsikak „farmer“ ni položil. Med preventivnimi ukrepi, da se ne bi „čista nordijska“ kri pomešala s krvjo „manjvrednih ras“, je poveljstvo SS izvedlo tudi točno kategorizacije krvi svojih pripadnikov: vsak izmed njih je za slučaj potrebne transfuzije imel pod pazduho tetovirano oznako svoje krvne grupe. Avstralski zdravniki so vsakemu nameravanemu emigrantu najprej pogledali pod pazduho in zavrnilo vse s tetovirano krvno oznako. Zato je malo verjetno, da bi se mogla cela divizija „mirno“ izseliti v Avstralijo ali Kanado.

Kot vsi „miti“, pa ima seveda tudi Ainszteinov zrno resnice, če obrne mo njegove besede proti njemu samemu. Prav tu je namreč poanta, ki jo spregledajo Ainsztein in pravzaprav po večini tudi vsi drugi, ki se razpisujejo o povojnem vračanju na eni ali drugi strani.

Za vse vrnjene nesrečnike — in gotovo še za slovenske domobrance — namreč velja, da so šli v smrt BREZ KAKRŠNEGAKOLI NEPRISTRANSKEGA PRAVNEGA POSTOPKA IN BREZ MOŽNOSTI OBRAMBE! O krivdi in nekrivdi teh ljudi lahko debatiramo do sodnega dne in ne bomo prišli do nobenega absolutnega zaključka. O tem, da so bili prikrajšani za eno najosnovnejših pravic civilizirane človeške družbe pa NE MORE BITI NOBENEGA DVOMA!

Te točke se je dotaknil tudi grof Tolstoj, ki je Ainszteinu takoj odgovoril:

Med vrnjenimi Rusi so brez dvoma morali biti tudi kriminalni elementi. Brez pomislekov sprejemam, da bi morali vsi vojni zločinci, nemški, ruski ali celo britanski, sprejeti zaslužen kazen. Smatram pa, da so za to potrebni nepristranski procesi.

Toda pavšalna obsodba 200.000 mož, žena in otrok, brez najmanjšega dokaza je po mojem več kot so Britanci pripravljene prebaviti.“

Tolstoj tudi zavrača Ainszteinovo navedbo, da Britanci niso mogli vedeti, kakšno usodo pripravlja Stalin vrnjenim vojnim ujetnikom. Tolstoj piše, da je Stalin v vojnih ukazih ponovno opozarjal, da bodo vsi sovjetski vojaki, ki jih bo zajel sovražnik, smatrani za izdajalce, in sovjetski ujetniki so na to opozorili britanske oblasti. (Ta „stalinistični“ aspekt se pojavlja tudi v jugoslovanski ustavi, ki prepoveduje kapitulacijo.)

Tolstoj pa zavrača tudi Ainszteinovo teorijo, da so se ruski prisilni delavci prostovoljno ali celo z veseljem vrnili domov. Tolstoj navaja izjavo nekega britanskega častnika, kako so po vojni v Nemčiji po kmetijah lovili ruske delavce, ki naj bi bili nemški „sužnji“, pa so trepetali pred „osvoboditvijo“.

Ainszteinu je odgovoril tudi Lord Bethel. Priznava, da so morali biti med vrnjenci tudi ljudje, ki so zaslužili kazen; toda, „ali je bilo potrebno vrniti vse te tisoče zaradi nekaterih posameznikov?“

Posebej se Bethel ustavlja pri vprašanju „belih Rusov“, ki niti niso bili sovjetski državljani. Pri tem piše:

Mnogi so bili civilisti, stari ruski emigranti, ki so se pridružili kozaški karavani, da bi ušli Titovim partizanom. Čemu obsojati ves narod za grehe določenega števila. Vem, da je bil predsednik Tito pretekli teden naš gost (Bethel piše 19. marca 1978) in tudi jaz občudujem, kako je obdržal neodvisnost svoje države. Toda to ne spremeni dejstva, DA SO BILA PRVA LETA NJEGOVE OBLASTI PRAVTAKO KRVAVA, KOT KATE-REGAKOLI DIKTATORJEV. Ali g. Ainsztein, ki je dolga leta, kot pravi, raziskoval ta vprašanja, ni bral o pokolih, ki so jih Titovi ljudje izvedli leta 1945?

Bethel zaključuje:

Kljub očitnim praktičnim težavam smatram, da bi morale britanske oblasti pred vračanjem ločiti sovjetske državljane od nedržavljanov, vojake od civilistov in krivce od nedolžnih.

Sovjetske in druge državljane so kajpak vračale tudi nekatere druge zavezniške države: Združene države, Francija in Belgija. Toda njihova politika pri tem je bila popustljivejša, četudi se tudi one nimajo s čim pohvaliti. Ameriško zunanje ministrstvo je šele pod močnim britanskim pritiskom pristalo na „nasilno vračanje, vendar v manjši meri, kot so to storili Britanci. Ti so smatrali, da je vračanje absolutno potrebno, ker sicer Sovjeti ne bi vrnili rešenih Britancev in Amerikancev.

Toda Sovjetska zveza ni NIKDAR grozila s takimi represalijami: zahtevala je svoje DRŽAVLJANE in vračanje se je nadaljevalo tudi potem, ko se je iz sovjetskega ozemlja vrnil poslednji britanski vojni ujetnik.

Še več: z vračanjem sovjetskih državljanov v NEMŠKIH uniformah so bili podobnim represalijam (streljanju) v resnici izpostavljeni vsi britanski in ameriški vojni ujetniki v Nemčiji (dokler je vojna še trajala). Toda na to nevarnost se britanska vlada ni ozirala.

Zdi se torej, da je britansko vlado po jaltški konferenci, kjer je Roosevelt Stalinu obljubil, da bodo ameriške čete v dveh letih zapustile Evropo, zajela panika: Britanija bo sama stala nasproti obnovljeni Sovjetski zvezi; zato je treba brezpogojno zagotoviti dobre odnose z njo, BREZ OZIRA na mednarodne obveznosti ali humanitarna načela. Britanska politika v tem vprašanju je bila torej zasnovana na praktičnih ciljih in interesih (samo ti so večni!), ne pa na nekih moralnih načelih. To pa je tipično za vsako politiko popuščanja.

V tem je torej najbolj sprejemljiva razlaga (ne pa tudi opravičilo!) vseh legalističnih akrobacij, prefinjenih laži, prevar in izgovarjanja, ki so jih plačale — žrtve Jalte.

Leta 1931 je bil Winston Churchill nekje na robu političnega dogajanja v Britaniji in je v govoru v londonski Royal Albert Hall ostro napadel Sovjetsko zvezo zaradi pridrževanja političnih jetnikov v kazenskih taboriščih. Obsodil je brutalno ravnanje s temi ljudmi in zahteval, da Britanija bojkotira vse sovjetsko blago, za katero obstaja možnost, da je bilo izdelano v kazenskih taboriščih.

Toda — britanski interesi so vselej prevladali. Prišlo je celo tako daleč, da bi Churchill po nekih načrtih moral potovati na Jalto z isto ladjo, s katero bi se vozila tudi skupina vrnjenih sovjetskih državljanov, namenjena po večini v ista ali podobna kazenska taborišča!

O vsem tem je v zadnjih dneh svojega življenja govoril tudi general Vlasov:

Moja prizadevanja so ostala brezuspešna; zato bom veljal za izdajalca vse dotlej, dokler ne bo v Rusiji resnična svoboda prevladala nad ponarejenim sovjetskim patriotizmom. Da pa so Američani, Angleži, Francozi in morda tudi Nemci iz ignorance in navadnega oportunitizma tako brezobzirno poteptali naša ruska upanja v svobodo in človekovo vrednost, to bodo nekoč še grenko obžalovali.

Post mortem: da ali ne?

Londonski Times je torej 20. februarja 1978 v posebnem uvodniku zahteval posebno parlamentarno preiskavo celotne zadeve in zunanje ministrstvo jo je takoj zavrnilo, češ, da ne more izvesti parlamentarne preiskave ob vsakem kritičnem dokumentu, ki bi prišel na dan. (Enak odgovor so prejeli številni Slovenci, Srbi in Hrvati, ki so zunanjemu ministrstvu pisali s prošnjo, naj v to preiskavo vključi tudi vračanje jugoslovanskih državljanov iz Avstrije. — Op. p.)

Danes pišemo 1983 in preiskave še vedno ni; kar se morda samo po sebi ponuja kot nova avenija akcije naših združenj. Toda po drugi strani bi bila preiskava, kakršno je predložil Times, le neka hladna, klinična operacija, ki bi samo postavila stvari na pravo mesto: kdo je storil kaj, komu, zakaj, kje in kako. V vprašanju pa je mnogo več.

Tega bolečega jedra celotne zadeve se je v članku z naslovom: „Preiskava sramote, ki nas mori“, 28. februarja 1978 dotaknil Edward Crankshaw:

Je zares pametno in primerno zahtevati javno preiskavo dogodkov izpred 30 let, grehov, ki so morda delno že odpuščeni, čeprav jih ni mogoče popraviti? Javna preiskava bi se brez dvoma razvila v lov na krivce. To pa bi bilo preenostavno. Kaj naj naredimo z njimi potem, ko jih bomo odkrili? Ali niso takšni „grešni kozli“ vselej najprikladnejši izgovor za zatajitev naših lastnih napak?

Ljudje, ki so odgovorni za to strahoto, so bili svobodno izvoljeni predstavniki vseh slojev britanske birokracije; in to velja za vse — od Edena in članov vsestrankarske medvojne vlade, pa do nižjih uradnikov in vse preveč poslušnih oficirjev britanske vojske. Pred sodišče bi namreč morali postaviti **BRITANSKO OBNAŠANJE IN BRITANSKO VODENJE POSLOV.** Javna razprava bi torej morala preiskati javnost samo. — **NAS SAME!**

Crankshaw nato navaja nekaj lastnih pripomb, kaj bi taka preiskava ugotovila:

Zakaj bi na sramotni steber privezali samo nekaj posameznikov? Obnašali so se namreč tako, kot je to navada med britanskimi javnimi služabniki. Za vsakega izmed njih je najbolj važna urejenost in administrativna učinkovitost. Javnost ga smatra za nerodnega ignoramus, ki vtika svoj nos v državne zadeve. Seveda ima javnost prav; toda v merilu, ki ga še ni skorumpirala oblast, je kljub temu le 'dobrosrčen ignoramus'. Zato mora biti previdna in oblast, „odločati o dobrem ali slabem“, ne sme izročati ljudem, ki so bili izbrani zaradi neke posebne premetenosti...

Drugi ljudje so morda še bolj grdi in okrutni, druge birokracije imajo morda še manj srca, toda specifična nečlovečnost britanske birokracije se zdi v dejstvu, da svojemu sramotnemu obnašanju primeša tudi priokus domišljave, vzvišene, ledene „svetosti“, ki je tudi značilna za najboljše aspekte britanske justice.

Pri vsem tem tudi ne smemo pozabiti, da je glavni krivec za vso to grozo Stalin, da so bili ljudje, ki so streljali in mučili — Rusi. Iz Rusije same pa o tem ne slišimo nobenega obžalovanja ali izpraševanja vesti. Ko bo v Rusiji nekoč izšla knjiga te vrste, takrat šele bomo morda začeli tudi v Stalinovih naslednikih gledati — civilizirana človeška bitja...

To velja tudi za Jugoslavijo in za Slovenijo posebej. Glavni krivec te naše grozote je bil Tito (tudi Djilas to priznava), ljudje, ki so streljali in mučili so bili Slovenci. In šele, ko bo izročitev domobrancev, kot je dejal Kocbek, „vzdignjena iz zanikanja v javno priznanje“, bomo mogli tudi v Titovih naslednikih videti „civilizirana človeška bitja“ in Slovenci bodo, spet po Kocbekovih besedah, „stopili v čisto in jasno ozračje prihodnosti“.

Toda, zdi se, da je do tega še daleč.

V sobotni prilogi ljubljanskega DELA, je 21. oktobra 1978 Mojca Drčarjeva objavila članek z naslovom: „Koliko rjave barve je še dopustno“, in s podnaslovom: „Ali naj nove generacije ničesar ne zvedo o minulosti“ in ... „več kot trideset let po vojni povsem resno mnenje o 'kolektivni nedolžnosti'“.

Mojčin članek je interesanten. Ne v toliko, ker obravnava sicer dobro poznani razvoj v Nemčiji, kjer se je govorjenje o „kolektivni krivdi“ v resnici začelo prevračati v govorjenje o „kolektivni nedolžnosti“. Kar nareja Mojčin članek tako vidljiv in zanimiv, je dejstvo, da ga je mogoče z zamenjavo enega ali dveh izrazov primeniti za slovenske razmere.

V naslednjih citatih smo spremenili samo nekaj izrazov:

Ali pomeni preiti sramotno preteklost tudi pozabiti zablude? Ali naj nove generacije ničesar ne vedo o tem, kar je bilo, da jih ne bi bilo sram za prednike? Kakšna občutljivost! Vplivno levico očitno skrbi, da ne bi mladi ljudje zardevali od prebiranja resničnih podatkov... da verjamejo v množične pomore ljudi... Odrešujoče pozabljenje naj prinese čas, ki bo živeče priče zločinov odstranil... in starim gospodom (nekdanjim partijskim krvnikom) ne grozi nikakršna resna kazen...

In drugod:

Dejstva iz revolucionarnega časa... praviloma niso postavljena v zgodovinski podtekst agresivne osvobodilne vojne, sistematičnega uničevanja manjvrednih ljudi in množičnih pomorov kot sredstva na poti k cilju. Zvečine so tudi selektivno

odbrana tako, da pomagajo vzdrževati neresnico o partizanski vojski, kot o povsem normalni vojski...

In spet:

Celota notranjih in mednarodnih razmer torej govori v prid tistim, ki računajo na minevanje časa, k se soočajo s potrebo oceniti komunistično preteklost in jo v obliki naukov izročiti naslednjim generacijam. Na čas igrajo sodišča... s časom računajo pedagogi in čas je zaveznik tistih politikov, ki vedno bolj brezskrbno segajo po izrazih iz besednjaka revolucije in računajo pri tem na tiho solidarnost mnogih neposredno prizadetih ljudi...

Grozljiva preteklost v takih razmerah, ob še živečih množičnih morilcih in njihovih žrtvah, postaja nekakšna nova polepšana zgodovina osvajanja divjega zahoda: verjeti podatkom o zločinih, pomeni nasedati „belogardistični“ (to je tuji) propagandi, zavrniti jih, pomeni izkazati „domovinsko zavest...“ itd. itd.

Nasilje ne pozna barv!

Dr. Valentin Meršol — Fieldmarshal Alexander

Zaključek

Za tiste, ki so leta 1945 zapustili domovino in se danes še smatrajo za politične emigrante te ali one stopnje, je treba zapisati še pravzaprav porazno ugotovitev, da v zahodnem svetu njihov glas ni nikdar tako močno odmeval, kot odmeva glas Solženicina, Džilasa, Mihajlova in še cele vrste drugih „spokorjenih“ komunistov in socialistov. Morda bi bilo bolje zapisati ŽALOSTNA ugotovitev in ne porazna. Neuspeh protikomunistov ali nekomunistov, če je komu to bolj všeč, ima pravzaprav isti vzrok, kot njihov poraz v revoluciji: komunistična propaganda. Ta je danes in je bila takrat do kraja preračunana na učinek, spretno izrabljajoč vsako napako, vsak spodrs-ljaj epozicije, da o njenih grehih sploh ne govorimo. Za Britance so bili politični emigranti „bloody blokes“, za Amerikance „pain in the neck“, zato se ni čuditi če je asimilacija postala večini edini cilj in vir vsega prizadeva-nja. Komunistična propaganda je po vojni učinkovito preprečila VSEM emigracijam, ne le slovenski ali jugoslovanski, razkrivanje resnice, ali bolje: prepričati zahodni svet o tem, kaj se je v resnici godilo pod nemško okupa-cijo.

Toda ista propaganda, ki je prebelila masovne umore tisočev in tiso-čev, je znala tudi učinkovito viti roke in razburiti ves svet, ko je peščica zelenih ameriških rekrutov uničila — bolj iz strahu kot iz potrebe — džun-gelsko vas v Vietnamu in pustila za seboj okoli 150 mrtvih vaščanov. Mylai je klasičen primer, česa je zmožna komunistična propaganda!

Po drugi strani pa je bila celotna akcija v vojnih in poveljnih letih tudi skrbno zasnovana, da se je sproti krepila iz lastnega zagona, do uspeš-nega zaključka. Revolucija je najprej izzvala zverinske represalije okupator-ja (v Jugoslaviji in drugod), ali pa tako strašno pritislila na ljudstvo, da se je oprijelo prve še tako dvomljive rešilne bilke (nemška okupacija v Rusiji in Ukrajini).

Rezultat je bil, da so se ti elementi „izločili“ (kot je tako modro „na-povedal“ Edo Kardelj ob začetku okupacije). V Jugoslaviji so se zbrali v tej ali oni protikomunistični formaciji, v Rusiji so šli za Nemci in kasneje z Vlasovom. Revolucija je te nasprotnike pobijala, dokler je trajal oborožen konflikt. Ko je ta ponehal, sta šli na delo propaganda in diplomacija, in zahod se je teh „izobčencev“ znebil. Za vse drugo so poskrbele strojnice ali sibirski taborišča. Uspeh? Popoln!

In ko so se po tridesetih letih pojavili prvi poganjki neke nove opozi-cije, je partija visoko dvignila prapor „socializma“, čeprav se zdi, da gre — v političnem smislu le za nek histeričen anti-antikomunizem, proti-proti-komunizem.

V tem pa je tudi jedro njihovega novo-odkritega „pacifizma“. Emigra-cijam ali „reakciji“ pa ne gre za nek uničevalen, maščevalen pohod; tudi ne za neko moralistično presojanje, temveč zgolj za apliciranje osnovnih moral-nih načel na neke čisto določene, specifične probleme.

Če je namreč vojna pekel, kot je dejal ameriški general Sherman, je pa še vedno neka KONTROLIRANA dejavnost z določenimi licencami in določenimi prohibicijami. Torej — tudi sredi pekla — z določeno moralno. Kadar pa padejo tudi te omejitve in so zlorabljeni tudi ta dovoljenja, potem to ni več vojna, temveč organiziran terorizem, ki pa „eo ipso“ dovoljuje tudi vsako obliko OBRAMBE, brez KAKRŠNEKOLI omejitve. (Šele v najosnovnejšem času se je nekaterim marksistom, zlasti v Franciji, posvetilo, da nasilje, likvidacije in kazenska taborišča niso le redke pege na sicer gladkem obrazu marksizma, temveč kuga, ki izhaja iz njegovega BISTVA. — Op. p.)

Vsakdo ima pravico do individualnega, osebnega obstanka. Toda kdo in KDAJ ima pravico proglašati se za neko „višjo“ skupnost, ki si potem lasti neko skupno, kolektivno pravico in jo postavlja nad pravico posameznika? Samo neka totalitarna nedemokratska, PROTILJUDSKA oblast zato lahko likvidira cele razrede (ali divizije!), ne da bi njim, žrtvam, ali ostalemu svetu dala neko opravičilo ali pojasnilo.

Edvard Kardelj, je britanskemu odposlancu Fitzroy Macleanu odkrito priznal, da je pristaš načela, po katerem namen posvečuje sredstva. Toda, je bila za ta „namen“, ki ga je Kardelj v resnici tudi dosegel (pa naj potem gledamo na današnjo slovensko družbo tako ali drugače), res potrebna tako strahotna morija na Slovenskem, pa tudi drugod, če to vprašanje posplošimo? Ali je bil res zgodovinsko nujen razvoj od Rousseauja do Marxa, Lenina, Stalina in Tita? Ali ni bila — meščanu in proletarcu — nakazana tudi alternativna varianta, kot jo je nakazoval Voltaire, ki je pridigoval toleranco in ne revolucijo?

Vsekakor pa je treba upati, da bo z deklasifikacijo britanskih in ameriških dokumentov (sovjetski ne bodo niti potrebni) sprožen proces splošne revizije zgodovine dogodkov leta 1945, da bodo stvari postavljene na prava mesta. Če namreč obravnavamo pretekle dogodke ali osebnosti z absolutnim, črno-belim merilom, če se nam zazdi, da so določeni NESPREMENLJIVO analizirani in osebnosti do kraja identificirane, potem se nam bo zameglil pogled in njen resnični nauk za bodočnost se nam bo izmuznil.

In slednjič, v okviru Organizacije Združenih Narodov so se že vršile štiri konference, na katerih so pravni izvedenci obravnavali revizijo ženevske konvencije, v kolikor se nanaša na vojne ujetnike. V reviji „Annals of International studies“ razpravlja o tem Christiane Shields Delessert (Vol. 8, 1977, pp. 79-91). Celotno vprašanje vojnih ujetnikov naj bi bilo „počlovečeno“. Posebno poglavje se nanaša na vračanje; tudi prisilno vračanje. Paragraf 118 naj bi se glasil:

- 1) Vojni ujetniki morajo biti ob zaključku aktivnih sovražnosti brez odlašanja osvobojeni in repatriirani.
- 2) Primere vojnih ujetnikov, ki bi se uprli repatriaciji, morajo rešiti skupno vse prizadete države v skladu z načeli sedanje konvencije.

Epilog

V slovenskem zdomstvu so ljudje — žrtve Jalte —, ki so šli in preživeli pot „tja in nazaj“. V Sev. Ameriki in Argentini jih je nekaj, ki so ušli iz samih grobišč; drugi, ki so ušli iz transportov, žive zaklenjeni v svojo skrivnost.

Sprva so bili občudovani, spoštovani; danes se nam marsikdaj zdijo „sitni“. Živ opomin so na vse tisto, kar je v naših srcih začel preraščati mah časa. Toda mi ne bomo nikdar videli, kar so gledali oni, slišali, kar je paralo njihova ušesa. Po nas ne bodo nikdar segale mrtve roke; v svet, ki ga oni nosijo v sebi, mi nimamo dostopa.

Vsaj malo razumevanja in potrpljenja smo jim zato dolžni.

„...obšla me je čudna radovednost: kdo so pravzaprav tisti, ki zdajle streljajo na nas? Kakšna je bila njihova zunanja in notranja pot do tega hipa? Kaj jih pregiblje? Komu odgovarjajo za svoje divjanje? Kako govorijo s svojo ženo? Kako se bodo jutri igrali s svojimi otroci? Kako spijo ponoči? In kako bodo spali čez deset let? Predvsem pa, kakšno bo njihovo večno spanje...?“

Slovenski domobranec v „trenutku resnice“? — Ne! — Edvard Kocbek v svojem „Partizanskem dnevniku“.

VSEBINA

Las víctimas de Yalta	65
ZRTVE JALTE	67
Dejstva in vprašanja	69
Vračanje Slovenskih domobrancev	78
Vloga dr. Mihe Kreka	83
Alexander — Eden	98
„Poslednja tajna“	101
„Žrtve Jalte“	104
Vloga Zedinjenih držav Severne Amerike	108
Britanska vest se oglašja	109
Britanija se izpoveduje	113
Odmev v britanski javnosti	116
Britanija se izgovarja	121
Britanija oporeka	127
Post mortem; da ali ne?	131
Zaključek	134
Epilog	136

DAROVALI SO

Od 16. 2. 1983. do 31. 3. 1983.:

Za Zavetišče:

v pesih:

N. N., Bariloche	4.000.000
N. N., Bariloche	200.000
Kcsančič Bogdan	100.000
Erjavec Slavko	16.000
Buda Stane	140.000
Tomažević Francka	500.000
Žgajnar Jože	40.000
Tomažević Lovro	300.000
Dr. Est Jože	100.000
Benedičič Miha	800.000
Šivic Srečo	40.000
Rus Srečko	700.000
Likozar Anton	200.000
Dr. Kociper Stanko	100.000
Kržišnik Jože	2.360.145
Tomažević Lovro	300.000
Odborniki: Zavetišča in Tabora (12. 3. 1983.) ...	270.000
Rev. Guštin Jože Cerkv. nabirka v Zavetišču 27. 3. 1983.	1.049.000
Čisti dobiček pri prireditvi v Zavetišču 27. 3. 1983.	13.416.000

Za gradnjo:

Hacin Pavla	2.000.000
Ob 10. obletnici smrti ma- me Marije Bajželj:	
Mikuž Olga	100.000
V sp. na pok. Esther Čuk:	
Jenko Janez	300.000
V spomin na pok. iz dru- žin Šurman — Dermastja:	
Šurman Vera	200.000
V spomin na pokojno ma- mo Beličevo:	
Rovan Anton	300.000
V spomin na pok. starše:	
Dolenc Vencelj	1.500.000

V sp. na pok. Ivana Ašiča:

Jarc Franci 300.000

V sp. na p. Franca Trobeca:

Dolenc Vencelj 500.000

Tiskovni sklad Tabor:

v pesih:

Rev. M. J.	200.000
N. N., Bariloche	100.000
P. de Jurše	20.000
Prodaja vez. Tabora ...	300.000
Šušteršič Ratko	100.000
Hribar Marjan	20.000
Novak Pavle	20.000
Erjavec Ida	50.000
Likozar Anton	20.000

v dolarjih:

Klemenčič Stane, Ternton	3
Zakrajšek Ivan, Toronto	8
Gimpelj Matija	3
Golobič Jože	3
Dr. Pepevnak Franc	8
Kus Franc	8
Kuk Auguštin	18
Prod. vez. Taborov	160
Zajec Milan, Cleveland	10
Kosmač Ivan	8
Kolarič Rudi	3
N. N.	3
N. N.	3
Pišman Janez	8
Košir Anica	10
Volčjak Jože	3
Ob smrti Marije Pišman:	
Dejak Franc	10
Zajec Milan	10

Socialni sklad Tabor:

v dolarjih

Kramar Jernej — Toronto ...	20
Dolenc Anica	10
Genorio Karl	10
Slapničar Martin	10

Ugovšek Stane	100	Zakrajšek Martin	15
Clevel., skupina ob priliki ban-		Klemenčič Stane — Ternton ...	25
keta v Torontu	236	Škrlić Franc	10
Košćak Franc — Toronto	20	Košir Franc	10
Kreže Franc	10	Trček Ivan	10
Potočnik Blaž od prodaje gra-		Gospodarić Albin — Batawa ..	10
mofonskih plošč	19	Medved Venceslav	10
Kastelic Jože — 38 Elt.	8	Medved Ivo	10
Genorio Karl	6	Pristavska noć — miza 40	10
Šuligoj Stane	8	Dolinar Milan	10
Kuk Auguštin	20	Mohar Lojze	8

Correo Argentino Sucursal J. L. Suárez (Bs. As.)	TARIFA REDUCIDA Concesión N° 8132
	FRANQUEO PAGADO Concesión N° 2619